

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ

Кол жазма укугунда

УДК 37:37.3:37.04

БЫЛЫКОВА МАХАБАТ МАКСАТОВНА

**ОКУТУУНУН ИНТЕРАКТИВДҮҮ МЕТОДДОРУН
ПАЙДАЛАНУУ МЕНЕН СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ
АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК
ШАРТТАРЫ**

**13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы**

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи:

педагогика илимдеринин доктору, профессор

Бабаев Дөөлөтбай Бабаевич

Бишкек – 2022

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ.....3-9

I БАП. ОКУТУУНУН ИНТЕРАКТИВДҮҮ МЕТОДДОРУ АРКЫЛУУ СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ

1.1.ЖОЖдо педагогикалык процессти уюштурууда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн маңызы жана өзгөчөлүктөрү.....10-23

1.2.Окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн калыптандыруунун учурдагы абалы 23-43

Биринчи бап боюнча корутунду.....43-44

II БАП. ОКУТУУНУН ИНТЕРАКТИВДҮҮ МЕТОДДОРУ АРКЫЛУУ СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫН ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн методдору жана каражаттары.....45-53

2.2. Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өркүндөтүүнүн моделин ишке ашыруунун педагогикалык шарттары.....53-78

Экинчи бап боюнча корутунду.....81

III БАП. ОКУТУУНУН ИНТЕРАКТИВДҮҮ МЕТОДДОРУ АРКЫЛУУ СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮ БОЮНЧА ЭКСПЕРИМЕНТАЛДЫК ИШТЕР ЖАНА АЛАРДЫН НАТЫЙЖАЛУУЛУГУ

3.1. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өркүндөтүүнүн баштапкы абалын изилдөө үчүн жүргүзүлгөн экспериментинин мазмуну жана милдеттери.....82-114

3.2. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өркүндөтүү боюнча педагогикалык эксперименттин натыйжалары 115-143

Үчүнчү бап боюнча корутунду.....143-144

КОРУТУНДУ ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР
.....145-147

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР 148-162
ТИРКЕМЕЛЕР

КИРИШҮҮ

Изилдөөнүн актуалдуулугу. Азыркы доордун ааламдашуу жана маалыматташтыруу тенденциялары эң обол XXI жүз жылдыктын билим берүү теориясы менен практикасын өзгөрүүсүн талап эткен олуттуу шарттар менен коштолууда. Азыр эч бир окуу жай студентти өмүр бою жетээрлик компетенттүүлүктөр менен камсыз кыла албастыгы тууралуу пикир акыйкат катары таанылып, дүйнөлүк мерчемде «бүт өмүр боюнча билим алуу» парадигмасы алдыңкы планга чыкты. Бүгүнкү тынымсыз өзгөрүүлөрдүн шартында университеттер салттык парадигмалар менен алгоритмдердин ордуна эртеңки өзгөргөн коомдун муктаждыктарынын шарттарында иштеп кете ала турган, туш келген кыйынчылыктарды өз алдынча чечүүгө билими жана таанымдык практикалык даярдыгы жетиштүү, иш билги, үйрөнүүгө ийкемдүү адистерди даярдоого милдеткер болуп олтурушат. Бул маселе Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин буйругу (№1578/1, 2021-жылдын 21-сентябры) менен бекитилген Педагогика багыты боюнча (550700) бакалавр программасынын Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик стандартында да өзөктүү талаптардын бири катары айкындалган¹.

Ошону менен бирдикте илимий билимдерге, кесиптик билгичтиктерге ээ болуу чын ыклас менен бүт акыл дараметин жумшап чымырканып жан үрөп, кызыгып аракет кылуу аркылуу, б.а. таанымдык активдүүлүк аркылуу гана камсыз болушу эч кандай күдүк туудурбаган акыйкат катары салттык турмушта да прогрессивдүү илимий педагогикалык адабияттарда ар дайым эскертилип келген. Алсак, өз алдынча таанымдын артыкчылыгы элдик педагогикада “Өз акылың өзөк менен тамыр, өзгөнүн акылы кишен менен тушоо” - деп туюнтулат.

---

¹ <https://edu.gov.kg/pages/21/>

Түрдүү доорлордо жана маданияттар алкагында жашап өткөн билим берүү чөйрөсүнө таанымал аалымдардын дээрлик бардыгы А.Фараби, Ж. Руми Мевлана, Ж.Баласагын, Я.А.Коменский, Дж.Локк, Ж.Ж.Руссо, И.Г. Песталоцци, А.Дистервег, В.А.Сухомлинский окутуу чөйрөсүндөгү башкалардын айтканын жаттоого, башкалардын кайталап айтып берүүгө негизделген догматикалык окутуу методдоруна каршы болушуп, үйрөнүүчүлөрдүн таанып-билүү кызыгуусу жана ишмердүүлүгүнө негизделген окутуу амалдарын жакташкан.

Инсандын таанымдык активдүүлүгүнүн табияты философиялык, психологиялык, педагогикалык аспектке И. Кант, С.Л. Рубинштейн,

Б.Ф. Ломов, М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, Р.А. Низамов, Н.А. Половникова, М.И. Махмутов, И.Ф. Харламов, Т.И. Шамова жана башкалар, Г.П. Щедровицкийлердин фундаменталдык эмгектеринде каралган.

Педагогикалык ишмердүүлүктүн психологиясы (А.К. Маркова, Н.Ф. Кузьмина, В.А. Сластенин), кесиптик өнүгүү психологиясы (А.Б. Орлов, Г.А. Ковалев, Ю.П. Поваренков, Л.М. Митина) жогорку педагогикалык билим берүүнүн психологиясы (А.А. Вербицкий, И.А.Зимняя, Н.Н. Нечаев, В.Я. Ляудис, А.Н. Смолкин, Ю.Н. Кулюткин, А.К. Маркова, Н.Ф. Кузьмина, В.А. Сластенин) окутуунун активдүү методдорунун натыйжалуулугу (А.Н. Смолкин, Б.Ц. Бадмаев, Ю.Н. Емельянов, С.И. Архангельский, М.В. Кларин жана башкалар) боюнча эмгектерде окутуу процессиндеги таанымдык активдүүлүк ага шайкеш окутуу методдорун орундуу колдонуудан көз каранды экендиги тууралуу базалык көз караштар түптөлгөн.

Кыргыз педагогикасында окутуу процессинде таанымдык активдүүлүктү өнүктүрүү маселелери А.А. Алимбеков(2014), М.К. Асаналиев, И.Б. Бекбоев (2011), К.Ы. Шамбеталиев (2016), М. Кырбашева (2017), Н.Б. Шамыркановалардын (2019) түрдүү билим берүү чөйрөсүндө дидактикалык оюндарды колдонуунун методикалык негиздери Т.Жороев

(2014), Э.К. Молдокеримова (2014), С.А. Иманкулова (2015), Г. Жутанова (2015), Ч. Алиева (2017) ж.б.лардын изилдөөлөрүндө каралган.

Адабияттар анализи бир тараптан көрсөткөндөй, таанымдык активдүүлүк жана аны өнүктүрүүдө интерактивдүү методдорду колдонуу маселелери анчейин жаңы кубулуш эмес экендигин, экинчи жактан аны жогорку педагогикалык билим берүү чөйрөсүндөгү колдонуу илимий жактан жетиштүү негизделе электигин көрсөттү.

Бул жагдай каралып жаткан маселенин илим менен практикадагы өнүгүш контекстинде төмөнкүдөй карама-каршылыктардын бар экендигин көрсөтөт:

– жаңы маалыматтык коомдун шартында окуучулардын таанымдык активдүүлүгүн өнүктүрүү зарылчылыгы менен педагогикалык университетте студенттин ошондой сапаттарды өнүктүрүүгө дараметтүү адистерди даярдоо практикасынын ортосундагы ажырым;

жогорку окуу жайлардын студенттеринин таанымдык активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси мамлекеттик билим берүү стандартында ачык-айкын талап катары белгиленсе да университеттердин окуу процессинде маалыматты өткөрүп берүүгө багытталган репродуктивдүү салттуу методдордун өкүм сүрүп келиши;

жогорку окуу жайлардын студенттеринин таанымдык активдүүлүгүн өнүктүрүүдө интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу зарылчылыгы менен аны жүзөгө ашыруунун педагогикалык шарттарынын илимий- методикалык негиздеринин айкындала электигинин ортосундагы ажырым.

Илим менен практикада орун алган бул көйгөйлөр “*Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып- билүү активдүүлүгүн кантип өнүктүрүүгө болот*”? - деген проблеманы жаратат.

Белгиленген проблема "Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары" аттуу темада илимий изилдөө жүргүзүүгө түрткү болду

Диссертациянын темасынын илимий мекемелердин жүргүзгөн илимий-изилдөө иштери менен болгон байланышы. Диссертациялык иш ОшМУнун педагогика, психология жана дене тарбия факультетинин Педагогика кафедрасынын 2015-2020-жылдардагы илимий-изилдөө иштери менен байланышат.

Изилдөөнүн максаты: интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын теориялык жактан негиздөө жана аларды эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн илимий-теориялык жана практикалык өбөлгөлөрүн айкындоо.

2. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн моделин иштеп чыгуу.

3. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттарын аныктоо.

4. Айкындалган модель жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси: Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытындагы илим жана практикадагы тенденциялар, өбөлгөлөр талдоого алынып, айкындалды;

педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессинде интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн модели иштелип чыкты; педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессинде интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары аныкталды; айкындалган модель жана педагогикалык шарттардын натыйжалуулугу эксперимент аркылуу тастыкталды.

Изилдөөнүн практикалык мааниси: педагогика дисциплиналарын окутууда интерактивдүү методдорду колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытындагы теориялык жактан негизделип, практика жүзүндө сынактан өткөрүлгөн методикалык нускоолорду башка гуманитардык предметтерди окутуу практикасында да колдонууга болот; студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча иштелип чыккан жана сыноодон өткөн педагогикалык шарттарды ЖОЖдордун окутуу процессинде жетекчиликке алууга болот. Ошондой эле изилдөөнүн материалдарын ЖОЖ окутуучуларынын кесиптик педагогикалык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонууга болот.

Коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору:

1. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык өбөлгөлөрү жана конкреттештирилген түшүнүктөрү.
2. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн структуралык функционалдык модели.
3. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары, аларды жүзөгө ашырууга багытталган эксперименталдык жумуштардын мазмуну, натыйжалары.

4. Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий-практикалык сунуштар.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Изденүүчү тарабынан студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында интерактивдүү окутуу методдорун колдонуунун абалын чагылдырган адабияттар анализденип, жалпыланган; педагогикалык дисциплиналарды окутуу процессинде интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында аныктоочу жана калыптандыруучу эксперименттин фактылык материалдары топтолуп, талдоого алынган; аныктоочу жана калыптандыруучу эксперименттер өткөрүлүп жана алардын негизинде иштелип чыккан практикалык сунуштар, коргоого сунушталган жоболор өзү тарабынан даярдалган.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана тастыктоо. Тема боюнча макалалар жазылган жана изилдөө иши аткарылган жерде – ОшМУнун педагогика, психология жана дене тарбия факультетинин Педагогика кафедрасынын отурумунда, диссертациялык кеңешинин алдын ала коргоо жыйынында талкууланган. Илимий-практикалык кеңешмелерге докладдар даярдалып, Ош мамлекеттик университети тарабынан уюштурулган Эл аралык илимий конференцияларда (2017-2021жж.) угулган жана талкууланган.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы: Изилдөөнүн негизги жоболору КР Президентине караштуу ЖАК талап кылган жалпы 12 макалада чагылдырылган. Изилдөөнүн багыты боюнча 4 макала Россиядан РИНЦ системасында чыгарылган, 12 макала жергиликтүү басылмаларда жарыяланган.

Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү.

Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч главадан жана алардан келип чыккан корутундулардан,

жалпы корутундудан жана практикалык сунуштардан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен (185), 14 таблицадан, 4 сүрөттөн турат. Жалпы көлөмү 154 бе

I БАП. СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮН ИНТЕРАКТИВДҮҮ МЕТОДДОРДУ ПАЙДАЛАНУУ АРКЫЛУУ ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ТЕОРИЯЛЫК НЕГИЗДЕРИ.

Бул бапта жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн тарыхый педагогикалык, илимий-теориялык жана практикалык өбөлгөлөрүн айкындоо маселелери көзөмөл тутулган.

1.1. ЖОЖдо студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн маңызы жана теориялык өбөлгөлөрү.

Биздин изилдөөбүздөгү борбордук түшүнүктөрдүн бири – бул психология жана педагогика илими үчүн орток мааниге ээ «таанып-билүү активдүүлүгү» түшүнүгү. Адамзат тарыхынын байыркы мезгилинен тартып дүйнөнү таануу бекем эрк, жигердүү аракетсиз мүмкүн болбостугу кадыресе табигый турмуш чындыгы катары кабылдангандыктан, ага байланыштуу көз караштар кыргыз эл педагогикасында да катталып калганын көрөбүз. Муну «Саргара жортсон, кызара бөртөсүн», «Жан кыйналбай жумуш бүтпөйт, талаптанбай муратка жетпейт» - деген макалдар тастыктайт.

Педагогика тарыхына назар салсак, таанымдык активдүүлүккө таянуу мектеп жана окутуу жөнүндөгү илимий түшүнүктөрдүн түптөлүү башатында эле бардык цивилизациялар алкагында орток акыйкат катары ортого чыккан. Алсак, орто кылым ойчулу Желалиддин Руми Мевлана ар кандай окуучуда биз байкаган да, байкабаган да өнүгүүгө жөндөмдүү ресурстар бугуп жатканын, аны барк албай коюуга болбостугун «Сыртынан караганда уктап жаткандай көрүнгөн жылаңач бутак да, жазда көктөө үчүн жашыруун даярданат» – деп белилеген. (Алимбеков А., Мевлана Желаледдин Руминин педагогикалык көз караштары. С.Наматов атындагы НМУнун жарчысы. 2018.-32-36 б.б) Мевлананын пикиринде чыныгы билим бул инсандын акыл элегинен өтүп, өзүнүн көз карашы менен тутумдашып өнүктүрүлүп, өздүк

маңызга, түр-түспөлгө айланган билим. Мындай билимдин баа-баркы кыргыз макалдарында да «*Өз акылың өзөк менен тамыр, өзгөнүн акылы кишен менен тушоо*», – деп эскертилген. Бул ой Мевлана тарабынан «*Ар ким кыялга батып жана ошол кыялына жетеленип, казына табуу максатында булуң-бурчтарды казууда. Дүйнөдөгү инсандардын бардыгы алтын издеп жүрөт, сен өзүң казынасың, бирок андан кабарың жок. Башка жерден казына издегенден көрө өзүңдүн ичиңдеги жашыруун казынаны изде*», – деп образдуу туюнтулат. [Мавлана Желаледдин Маснави. (кыргызча) которгон Кимсанова Б. Конья. 2017, 6 томдук жыйнак. 4. 230].

Мевлана негиздеген инсандын таанып-билүү активдүүлүгү тууралуу ойлору бардык билимди баштан кечирип өздөштүрүү тууралуу ойлору менен дал келет.

Жетилүүнүн биз карап өткөн үч баскычы – шарият, тарикат жана хакикат – таанып-билүүнүн үч баскычы менен дал келет. Биринчиси – **«ишенимдүү билим»** деп аталат. Анын маанисин төмөнкүчө аныкташкан: «*Мага уунун уулантаарын, оттун күйгүзөөрүн бир нече жолу далилдешкен, аны өзүм да билем. Бирок мен аны өзүм эч качан башыман өткөргөн эмесмин*» [Мавлана Желаледдин Маснави. (кыргызча) которгон Кимсанова Б.Конья. 2017, 6 томдук жыйнак. 22, 4 – том. 1240 бейт]. Бул таанып-билүүнүн деңгээли кадимки теориялык жатталган билимге туура келет. Адамдын билими болгону менен, ал адам үчүн объективдүү чындык боло албайт.

Экинчиси – **толук ишенимдүү билим**. Анын маанисин суфийлер төмөнкүчө аныкташкан: «*Уу ичкен адамдын ууланганын, отко түшкөн адамдын күйгөнүн өз көзүм менен көрдүм. Ага толук ишендим*». Бул болсо башка тажрыйбадан алынган гана билим.

Таанып-билүүнүн үчүнчү баскычы **чыныгы ишеним** болуп эсептелет. Суфийлер аны мындайча тастыктайт: «*Ууну өзүм ичип көрүп, анын ууландыруучу кесепетин сездим. Отко түшүп, өзүм күйдүм. Бул мен үчүн даана чындык болду*». Мындай абалда адам чыныгы акыйкатка жетип,

объект менен субъект бир бүтүндүккө биригет, байкоочу менен байкалуучу бири-бири менен жуурулушат [22, 4-том. 1240 бейт].

Я.А. Коменскийдин мындан төрт кылым мурда жарыяланган «Улуу дидактика» атуу эмгегинде «аң сезимдүүлүк жана активдүүлүк» окутуунун «алтын эрежелеринин» бири катары негизделген (2002). Улуу гуманист ойчул педагогдун бекем ишениминде аң-сезимдүү аракет жок жерде окутуу догматикалык мүнөзгө ээ болуп, формализмге жол ачат.

Дж. Локктун пикири боюнча, “таануу – эки идеянын дал келүүсүн же дал келбестигин сынчыл ыкласта кабылдоо”. Дж.Локк педагогикалык ишмердүүлүктүн негизги милдети деп балага эч нерсе үйрөтпөстөн, ага үйрөткүч келген нерсенин бардыгын үйрөнүүгө умтулууну ойготуу зарыл деп эсептеген.

Ж.Ж. Руссонун педагогикалык системасы догматикалык билим берүү чөйрөсүнүн үстөмдүгүн жеңүүгө багытталган. Анын пикиринде, педагогикалык процесс баланын таанып-билүү демилгесин өнүктүрүүгө багытталууга тийиш.

А.В. Дистервег инсандык өнүгүш менен активдүүлүктүн катышын төмөндөгүчө бекемдейт: “Өнүгүш жана билим бир дагы адамга сырттан берилбейт жана билдирилбейт. Ага адам өзүнүн иш-аракети, жеке дарамети, жеке чыдамкайлыгы, тырышчаактыгы аркылуу гана жетише алышы абзел. Сырттан болгону түрткү - шыкак гана алат. [60,170]

Коллективдүү тарбиянын идеологу жана теоретиги А.С.Макаренко окуу-тарбия ишинде окуучулардын демилгесин жана чыгармачылыгын өнүктүрүүсүнүн маанисин жана зарылдыгын ачык түшүнгөн. Ал чыгармачылык эмгек адам эмгекке сүйүү менен мамиле кылганда, андан аң-сезимдүү түрдө кубанычты көрүп, эмгектин пайдасын жана зарылдыгын түшүнгөндө гана мүмкүн болот, - деп эсептеген.

Булардын негизинде таасирдүү, натыйжалуу таанып-билүүнүн башатында “активдүүлүк” түшүнүгү жатат деп тыянак чыгарууга болот. Буга

байланыштуу “активдүүлүк деген эмне? ” – деген мыйзам ченемдүү суроо жаралат.

С.И.Ожеговдун түшүндүрмө сөздүгүндө “активдүүлүк (лат. *activus* – активдүү) – заттардын, кубулуштардын жана тирүү организмдердин кыймылынын темпин жана аракетинин интенсивдүүлүгүн аныктоочу түшүнүк” – катары ачыкталат. [127,944]

К.К. Юдахин түзгөн “Кыргызча-орусча сөздүгүндө” «активдүүлүктүн» кыргыз тилиндеги эквиваленти «жигердүүлүк» деп айкындалган. (<http://tili.kg/dict>). Биз тарабыбыздан жүргүзүлгөн контент-анализдин натыйжалары «жигердүүлүк» педагогикалык адабияттарга да, педагогикалык практикага да кирбей, көбүнесе салттык түшүнүк катары гана колдонулуп келе жаткандыгын көрсөттү.

Педагогикалык сөздүктөргө кайрылсак, **инсандын активдүүлүгү** (лат тилинен “*activus*” – аракетчил) – бул инсандын дүйнөгө болгон ишмердүү мамилеси, адамзаттын тарыхый тажрыйбасын өздөштүрүүнүн негизинде материалдык жана руханий чөйрөлөрдө коомдук маанилүү өзгөрүүлөрдү жүргүзүүгө жөндөмдүүлүк; ал чыгармачылык ишмердүүлүктө, эрк актыларында, баарлашууда көрүнөт. Чөйрөнүн жана тарбиялоонун таасири астында калыптанат [154, <https://pedagogical.academic.ru>].

Г.М. Коджаспировага таандык педагогикалык сөздүктө Педагогикада таанып-билүү активдүүлүк «окуучунун окуп үйрөнүүнүн мазмунуна жана процессине карата иш-аракетинин сапаттык көрсөткүчү катары окуучунун окуу-таанымдык максаттардын өтөөсүнө чыгуу үчүн чын ыкластан дитин коюп, бүт күч-аракетин кыймылга келтирип, билимди жана билим алуунун ык-жолдорун оптималдуу мезгил аралыгында өздөштүрүүсүнөн көрүнөт”. [88,111]

Психологиялык-педагогикалык теорияда жана практикада «активдүүлүк» термининин кеңири жайылганы менен анын маани-маңызы тууралуу эки ача пикирлер арбын. Айрымдар активдүүлүктү иш-аракет маанисинде караса, башкалары иш-аракеттин натыйжасы деп эсептешет.

Ошондой эле активдүүлүктү ишмердүүлүккө караганда кеңири түшүнүк деп ырасташкандар да бар.

Биз тараптан жүргүзүлгөн контент-анализдин натыйжалары «жигердүүлүк» педагогикалык адбиятттарга да, педагогикалык практикага кирбей, көбүнесе салттык түшүнүк катары гана колдонулуп келе жаткандыгын көрсөттү.

Таанып–билүү активдүүлүгү түшүнүгү боюнча философия, психология, педагогика, социология, биология илим тармактарында көптөгөн эмгектер жазылганы менен алиге чейин талаш-тартыштын бутагы бойдон калууда.

Дидактикалык прагматизм теориясын жактаган Дж. Дьюи, Г. Кершенштейнерлер окутуу процессин өнүктүрүүдө окуучулардын ой жүгүртүүсүн жана ишмердүүлүгүн активдештирүү максатындагы ар кандай практикалык көнүгүүлөрдү долбоорлоону жакташкан. Таанып-билүү активдүүлүгү боюнча бүгүнкү педагогикалык чөйрөдөгү түшүнүктөр ишмердүүлүктүн жалпы психологиялык теориясына (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский, П.Я. Гальперин, А.Н. Леонтьев), инсандын өнүгүшүнүн психологиялык педагогикалык концепцияларына (М.Н.Акимова, А.М. Матюшкин, Н.Г. Морозова, Т.И. Шамова, Г.И. Щукина ж.б.) негизделет.

Л.С. Выготскийдин пикиринде, адамдын биологиялык өнүгүүсүндө - активдүүлүктүн органикалык системасы, ал эми тарыхый өнүгүүдө - инструменталдык ишмердүүлүк системасы үстөмдүк кылат деп эсептеген. Бул бир нерсе, жүрүм-турумду өнүктүрүүнүн эки планын тең бириктирген: жаныбар менен адам, биогенетикалык рекапитуляциянын бүт теориясын толугу менен жараксыз кылат – эки система тең бир убакта жана чогуу өнүгөт. Бул онтогенезде активдүүлүк системасынын өнүгүшү кош шарттуулукту ачып берет дегенди билдирет. Белгилүү психолог Л.С. Выготский баланын акыл-эсинин өнүгүшүнүн эки деңгээли жөнүндөгү жобону иштеп чыккан. Биринчи деңгээли Выготский атагандай, актуалдуу өнүгүүнүн деңгээли – окуучунун даярдыгынын жетишкен деңгээли. Ал ар

кандай тапшырмаларды өз алдынча аткара ала тургандыгы менен мүнөздөлөт. Экинчиси бир кыйла бийик деңгээл, Выготский атагандай, өнүгүүнүн жакынкы марасы (зонасы) баланын бир нерсени өз алдынча аткара албагандыгын, бирок сырттан кичине жардам болсо (жетелеген суроолор, жолдомолор, жалпы көрсөтмөлөр ж.б.) аткара алаарын билдирет. Акыл-эсти өнүктүрүү үчүн окутуунун жетектөөчү ролун баса көрсөтүү менен Л.С. Выготский окутуунун өнүгүүнүн жакынкы марасына (зонасына) негизделишин, б.а. окуучулардын учурдагы мүмкүнчүлүктөрүнөн бир аз озуп турушун зарыл деп эсептеген. [41,310]

Л.С. Выготскийдин маданий-тарыхый концепциясын талдоонун негизинде анын шакирти А.Н.Леонтьев активдүүлүктү төмөнкүдөй тезистер менен ачыктайт: «Психикалык процесстердин ортомчу түзүмү ар дайым индивид тарабынан түз социалдык жүрүм-турумдун формалары катары калыптанган жүрүм-турумдун мындай формаларын өздөштүрүүнүн негизинде пайда болот» (А.Н.Леонтьев). Ошентип, психологияга дагы бир фундаменталдуу сунуш – адам психикасынын негизги механизми болуп, ишмердүүлүктүн коомдук, тарыхый калыптанган түрлөрүн жана формаларын ассимиляциялоо механизми саналат деген жобо киргизилген. Мында, активдүүлүк анын сырткы көрүнүшүндө гана пайда боло тургандыктан, сырткы формада үйрөнүлгөн процесстер андан ары ички, психикалык процесстерге айланат деп болжолдонгон.

С.Л. Рубинштейн: «Активдүү кыймылдагы организм гана майнаптуу өнүгө алат. Чоң кишилердин өсүп өнүгүшүндө эмгек кандай мааниге ээ болсо, баланын өнүгүшүндө окуу ошондой вазийпаны аткарат» [153, 211] – деп жазган.

Демек, ар кандай эле билим, маалымат акылдын өнүгүүсүн камсыз кыла албайт. Айталы, окуучу кандайдыр бир тапшырманы өз алдынча аткара алса, ал анын өскөндүгүнүн белгиси. Ага мазмуну, аткаруу кыйынчылыгы дал ошондой эле тапшырманы канчалык көп аткартпайлы, анын таанып-билүү дараметин алдыга жылдыра албайбыз. Анткени, ал баладан анчалык

акыл, ой машакатын талап этпей көнүмүш ишке айланып калат. Ал эми баланы акыл аракетине чегербей, тескерисинче жөлөп-таяп карандай боорукерлик кылуу анын акыл жөндөмүнө доо кетирет. Ал оттун алоолонуп күйүп кетишине аракет кылбай, тескерисинче суу сээп быкшытуу менен барабар.

Россиялык психология жана педагогикалык илимде активдүүлүктүн табияты тууралуу жогорку окумуштуулардан башка да түрдүү ойлор, концепциялар арбын.

Алардын бири Е.И. Рогов: «Активдүүлүк өз алдынча таза продукт катары каралбайт, ал инсандын структурасындагы артыкчылыктуу орунда турган ар кандай сапаттары жана касиеттеринде көрүнүшү мүмкүн» - деп жазат [134, 258]. Активдештирүү – бул ишмердүүлүктү күчөтүү менен активдүүлүккө түртүү, жандандыруу.

Педагогикада таанып-билүү активдүүлүк «окуучунун окуп үйрөнүүнүн мазмунуна жана процессине карата иш-аракетинин сапаттык көрсөткүчү катары окуучунун окуу-таанымдык максаттардын өтөөсүнө чыгуу үчүн чын ыкластан дитин коюп, бүт күч-аракетин кыймылга келтирип, билимди жана билим алуунун ык-жолдорун оптималдуу мезгил аралыгында өздөштүрүүсүнөн көрүнөт». [88, 111]

Г.И. Щукина «таанып -билүү ишмердүүлүгүн» инсандын таанып-билүү ыкласын, ал үйрөнүү процесстерине карата интеллектуалдык сезимталдуулугун, реакциясын ичине камтыган сапат катары айкындаган. [182]

Бул сапаттын негизги белгилери катары төмөнкүлөрдү көрсөтөт: татаалдыгы жогорулаган тапшырмаларды аткарууга умтулуу; милдеттерди чечүүнүн өз алдынча жолдорун издөө; изилденип жаткан тема боюнча өзүнүн мисалдарын колдонуу; болгон билимди теңтуштар менен бөлүшүү ыкласы ; кызыгуунун салыштырмалуу туруктуулугу.

Н.А. Менчинская кандайдыр бир илимий концепцияны өздөштүрүү процессинде студенттин өткөн тажрыйбасы активдешип, ассимиляцияланган

концепциянын илимий мазмунуна мурда топтолгон турмуштук идеялардын кандайдыр бир «кабатталышы» деген позицияны коргойт. Дал ошол индивидуалдык жүрүм-турумунда, өзүн-өзү аракетинде, өзүн-өзү ишке ашырууда студент өзүн инсан катары көрсөтөт. [118, 448]

А.М. Матюшкиндин пикири боюнча, окуу процессинде окуучунун таанып-билүү активдүүлүгү окутуунун жана тарбиялоонун активдүү методдорун иштеп чыгуунун жана ишке ашыруунун эң жалпы негизи болуп саналат. Активдүүлүк – инсандын психикасынын табиятын, психикалык өнүгүүсүн, таанып-билүү жана чыгармачылык жөндөмүн изилдөөдө эң жалпы категория. [115, 392]

В.С. Ильиндин пикири боюнча таанымдык активдүүлүктүн өнүгүшү үйрөнүүчүнүн улам өсүп жаткан таанып-билүү муктаждыктары менен аларды канааттандыруу үчүн учурда болгон мүмкүнчүлүктөрүнүн ортосундагы карама-каршылыктарды жеңүүгө негизделет (2001). Т.И. Шамова таанып-билүү активдүүлүктү окуучунун интеллектуалдык жана физикалык күчтөрүнүн жөнөкөй чыңалуусу эмес, тескерисинче, инсандык ишмердүүлүгүнүн сапаттык көрсөткүчү катары карайт. Таанып-билүү активдүүлүгүнүн негизинде төмөнкүдөй мотивдер жатат: таанып-билүү процессинен жана натыйжасынан канаатануу; инсандардын өзүн-өзү өнүктүрүү жолундагы маанилүү милдеттерге байланыштуу практикалык ишмердүүлүгү, бул процесстеги проблемалары жана керектөөлөрү (1982). Т.Н. Бочкарева таанып-билүү активдүүлүгүнүн төмөнкүдөй көп кырдуу түрлөрүн бөлүп көрсөтөт: репродуктивдүү-кайталоо; изденүүчү, чыгармачыл, кайра жаратуу, интерпретациялоочу, үлгүгө карап аткаруу, издөө, сыноо, салыштырмалуу активдүү, аткаруу-активдүүлүгү, окуучулук эвристикалык (2017).

Жогорку окуу жайларда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгү алардын өз алдынча үйрөнүү ишмердүүлүгү менен өз ара көз карандылыкта аңдалат. М.Левинанын аныктамасы боюнча «Өз алдынча ишмердүүлүк бул окутуучунун катышуусуз, бирок анын методикалык жетектөөсү менен

пандаштырылып аткарылган активдүү таанып-билүү иш-аракети” (2018). Окуучу активдүү таанып-билүү операцияларын көбүнесе өз алдынча иштөө процессинде баштан кечирет. Буга байланыштуу А.Алимбеков студенттердин өз алдынча иштөө ишмердүүлүгүнүн төмөнкүдөй функцияларын бөлүп көрсөткөн: *өнүктүрүү* – ой жүгүртүү, маселе коюу, тыянак чыгаруу сыяктуу интеллектин өз алдынча акыл эмгегинин маданиятын өнүктүрөт; *багыт берүү стимулдаштыруу* - жан үрөп, кызыгып үйрөнүү өзүнүн интеллектуалдык потенциалын өзү ачууга өбөлгө болот, кесиптик компетенцияларынын өнүгүшүн тездетет; изилдөөгө көнүктүрүү- жогорку деңгээлдеги кесиптик чыгармачылык ой жүгүртүү же илим чөйрөсүнө аралашуу, чыныгы ыклас менен бүт акыл дараметин жумшап, чымырканып аткарган өз алдынча тапшырмадан башталат (2014).

А.В. Бондаревская, М.А. Викулина, В.В. Сериков, И. Бекбоев, И.С. Якиманскаялар таанып-билүү активдүүлүгүнө негизделген окутууну адамдын өзүндө программаланган потенциалдык мүмкүнчүлүктөрдүн өнүгүшүнө сүрөөнчү, демөөрчү болуунун инсанга багытталган, инсан таламдуу билим берүү процессин камсыз кылуунун амалы катары карашып, мындай процесс окуучу билим берүү процессинин борбору, мугалим жана окуучу тең укуктуу партнер, окутуу ишинин максаты окуучунун субъективдүү тажрыйбасын кубаттоо, жаратуу, өнүктүрүү деген сыяктуу түшүнүктөр менен мүнөздөшөт.

И.С. Якиманская үйрөнүүчүнүн субъективдүү таанымдык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган окуу процессинин өзгөчөлүктөрүн төмөнкүчө мүнөздөп көрсөткөн: темага байланыштуу үйрөнүүчүлөрдүн, окуучулардын субъективдүү тажрыйбасын ачуу багытында аларды иш-аракеттин ар түрдүү формаларын жана методдорун аткарууга тартуу; үйрөнүүчүлөрдүн «кокус жаңылып калбайын» - деген кооптонуусуна жол бербөө жана алардын тапшырмаларды ар түрдүү ыкмага салып аткаруу аракетин стимулдаштыруу; үйрөнүүчүнүн тапшырмаларды шаблондордон тышкары аткарууга болгон аракетин ар

дайым колдоо, оригиналдуу аткарган иштерин бүт класс менен чогуу талдоо; аткаруунун формасы (оозеки, графикалык, шарттуу символикалык түрдө) үйрөнүүчүнүн өзү тарабынан тандалуучу тапшырмаларды көбүрөөк практикалоо; сабакка болгон даярдыгынын кандай экендигине карабастан, ар бир окуучунун демилгесин, жеке мамилесин, өз алдынча иш-аракет ыкмаларын, камсыз кылган кырдаалдарды жаратуу; сабакта эмнелерди үйрөнгөндү гана эмес, эмнелер жакканын да талдоо; сабак мезгилинде окуучуларды сурамжылоодо жооптордун тууралыгын гана талдабастан, ошондой эле анын өз алдынчалыгын, оригиналдуулугун, вариативдүү ыкмаларды колдонгонун да эске алуу керек; сабактын максатына жана этаптарына жараша окуучулардын үйрөнүү ишин ийкемдүү уюштуруу: чыгармачыл маселелерди чечүү, өз ара текшерүү, бири-биринин жумушун текшертүү, талдатуу ж.б.

Демек, мында билим берүү чөйрөсүнүн субъекти катары студенттен паритеттүү позиция, өзүнүн билим алуу траекториясына жоопкерчиликтүү мамиле кылуу талап кылынат.

Жогорудагы айтылгандардын негизинде биз *студенттин таанып-билүү активдүүлүгү* дегенде - анын билим алуу процессине жана натыйжаларына карата эмоционалдык-дөөлөттүк мамилесин, максаттуу иш-аракетин түшүнөбүз. Мындай аракет студенттин билимге ээ болуу жолундагы ар кандай кыйынчылыктарды жеңүүгө, акыл эмгегине максималдуу эрктик күч-аракетин, күчүн жумшоосунан көрүнөт. Студенттин түрдүү сабактар алкагындагы таанып-билүү активдүүлүгү татаал инсандык касиет катары субъективдүү (кызыкчылык, өжөрлүк, эрк, мотивация, тырышчаактык ж.б.) объективдүү (чөйрөсүнүн интеллектуалдык бакубаттыгы, мугалимдин туткан позициясы, окутуунун ыкмалары жана усулдары) факторлордун таасири аркылуу чындыкка айланат.

Таанып-билүү активдүүлүгү студенттердин билимге ээ болуу муктаждыгынын, интеллектуалдык ишмердүүлүктүн, өз алдынчалыктын

билгичтиктерине ээ болуу, билимдердин тереңдигин жана бекемдигин камсыз кылуу шарты катары иш аткарат.

Билим берүү процессинин өзүндө карама-каршылык бар. Бир жагынан, бул башкарылуучу педагогикалык система жана педагог тарабынан уюштурулуучу процесс, б. а., кайсы бир даражада окутуучу тарабынан процессти уюштуруучу катары диктат.

Экинчи жагынан, окутуучунун алдында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү милдети турат, ал окуу-операционалдык, проекциялык жана уюшуруучулук өз алдынчалыкты болжолдойт. Ошондой эле студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин туура уюштуруу үчүн студенттин инсанынын жеке психологиялык өзгөчөлүктөрүн айкындап талдоо зарыл.

Өнүгүү процесси – бул кыймылдын, заттын жана сезимдин жогорку түрү; бир сапаттык абалдан экинчи сапаттык абалга, эскиден жаңыга өтүү. Өнүгүү атайын объект, структура (механизм), булактары, методдору жана багытталышы менен мүнөздөлөт. Өнүгүп жаткан объекттердин өздөрүнүн өзгөчөлүктөрүнө жараша да болот.

Окутуучу болушунча студенттерди өзүнүн таанып-билүү ишмердигин өз алдынча башкарууга жакындатууга аракет кылат, ал билимдерин өз алдынча алдыга жылдыруу үчүн керек жана ошол эле учурда окуу-таанып-билүү процессин өзү уюштуруу жана башкаруу керек. Биз таанып-билүүчүлүк активдүүлүктү өнүктүрүү көйгөйүн чечүүнүн ийгиликтүүлүгү көбүнесе окутуучунун позициясы, анын окутуу процессинде инновациялык технологияларды колдонуу жөндөмү менен аныкталат деп эсептейбиз.

Бул жалпы педагогикалык абал кесипти үйрөнүү, анын алкагында жогорку билим берүү системасы үчүн өзгөчө мааниге ээ. Студенттерде өз алдынча билимдерди толтуруу билгичтиги, көптөгөн маалыматтын ичинде багыт алуу - билим берүүнүн сапатын өркүндөтүүнүн багыттарынын бири.

Дидактиканын эң маанилүү көйгөйлөрүнүн бири - окутуу ыкмасынын көйгөйү - теориялык жактан да, түздөн-түз практикалык жактан дагы

актуалдуу бойдон калууда. Билим берүү процессинин өзү, мугалим менен студенттин иш-аракеттери, демек, жалпы эле жогорку билим берүүдөгү билим берүүнүн натыйжасы анын чечилишинен көз каранды.

Классификациялоонун бирине токтололу - студенттердин иш-аракеттериндеги методдордун мүнөздөмөлөрү боюнча классификациясы. Бул абдан жемиштүү классификацияны 1965-жылы И.Я.Лернер жана М.Н.Скаткин сунуш кылган. Алар белгилегендей, мурунку усулдар жана окутуу ыкмаларынын көпчүлүгү тышкы түзүлүштөрү же булактарынын айырмачылыгына негизделген.

Окутуунун ийгилиги көп нерседен көз каранды, окутуунун ийгилиги окуучунун иш-аракетине, иш-аракетинин мүнөзүнө жараша болот, көз карандысыздык жана чыгармачылык деңгээли ыкмаларды тандоо маанилүү критерий болуп кызмат кылат. И.Я.Лернер жана М.Н.Скаткин окутуунун беш ыкмасын айырмалап сунуш кылган, ар биринде окуучулардын активдүүлүгүнүн жана көз карандысыздыгынын деңгээли жогорулаганы байкалат.

Түшүндүрүү-иллюстративдик ыкма. Студенттер билимди окуу же усулдук адабияттардан, экрандык жардам аркылуу "даяр" түрүндө алышат. Окуучулар фактыларды түшүнүү, баалоо, тыянак чыгаруу аркылуу репродуктивдүү ой жүгүртүүнүн чегинде калышат. ЖОЖдо бул ыкма көп көлөмдө маалымат берүү үчүн кеңири колдонулат.

Репродуктивдик ыкма. Буга эрежелердин же үлгүнүн негизинде үйрөнгөндөрдү колдонуу кирет. Окутуучулардын иши алгоритмдик мүнөзгө ээ, башкача айтканда, ал тандалган үлгүлөргө окшош кырдаалдарда, эрежелерде көрсөтүлгөн көрсөтмөлөргө ылайык жүргүзүлөт.

Көйгөйдү баяндоо ыкмасы. Ар кандай булактарды жана каражаттарды колдонуп, мугалим материалды берүүдөн мурун, көйгөй жаратат, таанып-билүүчүнүн тапшырмасын түзөт, андан кийин далилдөө тутумун, көз караштарды, ар кандай мамилелерди салыштырып, таанып-

билүү тапшырмасын чечүү жолун көрсөтөт. Студенттер илимий изилдөөлөрдүн күбөлөрү жана катышуучулары болушат.

Толук эмес издөө же эвристикалык ыкма. Бул окутууда окутуучунун жетекчилиги астында же эвристикалык программалардын жана көрсөтмөлөрдүн негизинде таанып-билүүчү милдеттерди чечүүнүн жигердүү жолун издөөнү уюштуруудан турат. Ой жүгүртүү процесси жемиштүү мүнөзгө ээ болот, бирок ошол эле учурда программалар жана окуу куралдары боюнча иштөөгө негизделип, акырындык менен мугалимдердин же студенттердин өзүлөрү тарабынан көзөмөлдөнүп турат. Мындай ыкма - эвристикалык маектешүүнүн бир түрү, ой жүгүртүүнү активдештирүүчү, семинарларда жана коллоквиумдарда билимге болгон кызыгууну ойготуунун далилденген жолу.

Изилдөө ыкмасы. Материалды талдап чыккандан кийин, көйгөйлөрдү жана тапшырмаларды, кыскача оозеки же жазуу жүзүндөгү көрсөтмөлөрдү окугандан кийин, студенттер адабияттарды, булактарды өз алдынча изилдеп чыгышат, байкоо жана издөө иштерин жүргүзүшөт. Көз карандысыздык, чыгармачылык изденүү, демилге изилдөө иш-аракеттеринде толук чагылдырылат. Билим алуу ыкмалары түздөн-түз илимий изилдөө ыкмаларына айланат.

Заманбап шарттарда окууну өркүндөтүүнүн стратегиялык багыты окуунун мазмундуу болушу үчүн дидактикалык жана психологиялык шарттарды түзүү гана эмес, ошондой эле билим алуучулардын интеллектуалдык деңгээли, коомдук жана жеке активдүүлүгү да болушу керек.

Окутуунун кандай ыкмалары колдонулбасын - жигердүү, интенсивдүү же көйгөйлүү - студенттин жигердүү жеке позициясын ээлеп, өзүн билим берүү ишинин субъекти катары көрсөтө ала турган психологиялык-педагогикалык шарттарды түзүү үчүн ЖОЖдо билим берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатуу керек. Окутуудагы жана кесиптик өзүн-өзү аныктоодо инсандын ишмердүүлүгүнүн дидактикалык принциби бирдиктүү

билим берүү процессинде студенттин билим берүү ишине жана мугалимдин педагогикалык иш-аракетиндеги талаптардын тутумун аныктайт.

Окутуунун интерактивдүү методдору жана алардын студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн калыптандыруудагы ролу жөнүндө кийинки параграфта сөз кылабыз.

1.2. Окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн калыптандыруу маселесинин учурдагы абалы.

Азыркы педагогикалык теория жана практикада студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн адекваттуу активдүү окутуу методдору аркылуу калыптанаары аксоматикалык акыйкат катары каралат. Ушундан улам диссертациябызда студенттердин кесиптик педагогикалык жактан өнүгүшү ага шайкеш окутуунун интерактивдик методдорун колдонуу маселелери менен тутумдаш каралат. Изилдөөбүздөгү мындай ниет-максаттар университеттик билим берүүнүн студенттерди кесиптик-педагогикалык жактан даярдоонун ички логикасынан келип чыгат. Студент – бул өз алдынча билим алууга даяр адам маанисине келет. Талаптарга ылайык мектеп бүтүрүүчүсү университетке өз алдынча билим алуу тажрыйбасы жеткилең абалда келет. И.Кант 1765-1766-жылдарга таандык философиялык лекцияларында эле студенттерге даяр билимдерди өз калыбында өздөштүрүүгө караганда "өзүнчө акыл калчап, өзүнчө корутунду, тыянак чыгаруу" сыяктуу активдүү ишмердүүлүккө чегерилишин талап кылган. И.Г.Фихте жогорку окуу жайлардын мугалимдеринин башкы милдети студенттин шык-жөндөмдөрүн актуалдаштырып, өзүнө-өзү мугалим болушуна жардам берүү - деп эсептеген (2014). Гумбольдт 1810-жылы Берлин университетинин юбилейлик аземинде "Жогорку окуу жай окутуучусу мугалим эмес, үйрөнүүчү мындан ары окуучу эмес,, б.а. студент билимди өз алдынча изилдеп таанып билет, окутуучу болгону алардын өз алдынча жеке ишмердүүлүгүн уюштурат" – деп сүйлөгөн [2014].

П.И. Пидкасистый өз алдынча иштөөнү, окуучуларды өз алдынча ишмердүүлүккө тартуунун каражаты катары болгон жасалма педагогикалык конструкция катары мүнөздөп, бул дидактикалык кубулуштун эки маанилүү (жактуу) (двуединый) мүнөзүн белгилеген. Бир жактан бул окуу (учебное) тапшырмасы, б.а. окуучу аткарышы керек болгон нерсе, анын ишмердүүлүгүнүн объектиси. Башка жактан алып караганда, өз алдынча иштөө бул – окуучу тарабынан тапшырманы аткаруу учурунда эстин, ой-жүгүртүүнүн, чыгармачылык элестетүүнүн тиешелүү ишмердүүлүгүнүн көрсөтүлүшүнүн формасы (форма проявления). Мунун жыйынтыгы окуучуну жаңы, мурда ага белгисиз болгон билимге ээ болуусуна, же мурда ээ болгон билимдеринин таасир этүү сферасынын тереңделишине жана кеңейишине алып келет. Эки учурда тең өз алдынча иштөө баланын акыл күчтөрүнүн өнүгүшүнө алып келет. Б.П. Есипов өз алдынча иштөөнү таанып-билүү үйрөнүүчүнүн активдүүлүгүнүн көрсөткүчү катары төмөнкүчө сыпаттайт : «Окуучулардын окуу процессине кошулган өз алдынча иштөөсү – бул мугалимдин түздөн-түз катышуусуз, бирок анын тапшырмасы боюнча атайын бөлүнгөн убакытта аткарылган иш; муну менен бирге окуучулар аң-сезимдүү түрдө, өз күчүн колдонуу менен жана кандайдыр бир формада акыл-эс же физикалык аракеттеринин натыйжаларын көрсөтүү менен коюлган максатка жетүүгө умтулушат» [50, 34-б.].

П.И. Пидкасистый, өз алдынча иштөөнүн ар бир тибинде жана түрүндө таануу маселеси катары болгон анын ядросун белгилеп көрсөтүү менен, мугалим, окуучунун билбөөдөн билүүгө карай болгон кыймылынын ар бир этабында анын таануучулук ишмердүүлүгүнүн мүнөзүн алдын ала көрө алат жана бул процессти окутуунун жалпы жана жеке максаттарына жараша структурасын программалап башкара алат деп белгилеген. Мында, окуучу, өз алдынча иштөөнүн ал же бул түрүн аткарууда жасаган кайра жаратуучу жана чыгармачылык иш-аракеттердин бардык спектрин камтыган ар кандай деңгээлдеги окуу-таануу процессине тартылат. Н.И.Пидкасистыйдын өз алдынча иштөөгө берген аныктамасында окуучулардын функциясы менен

тыгыз байланышта болгон мугалимдин ролу эске алынган эмес. Мугалим, окуучуларга өз алдынча иштөө үчүн конкреттүү тапшырманы сунуштоо менен алардын аракеттерине байкоо гана жүргүзбөстөн, аларды текшерет, алдын-ала кетириле турган катаны болтурбоо максатында окуучуларга өз убагында көрсөтмө берет, окуучулардын өз алдынча аткарган иштерин талдайт, аткарылган тапшырмалардын туура же туура эместигин, аткарылган жумуштун мазмунун жана жыйынтыгын окуучулардын канчалык деңгээлде өздөштүргөндүгүн жана түшүнгөндүгүн аныктап билет жана алардын канчалык деңгээлде билим, билгичтик жана көндүмдөргө ээ болгондугун текшерет, аткарылган иштердин сапатын баалайт. Андан сырткары, өз алдынча иштөө үчүн тапшырмаларды тандап алууда мугалимдин ролу жөнүндө так көрсөтмө жок жана да окуучулардын акыл ишинин жана күч-аракеттеринин жыйынтыгынын формасынын кандай экендиги көрсөтүлгөн эмес. Өз алдынча иштөөгө толугураак аныктаманы А.В.Усова өзүнүн изилдөөлөрүндө берген. Ал өз алдынча иштерди окутуу методдорунун катарына киргизген. Анын ою боюнча, өз алдынча иштер бул – окуучулардын атайын белгиленген убакыт ичинде, мугалимдин көрсөтмөсү астында, анын түздөн-түз катышуусуз жүргөн иштер. Мында окуучулар өздөрүнүн акыл күч-аракеттерин тигил же бул формада колдонуу менен коюлган максаттын маанисине түшүнүп, жетүүгө умтулат [60].

Үйрөнүүчүлөрдү өз алдынча ишмердүүлүккө үйрөтүү бүгүнкү соңку мамлекеттик билим берүү стандарттардын негизги стратегиясы төмөнкүчө чен-өлчөмдөр менен белгиленген (1.1-сүрөт).

1.1-сүрөт. Мамлекеттик билим берүү стандарттарынын негизги стратегиясы.

Булар тек статистика эмес. Анын артында бүгүнкү социомаданий кырдаал жана бүгүнкү күндүн адисине коюлуучу талаптар жатат.

– Биринчиден азыркы университеттер дүнүйө тынымсыз өзгөрүүнү баштан кечирип жаткан бүгүнкү күндө адистерди билим, социалдык-маданий мейкиндик, өндүрүш да олуттуу өзгөрө турган салыштырмалуу белгисиз кырдаалга даярдап жатат. Ал эми эч бир окуу жай студентти өмүр бою жетээрлик даярдыгын камсыз кылуу кепилдигин моюндай албайт. Антүүнүн өзү акыйкатка карама каршы келет. Ошондуктан, азыркы учурда дүйнөлүк билим берүү чөйрөсүндө «бүт өмүр боюнча билим алуу» парадигмасы алдыңкы планга чыкты. Демек, билим берүүнүн эң башкы приоритеттеринин бири – студенттердин билимди өзү таап өзүнчө өздөштүрүү болуп эсептелет. Педагогикалык адабияттарда студенттердин өздүк субъективдүү ишмердүүлүгүнө байланыштуу түшүнүктөрдүн фону жыл санап кеңейип бара жатат. Бири-бирине маанилеш төмөнкү түшүнүктөр көп кездешет: өз алдынча иш, өз алдынча ишмердүүлүк, өз билимин өз алдынча өркүндөтүү

ишмердүүлүгү, өз алдынча билим алуу, өзүн-өзү тарбиялоо, өзүн-өзү уюштуруу.

Ал эми Л.С.Выготский (1993) жана Б.Г.Ананьевдер (1974) студенттик мезгилди адамдын психикалык, интеллектуалдык дараметинин консолидациясын, инсандын калыптануусун камсыз кылуучу курак катары карашкан. Бул аргументтер ЖОЖдордо диалогго, полилогго, өз алдынча таанып-билүү, ой калчап, жаратуучулукка негизделген интерактивдүү методдорду колдонуунун зарылдыгын шарттайт.

Демек, бул жагдайлар студенттерди окутуу процессинде алардын таанып- билүү активдүүлүгүн, өз алдынча ишмердүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган методдорду иргеп тандап алууга олуттуу мамиле кылуу зарылдыгын жаратат.

ЖОЖдордо окутуунун методдоруна арналган бир катар эмгектер белгилүү. Бирок, педагогикалык изилдөөлөрдүн көп түрдүүлүгүнө карабастан, университеттерде окутуунун методикасы маселеси өтө актуалдуу бойдон калууда. Окутуунун методдорунун илимий системасын түзүү жана аларды ЖОЖдо колдонуунун технологиялык ыкмаларын иштеп чыгуу боюнча теоретик-педагогдордун аракеттери ушул күнгө чейин уланууда. Биз үчүн студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн активдештирүүгө багытталган методдор системасы кызыгуу жаратат.

Метод гректердин “методос” деген сөзүнөн алынып таануу жана бир нерсеге жетүүнүн жолу дегенди билдирет. Окутуу методу окутууну натыйжалуу жүзөгө ашыруу же окуучунун ийгиликтүү үйрөнүүсүн камсыз кылуу үчүн тандалган ырааттуу жол. Демек, окутуу методу бир проблеманы чечүү, бир ишти аягына чыгаруу, бир маселени үйрөнүү же үйрөтүү сыяктуу максаттарга жетүү үчүн аң-сезимдүү түрдө тандалган жол. Окутуу методдору – бул сабакта окуу процессин камсыз кылуу үчүн мугалим менен окуучунун биргелешкен иш-аракеттеринин жолдору. [16]

XIX кылымда И.Г.Песталоцци, И.Ф.Гербарт, Ф.А.Дистервег сыяктуу Европалык атактуу педагогдордун илимий-педагогикалык системасында бир катар прогрессивдүү окутуу методдору ишке киргизилген. Алар билим берүүнүн маңыз-максаты балдардын логикалык ойлом маданиятын, элестетүү, эсте сактоо, кызыгуу, изденүү, чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү – деп нускашкан. Алардын айрым педагогикалык жоболору байыркы дүйнөнүн ойчулу Гераклиттин “көптү билүү акылга үйрөтпөйт” – деген афоризмине окшош. Алсак, Дистервег “...эң башкысы ойлом маданиятына үйрөтүү, а билим ой жүгүртүүнүн өнүгүшү аркылуу өзүнөн өзү жаралат” – деген ойду бекемдеген. Америкалык педагог К.Керр “окутуу методдору чөйрөсүндөгү революциядан” төрттү бөлүп көрсөтөт. Адамзат коомунун өнүгүүсүнүн алгачкы этаптарында балдардын негизги мугалимдери ата-энелер болгон. Биринчи революция ата-энелердин ордуна профессионалдуу мугалимдер келген учурда болгон. Экинчи революция оозеки кеп жазмага алмашкан учур менен байланыштуу. Үчүнчү революция окутууга басма сөздү киргизүүгө алып келди, төртүнчүсү - окутууну жарым-жартылай автоматташтыруу менен компьютерлештирүүгө багытталган.

XX кылымдын аягы XXI кылымдын чектериндеги өзгөрүштөр алган билимди өз алдынча колдонуу, өксүк билим жана билгичтиктерди өз бетинче өздөштүрүүгө багытталган инсан таламдуу метод жана ыкмалардын жаралышын шарттады. Мурдагы учурларга таандык сабак пландарында мугалимдер окутуунун максатын «айтып берүү», «түшүндүрүү», «көрсөтүү», «чыгаруу», «тааныштыруу» деген сыяктуу сөздөрдүн жардамы менен өзүнүн гана иш-аракети таризинде айкындап келишкен. Азыркы сабак пландарында максат сабакты өздөштүргөндөн кийинки окуучу ээ боло турган сапаттар катары мүнөздөлөт. Эң башкысы сабакта окуучу ээ боло турган натыйжалар окуучунун өзүнүн максат милдети катары ачык так аныкталат.

Азыркы педагогикалык адабияттарда окутуу методдорун классификациялоонун бир катар варианттары бар.

Окутуу практикасы үчүн бир топ жаңычыл методдордун классификациясы белгилүү дидакттар И.Я.Лернер жана М.Н.Скаткиндер тарабынан сунуш кылынган. Алар окуу процессинин натыйжалуулугу эң обол балдардын окуп үйрөнүү ишмердүүлүгүн туура жана үзүрлүү уюштурууга байланыштуу болооруна басым жасоо менен төмөнкүдөй методдордун тобун бөлүп көсөтүшкөн; көрсөтмөлүү-түшүндүрүү; репродуктивдүү (кайталап аткартуу); проблемалуу баяндоо; аз-аздан изденүү же эвристикалык ишмердүүлүк; изилдөө. Окутуу процессин мындай өңүттө уюштуруу эң обол окуучунун өнүгүш таламынан алып караганда кыйла утуштуу болоору практикада тастыкталган. Анткени, мында окутуу иши тикеден-тике окуучунун таанып-билүү тажрыйбасын өнүктүрүүгө, байытууга багытталат.

Классификациялоого байланыштуу чет элдик тажрыйбаларды да көз жаздымда калтырууга болбойт. Чет элдик педагогикада окутуу метод жана ыкмаларын классификациялоодо Прегент жана Рируниерлерге таандык эки айырмалуу көз караш кеңири белгилүү. Прегент боюнча окутуу методдору үч аспекттен каралып топтоштурулат. Алар окуучуну борборуна алган, иш-аракетин уюштурган жана түрдүү билгичтиктерин өнүктүрүүгө багытталган методдор.

Рируниер окутуу методдорунун ичинен заманбап активдүү методдор катары төмөнкүлөрдү ажыратып карайт: изилдөө методдору; өз ара аракеттешүү жана талкуулоо методдору; группалык жана жеке окутуу методдору; курал каражат жана технологияга негизделген методдор; класста жана класстан тышкары убактарда окутуу методдору.

Мындан тышкары окуу процессиндеги окуучу мугалимдин алака катышынын активдүүлүгүнүн өңүтүнөн пассивдүү, активдүү, интерактивдүү деп аталган классификациялоо ыгы да бар. Бул классификациялар арасында бизди кызыктырган интерактивдүү методдорун да ичине алат.

Пассивдүү метод – үйрөтүүчү жана үйрөнүүчүнүн эки тараптуу иш-аракетинин формасы. Мындай сабакта баары мугалимдин башкаруучу иш

аракетинен көз каранды. Үйрөнүүчүгө мугалимдин айткан дегенин аткаруу ролу гана калат., б.а. окуучунун мугалим менен байланышы анын берген суроолоруна жооп берүү, тапшырмаларын, текшерүү иштерин, тесстерин аткаруу аркылуу гана курулат.

Активдүү метод – үйрөнүүчүнүн үйрөтүүчү менен бирдей даражадагы активдүү аракетин өнүктүрүүгө багытталат. Эгерде пассивдүү методдор авторитардык стилди жаратса, активдүү методдор окуу процессиндеги демократиялык стилин түптөөнүн амалы катары кабылданат.

Интерактивдүү методдорду окуу процессине катышуучулардын биргеликте жүргүзгөн иш-аракеттерине негизделген окутуунун заманбап методдору катары кароого болот.

Бизин пикирибизде, интерактивдүү окутуунун башка методдордон айырмалуу функциялары төмөнкүлөр: 1) Окутулуп жаткан маселеге карата кызыгууну арттырат; 2) Инсандарга өз алдынча билим алуу мүмкүнчүлүгү менен каалаган тармагында өзүн өнүктүрүүгө мүмкүнчүлүк берет; 3) Өз тармагынын адиси болгон мугалимдер тарабынан даярдалган материалдар студенттерге түрдүү интерактивдүү аянтчаларда сунушталып, түрдүү активдүү иш-аракеттерди аткарууга өбөлгө болот; 4) Үйрөнүү процессинде студенттердин таанып-билүү өз алдынчалыгын өнүктүрөт; 5) Студенттер өз ишмердүүлүгүндө реалдуу кырдаалды жандандыруу жолу менен таанымдык жана кесиптик компетенттүүлүктөрү, тажрыйбасы өнүгөт; 6) Үйрөнүү процессинде окутуучулардын жеке жөндөмүн ачууга, окутуучулук тажрыйбасы менен бөлүшүүгө шарт түзөт.

Изилдөөнүн логикасы азыркы педагогикалык адабияттарда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу маселелеринин изилдениш абалына саресеп салууну шарттап, илимий адабияттардын үч тобун бөлүп көрсөтүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Биринчи топко интерактивдүү окутуу методдорунун ортого чыгышына негиз болгон фундаменталдуу илимий окуулар жана теориялык

эмгектер кирет. Аларга Л.С.Выготскийдин «Өнүгүүнүн жакынкы зонасы»; Жан Пиаженин «Баланын өсүп-өнүгүш теориясы»; Джон Дьюинин «Прагматизм», Г.Гарднердин “Көп түрдүү интеллект”, А.Н.Леонтьедин “Ишмердүүлүк теориясы”, Бенжамен Блумдун таксономиясы, Ч.Темпл, К.Мереди и Дж. Стилдин “Сынчыл ойлом технологияларын” ж.б. ларды кошууга болот.

Л.С.Выготскийдин «Өнүгүүнүн жакынкы зонасы» теориясы баланын акыл-эсинин өнүгүшүнүн эки деңгээли жөнүндөгү жобону иштеп чыгууга багытталгандыктан, инсандын таанып-билүү ативдүүлүгү маселеси менен тике байланышта. Өнүгүүнүн биринчи деңгээли Выготский атагандай актуалдуу өнүгүүнүн деңгээли – окуучунун даярдыгынын жетишкен деңгээли. Ал ар кандай тапшырмаларды өз алдынча аткара ала тургандыгы менен мүнөздөлөт. Экинчиси бир кыйла бийик деңгээл, Выготский атагандай, өнүгүүнүн жакынкы марасы (зонасы) баланын бир нерсени өз алдынча аткара албагандыгын, бирок сырттан кичине жардам болсо, (жетелеген суроолор, жолдомолор, жалпы көрсөтмөлөр ж.б.) аткара алаарын билдирет. Акыл-эсти өнүктүрүү үчүн окутуунун жетектөөчү ролун баса көрсөтүү менен Л.С.Выготский окутуунун өнүгүүнүн жакынкы марасына (зонасына) негизделишин,, б.а. окуучулардын учурдагы мүмкүнчүлүктөрүнөн бир аз озуп турушун зарыл деп эсептеген. [41, 310]

Демек, ар кандай эле билим, маалымат акылдын өнүгүүсүн камсыз кыла албайт. Айталы, окуучу кандайдыр бир тапшырманы өз алдынча аткара алса, ал анын өскөндүгүнүн белгиси. Ага мазмуну, аткаруу кыйынчылыгы дал ошондой эле тапшырманы канчалык көп аткартпайлы, анын таанып-билүү дараметин алдыга жылдыра албайбыз. Анткени, ал баладан анчалык акыл ой машакатын талап этпей көнүмүш ишке айланып калат. Ал эми баланы акыл аракетине чегербей, тескерисинче жөлөп-таяп карандай боорукерлик кылуу анын акыл жөндөмүнө доо кетирет. Ал отту алоолонуп күйүп кетишине аракет кылбай, тескерисинче суу сээп быкшытуу менен барабар.

Окутуу процессин инсандын өзүнүн талап керектөөлөрүнө ылайык уюштуруп, анын активдүүлүгүн камсыз кылууга негиз болгон окуулардын катарында Дж.Дьюинин (1859-1952) прагматизм теориясы турат. Д.Дьюи билим берүүнүн башкы максаты окуучулардын акыл күчтөрүн өстүрүү болууга тийиш деген ойду бекемдөөгө аракет кылган. [62]

Интерактивдүү окутуу методдорунун олуттуу базаларынын бири Ховард Гарднердин 1983-жылы иштелип чыккан “Көп түрдүү интеллект” теориясы болгон. Жеке адамдын акыл-парасаты, зээнинин көп кырдуулугу жөнүндөгү бул теория окутуу процессине жаңы багыт берип, үйрөнүүнүн натыйжалуулугун кыйла арттырган. Бул теорияга ылайык адамдын акыл-парасаты, зээни, сөз өнөрү, эсептөө жөндөмдөрү менен эле чектелбестен, ага кошумча жана аны менен чогуу жети өзгөчөлүктү ичине камтыйт. Теориянын максаты – адамдын көп кырдуу иштерди аткарууга жөндөмдүү экендигин бекемдөө. Тактап айтканда, мында жеке адамдын кайталангыс нарк-насили, анын жөндөм-мүмкүнчүлүктөрүн терең аңдап таануу керектиги жана ага шайкеш шарт түзүлгөн учурда үйрөнүү процессинин натыйжалуулугу дагы артаары алдыңкы планга чыгарылат.

Экинчи топко интерактивдүү окутуу методдоруна байланыштуу чет өлкөлөрдө жана Кыргызстанда жарык көргөн Е.В.Бондаревская (1999), А.А. Вербицкий (1993), И.И.Ильясов (1999), В.В.Сериков (1998), А.Муратов, К.Акматов (2020), И.Бекбоев (2004), С.Байгазиев (2004), А.Алимбеков (2002, 2019), Г.К.Жыргалбекова (2014), Т.Жороев (2014), Э.К.Молдокеримова (2014), С.А.Иманкулова (2015), Г.Жутанова (2015), К.Эсеналиева, Ч.Алиева (2017) сыяктуу окумуштуулардын түрдүү жанрдагы эмгектери кирет.

Е.В.Бондаревская окутуунун интерактивдүү методдорун өзүнүн ан маданиятка шайкеш таалим-тарбия парадигмасы менен туташ биримдикте карап, анын негизги баалуулуктары катары төмөнкүлөрдү аныктаган: адам өзүнүн жеке өнүгүшүнүн жана өз турмушунун, маданияттын субъекти; таалим-тарбия адамдын маданий көрөңгөсүн азыктандыруучу түптөөчү, өнүктүрүүчү, жашоо-турмушунун маданий маңызын арттыруучу мүнөзгө ээ.,

б.а. ал баланын маданий-өнүгүш чөйрөсү; чыгармачылык жана диалог адамдын таалим-тарбия чөйрөсүндөгү жашоо турмушунун өзүн-өзү өнүктүрүшүнүн ыкмалары катары. Мындан интерактивдүү окутуу студенттин турмушунан бөлүнбөй студентке багытталган билим берүүнү көптөгөн аспектилерде карайт: гуманитардык жана табигый илимдерди окутууда студентке багытталган мамилени ишке ашыруунун концепциясы, технологиялык камсыздоосу, өзгөчөлүктөрү, мугалимдин ролу, ошондой эле билим берүү мекемесин башкаруу жеке парадигманын контексти анын позициясын бекемдөөнүн эң таасирлүү амалы катары аңдалат.

В.В. Сериков жана анын шакирттери инсанды калыптандыруучу билим берүүнүн конкреттүү мазмуну жөнүндө маселени биринчилерден болуп көтөрүшкөн. Алар көрсөткөндөй, маданий тажрыйбанын өзгөчө түрү болушу керек - жеке тажрыйба, адам болуу тажрыйбасы - жашоодо белгилүү бир позицияны ээлөө, өзүнүн иш-аракетинин жана жалпы жашоосунун маанисин ачып берүү, субъект катары аракеттенүү. Булар окуучулардын тандоочулук, рефлексия, маанини аныктоо, өзүн-өзү жөнгө салуу сыяктуу конкреттүү жеке функцияларын ишке ашырууну талап кылат. Мындай кырдаалдарды түзүү атайын иштелип чыккан диалог техникасы, окуучунун турмуштук маанилеринин контекстине кирүү, жеке маанилүү окуяларды актуалдаштыруу, өзүн-өзү жеңүүгө (актыга) стимулдаштыруу, жашоо-турмуштун коомдук маанисине багыттоону колдоо сыяктуу интерактивдүү технологиялар аркылуу камсыз болот.

Педагогикалык процессти үйрөнүүчүлөрдүн таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багыттоо максатында интерактивдүү методдорду колонуу маселелери кыргыз окумуштуу педагогдордун эмгектеринде да каралган.

Алсак, белгилүү кыргыз педагогу И.Бекбоев: "Педагогикалык процесс: эски көнүмүштөр жана жаңычыл көз караштар" аттуу эмгегинде ар бир бала кайталангыс, уникалдуу жана жөндөмдүү. Башынан туура фундаментке коюлган окутуу жана тарбиялоо балага канат бүтүрүп, көкөлөтүп учурат.

"Сенин колундан келбейт", "башың жок", "дөдөйсүң", "сенден эчтеке чыкпайт" деген сыяктуу педагогикалык осол пессимисттик, нигилисттик мамиле баланын жан дүйнөсүндөгү отун өчүрүп, өзүнө болгон ишеничин жок кылып, астыртан чүнчүтүп, айландырып коюшу мүмкүн. И.Бекбоевдин көз карашында бала тынымсыз позитивдүү багытта өнүгүүчү зат. И.Бекбоев өз эмгектеринде окутуу-тарбиялоонун негизги субъекти бала деп эсептөө менен эмгектеринин баарында бардык маселенин ошол призма аркылуу кароого аракет кылган. [24]

А. Алимбековдун “Окутуунун жалпы методдору” (2004), “Орто мектепте окутуунун методдору” (2019) аттуу эмгектеринде башка методдор менен бирдикте интерактивдүү окутуу методдорунун артыкчылыктан жана чектелүү жактарын ар тараптуу ачып көрсөтүп, аларды таасирдүү, натыйжалуу колдонуу боюнча сунуштарды иштеп чыккан. Ошону менен бирдикте жогорку окуу жайларда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында колдонулуп келе жаткан методдорду талдоого алып төмөнкүдөй корутунду чыгарган. [Алимбеков А. Жогорку билим берүүнү реформалоо шартында студенттердин өз алдынча ишмердүүлүгүн өркүндөтүүнүн актуалдуу проблемалары / А.Алимбеков // Вестник Исык-Кульского университета. Каракол, 2014 –№38, част-II -42-46 б.б. Изилдөөчү М.Т. Кырбашова азыркы коомдогу өзгөрүүлөр инсандын маалыматтык, өзүн-өзү уюштуруу, көйгөйлөрдү чече билүү, чыгармачылык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүнү алдыңкы планга чыгарып, инсандык өнүгүүнү белгилүү чекте камсыздоону талап кылып жатканын белгилеп: “акыл-эсти «камдалып» коюлган даяр билим менен толтуруунун зарылчылыгы деле жок болот, анткени маалыматты сактоонун башка жолу бар жана аны колдоно билүү маанилүү болуп саналат, ошондуктан окуучу демилге көтөрбөсө, ал жашоого даяр жана ийгиликтүү деп айтууга болбойт, ал өзүнө жоопкерчилик алып, белгисиз, туңгуюк абалда чечим чыгара албайт, жалпы жыйынтык үчүн командада иштөөгө үйрөнгөн эмес, билимди

өз алдынча алганга жана керектүү маалыматты таап, колдонгонго жөндөмсүз болот” – деп жазат [68].

Д.А. Абдуллаевдин “Интерактивдүү окутуу жогорку окуу жайындагы окуу процессин модернизациялоонун шарты катары” аттуу кандидаттык диссертациясын белгилеп кетсек болот. Анда жогорку окуу жайынын студенттеринин өз алдынча активдүү таанып-билүүсүн активдештирүү маселеси каралат.

К. Эсеналиеванын «Мектеп шартындагы интерактивдүү окутуунун илимий-педагогикалык негиздери» аттуу кандидаттык диссертациясында кыргыз тили сабагынын мисалында интерактивдүү окутуунун өнүктүрүүчүлүк милдеттери, принциптери такталып, калыптанып калган салттуу окутуудан айырмачылыгы, артыкчылыгы жана аны ишке ашыруу жолдору аныкталган; кыргыз тили окуу предметинин үлгүсүндө жүргүзүлгөн интерактивдүү сабактын максатын, натыйжасын мүнөздөөчү SMART, критерий, индикатор, таксономия – өлчөө каражаттарын колдонуунун илимий-педагогикалык негиздери такталып, алардын мазмуну жана ишке ашыруу жолдору айкындалган; окуучу, мугалим, ата-эне жана чөйрө менен алака түзүү аркылуу окуучулардын активдүү ишмердүүлүгүн калыптандыруунун технологиялары жана педагогикалык багыттары, мугалимдин өзгөчөлөнгөн функциялары такталып, окутуу методикасында аны ишке ашыруу моделдери иштелип чыккан.

Т. Жыргалбекова Кыргызстан тарыхын окутуунун мисалында интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу боюнча илимий-методикалык сунуштарды иштеп чыккан. Бийгелдиева, Р.Н.Карыбекова, Т.Жороевдер кыргыз тилин окутуу процессинде окутуунун интерактивдүү методдору боюнча бир катар эмгектерди жазышкан.

Б.К. Оторбаев мектепте кыргыз адабиятын окутууда интерактивдүү методдорун колдонуу боюнча илимий жана практикалык тажрыйбаларды жалпылап, рационалдуу сунуштарды иштеп чыккан.

Жогорудагы илимий адабияттар анализи бизге интерактивдүү окутуу методдорунун маңызын, функцияларын, түрлөрүн конкреттештирүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Интерактивдүү методдор бул – окуучулар ортосунда, ошондой эле окуучулар менен мугалимдер ортосунда өз ара аракеттешүүнү талап кылган методдор. «Интерактив» англис тилинин «interact» деген сөзүнөн алынган. «Inter» – бул «өз ара», «act» «аракеттенүү». Сабак берүүнүн интерактивдүү методдору билим алуучунун зор активдүүлүгүн, анын алынган маалыматтарды өзүнүн ой элегинен кайра чыгармачыл түрдө өткөрүп чыгуусун эске алат. Окутуунун интерактивдүү моделинин негизги критерийлери: формалдуу эмес талкуунун мүмкүндүгү, материалды эркин баяндоо, семинарлардын көптүгү, лекциялардын аздыгы, студенттин демилгеси, коллективдүү аракеттерди талап кылган топтук тапшырмалардын болушу, жазуу жүзүндөгү иштерди аткаруу.

Аталган эмгектерге жана өздүк изилдөөбүздүн натыйжаларына таянуу менен интерактивдүү окутуу методдорун төмөнкүчө мүнөздөөгө болот. “*Интерактив* – [англ. inter- – өз ара, act – иш-аракет] – кимдир бирөө менен иштешүү, аңгемелешүү, диалог жүргүзүү кырдаалы. Интерактивдүү методдор окуучулардын мугалим менен эле эмес, өз ара да кыйла кеңири иштешүүсүнө, окуу процессинде окуучулардын демилгелүү болушуна ылайыкталат. Интерактивдүү сабактарда мугалим окуу максатына жетүү үчүн окуучулардын ишмердигин багыттап гана турат. Интерактивдүүлүк – бул окуучулардын ой жүгүртүүсүн жана сүйлөө маданиятын, аларды ойлонууга, талкуулоого, көйгөйлүү тапшырмаларды аткарууга көнүктүрүүнүн жолу. Интерактивдүү технологиялар окуучулардын логикалык-дискурсивдүү жана эмоционалдык-образдуу ой жүгүртүүсүнүн бүтүндүгүн өнүктүрүүгө, И.М.Дичковскаянын пикири боюнча, таанымдык ишмердүүлүктүн ички мазмундук мотивдерин калыптандырууга өбөлгө болот.

Интерактивдүү окутуу – бул адамдардын өз ара мамилелеринин психологиясына негизделген үйрөнүү. Мугалимдин ишмердүүлүгүндө борбордук орунду жекече окуучу эмес, маселелерди талкуулап, талашып-тартышып, бири-бирине дем берип, бири-бирин активдештирип жаткан студенттердин тобу ээлейт. Интерактивдүү ыкмаларды колдонууда, адамдар биргелешип чындыкты издегенде көрүнгөн атаандаштык руху интеллектуалдык иш-аракеттерге күчтүү таасир этет. Мындан тышкары, бири-бирине жуга турган психологиялык көрүнүш бар, жолдошу айткан ойду өз эркине ылайык, өзүнүн оюна окшош же тескерисинче каршы ойду туудурушу мүмкүн.

Мындай сабак учурунда мугалимден пассивдүү, китептерде же көптөн бери белгилүү чындыктарды баяндап берүү түрүндө болгонго караганда, активдүү жана чыгармачыл болуу талап кылынат. Интерактивдүү ыкмаларда окутуунун гана эмес, ошондой эле билим берүүчүнүн таасири чоң болот, эгерде мугалим илимий жактан негизделген көз карашты билдирүүнү гана эмес, ошондой эле маселеге жеке мамилесин, дүйнө таанымын жана адеп-ахлактык позициясын чагылдырса. Мугалимдердин студенттердин талкуусуна катышуу методдору ар түрдүү болушу мүмкүн, бирок эч качан өзүнүн пикирин аларга таңуулаганга болбойт. Талкуу натыйжалуу болушу үчүн, чындыкты, чыгармачылык изденүүнү талап кылган көйгөйлүү суроолорду берүү аркылуу талкуунун жүрүшүн жөнгө салуу керек. Мугалим студенттердин билдирүүлөрүнөн тыянак чыгаруу жана жаңылыш ой-пикирлерди төгүндөө үчүн гана өзүнүн көз карашын билдирет. Мугалимдин позициясы студенттердин пикирлерине дал келиши мүмкүн, анткени алар мугалимдин жардамы менен чечилген маселе. Мындай ыкмалардын жардамы менен, теориялык маселелерди талкуулоонун мазмунун, интеллектуалдык-когнитивдик жагын гана багыттап койбостон, биргелешкен өндүрүштүк ишмердүүлүктү түзүп, студенттердин жеке абалына таасир тийгизип, окуу иш-аракетин билим берүү ишине айландырууга болот.

Бүгүнкү интерактивдүү окутуу методдорун классификациялоо аларды максаттуу, өнүмдүү, үзүрлүү колдонуу үчүн объективдүүлүк зарылдык катары белгиленет, бирок азырынча жогорку окуу жайларда колдонулуучу методдордун оптималдуу вариантын түзүү боюнча айрым аракеттер гана жүргүзүлүп келе жаткандыгын көрсөттү. Мындай классификациялоонун бир варианты В.Я. Лаудис тарабынан жүзөгө ашырылган.

В.Я. Лаудис интерактивдүү методдорунун төмөнкүдөй үч тобун бөлүп көрсөтөт: 1) программалаштырып окутуу, 2) проблемалуу окутуу, 3) интерактивдүү (байланыштуу) окутуу.

Интерактивдүү окутуу ыкмалары (ИОМ) көйгөйлүү жана кесиптик ишмердүүлүктү моделдөө принциптерине негизделген адистерди даярдоону өркүндөтүүнүн эң перспективдүү жолдорунун бири, аларды салттуу, пассивдүү окутуудан айырмалоочу мүнөздөмөлөргө ээ. Биринчиден, ИОМ окуу процессинин технологиясы менен студенттердин ой жүгүртүүсүн активдештирүү. Экинчиден, ИОМ ыкмаларын колдонуу узак мөөнөттүү жана туруктуу. Үчүнчүдөн, ИОМ студенттердин өз алдынча чыгармачыл эмоционалдык түстөгү жана шыктанууга негизделген иш-аракеттерин, чечимдерин кабыл алуусуна кызмат кылат. Төртүнчүдөн, окутуунун ИНТЕРАКТИВДҮҮ методдорунун кайсынысы болбосун, окуу процесси жамааттык негизге ээ (мугалим жана башка студенттер менен өз ара аракеттенүү) жана белгилүү бир алгоритмге ылайык курулган. Бешинчиден, ИОМ окутуунун натыйжалуулугун жогорулатылган чыңалган ыкмалар, алар иштелип чыккан маалыматтын көлөмүн көбөйтүү менен эмес, аны иштетүү тереңдигине жана ылдамдыгына байланыштуу [111, 354].

ИОМ көйгөйлүү лекция, көйгөйлүү-практикалык же лабораториялык сабак, активдүү өткөрүлгөн семинар, өз алдынча курстук жана дипломдук долбоорлорду иштеп чыгуу, жумуш ордунда практикадан өтүү, башкаруучу машиналарды жана программаларды колдонуу, активдүү топтук консультациялар, олимпиадалар, студенттик илимий конференциялар, коомдук тесттер жана сурамжылоо ж.б. кирет. Алардын бардыгы

көйгөйлөрдүн, студенттердин ой жүгүртүү таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн күчөшүнө багытталгандыгы менен айырмаланат, бирок ошол эле учурда шарттуу кырдаалда чыныгы жагдайлар жок.

ИОМ, өз кезегинде оюн жана оюну жок болуп бөлүнөт. Оюну жок тууроочу ИОМ конкреттүү кырдаалдардын ыкмасын, мугалимге белгилүү бир чечим табууга студенттер үчүн стимуляция көнүгүүлөрүн, тренингди камтыйт. Бул ыкмалардын мааниси чыныгы объектилерди жана кырдаалды эркин ойнотуусуз, өзгөрмөлөр жана роль функцияларын моделдөөдө.

Ал эми тууроочу оюн катышкан ИОМ ишмердүүлүк (башкаруу) оюндар, ролдоштуруу ыкмасы кирет. Ыкманын аты өзү көрсөтүп тургандай, бул ыкмалардын негизги айырмасы, алар функционалдык оюндун негизинде, башкача айтканда, оюн элементтерине, байланыштарга, мамилелерге негизделет.

Билим берүү максатында да, реалдуу маселелерди чечүү үчүн да (илимий, өнөр жай, уюштуруу ж.б.) колдонулган оюндардын ар кандай түрлөрү бар, алар билим берүү, моделдөө, ролдоштуруу, уюштуруу-иш-аракет, операциялык, ишкердик, башкаруучулук, аскердик, көнүмүш, новатордук ж.б. Аларды так классификацияга бөлүүгө болбойт, анткени алар ар кандай негизде айырмаланып, бири-бирине дал келет [109].

Биз жогорудагы көз караштарга таянуу жана дүйнөлүк жана ата-мекендик университеттерде кеңири жайылган интерактивдүү методдорунун типтерине таянып, аларды классификациялоонун төмөнкүдөй логикалык схемасын сунуш кылабыз. (1.2-сүрөт).

Интерактивдүү окутуу методдорунун чоң тобун **талкуу методдору** түзөт. Талкуу методдору студенттер группасы менен өткөрүлгөн сабакта чыгырмачыл абалды жаратып, өз оюн эркин айта билүүгө, башка бирөөнүн пикирин сын көз менен кабыл алуу жана сыйлоо сыяктуу жөндөм-сезимдерин өркүндөтүүгө багытталган инсан таламдуу метод. Өтүлгөн сабакты жадысынан чыгарбай, эске бекем сактап калуу жагынан өзгөчө үзүрлүү.

1.2.сүрөт. Интерактивдүү окутуу методдорунун классификациясы.

Талкуу интерактивдүү окутуу методу катары төмөнкүдөй артыкчылыктарга ээ: талкуу ага катышкандардын ой бөлүшүү, пикир алышуу жөндөмүн өстүрөт; маалымат менен пикирлердин өздөштүрүлүшүн камсыз кылат; талкуу учурундагы демократиялык маанай, суроо берүү жана берилген суроого жооп кайтаруу мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтөт; студентти жамаатынын бир мүчөсүмүн деген сезимге тарбиялайт жана өзүнө болгон ишеничин арттырат; мугалимдер окуучуларын дагы жакшыраак таанып билет; жетекчилик кылуу жана тыңдоо сыяктуу сапаттардын өнүгүшүнө өбөлгө болот; студенттерди курулай жаттодон арылтат, анын ордуна алардын анализ жана синтез жасоо, жасалган ишке баа берүү сыяктуу жөндөмдөрүн өркүндөтөт.

Экинчи топ ишмердүүлүк оюндарынан турат. Бул ыкмалар кандайдыр бир адамдын жекече жүрүм-турумун тууроо аркылуу окуучунун туюм-сезимдерин жана ой жүгүртүүсүн өнүктүрүүгө багытталган метод. Тактап айтканда, күндөлүк турмуштагы бир кырдаалды топ-топ боюнча же жеке адам таризинде жандандырып, роль аткарып, туурап көрсөтүүнүн ийкемдүү

жолу. Турмуштагы көп сандаган заманбап маселелер бул методдун объектиси болушу мүмкүн.

Иштиктүү оюн методдору төмөнкүдөй артыкчылыктарга ээ: көрсөтүлгөн ролдорду ар кандай өңүттөн талдоого мүмкүнчүлүк түзүлөт; көрсөтүүнүн натыйжаларын ар тараптан ачып берүүгө мүмкүнчүлүк ачылат; өз ара кызматташтык өкүм сүргөн билим берүү чөйрөсүндө окуучулар топ-топ болуп иштөө аркылуу алган билими менен аткарган тажрыйбаларын айкалыштырууга үйрөнүшөт; аткарылган ролдор ар башка өңүттөн каралып, ар түрдүү пикирлер аркылуу сын сыдыргыдан өткөрүлөт; окуучулардын жоопкерчилигин, маселе чечүү жана окуяга сүңгүп кирүү жөндөмдөрүн өркүндөтөт.

Биздин изилдөөбүздүн проблемасына б.а окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө байланыштуу изилдөөлөргө да кайрылдык. Алардын арасында Россиялык жалпы студенттердин таанып билүүчүлүк ишмердүүлүгүнүн түрдүү аспектеринен арналган Н.И.Кокоринанын (2017) таанып-билүүнү өз алдынчалык студенттерди кесиптик ишмердүүлүккө даярдоонун шарты

С.Н. Казначеева (2007), чет тилдерин үйрөнүү процессине байланыштуу Л.Л. Саввина (2004), С.Н.Вахрушева (2000) техникалык Жождордун мисалында Ж.Эгимбаева (2006), Н.В,Дерябиналардын (2005), Аликова жана Асековалар (2012), Ж.Аруновалардын (2014) болочок педагогдорду дааярдоого байланыштуу чет элдик жана ата мекендик окумуштуулардын эмгектери бар. Аталган изилдөөлөр интерактивдүү методдор аркылуу болочок педагогдорду кесиптик ой жүгүртүүсүн, өз алдынча чыгармачыл ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонуунун артыкчылыгын көрсөтүп турат. Бирок, ошону менен бирдикте окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси илимде атайын изилдөөнүн предмети боло электигин ачыкка чыгарды.

Аталган изилдөөлөрдүн ичинен биздин проблемабызга тектеш айрымдарынын натыйжалары тууралуу кыскача обзор бере кетүү зарылдыгы бар.

Н.И. Кокоринанын изилдөөсүндө - ЖОЖдун студенттерин келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө даярдоонун педагогикалык модели, анын ичинде: ЖОЖдун студенттерин келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө даярдоонун максаттары (психологиялык, дидактикалык, тарбиялык), функциялары (окутуучу, өнүктүрүү, тарбиялоо), окуунун мазмуну, иш (издөө стадиясы, экспериментти аныктоонун жана калыптандыруунун этаптары), формалары (окуу процессин, илимий-изилдөө иш-аракеттерин, класстан тышкаркы иштерди уюштуруу), методдор (диагностика, окутуу, иш-аракеттерди уюштуруу, контролдоо жана өзүн-өзү контролдоо), каражаттар (окуу комплекстери, окуунун техникалык каражаттары), ЖОЖдун студенттерин келечектеги кесиптик ишмердүүлүккө даярдоонун критерийлери (когнитивдик, эмоционалдык, активдүүлүк, психикалык, эрктик) жана көрсөткүчтөрү иштелип чыккан жана ишке ашырылган.

С.Н. Казначееванын эмгегинде “когнитивдик активдүүлүк”, “когнитивдик активдүүлүктүн өнүгүүсү” деген негизги түшүнүктөрү, когнитивдик активдүүлүктүн деңгээлдери (төмөн, орто, орточо, жогорку, өтө жогорку) такталган. Ж.Эгимбаеванын изилдөөсүндө болочок инженерлердин кесиптик билим берүүнүн гуманитардык аспектинде дөөлөттүк мамилесин калыптандыруу процессинде алардын таанымдык активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган интерактивдик окутуу стратегияларын колдонуунун психологиялык-педагогикалык шарттары иштелип чыккан.

Ч. Алиеванын изилдөөсүндө колледждердин “Экономика жана бухгалтердик эсеп” адистиктериндеги студенттердин математикалык компетенттүүлүктөрүн иштиктүү оюндар аркылуу калыптандыруунун модели жана аны ишке ашыруунун технологиялары иштелип чыккан.

Г.А. Жутанованын изилдөөсүндө дидактикалык оюндар аркылуу студенттердин таанып-билүүчүлүк ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн

педагогикалык шарттары айкындалган. Аталган изилдөөлөр интерактивдүү методдор аркылуу болочок педагогдорду кесиптик ой жүгүртүүсүн, өз алдынча чыгармачыл ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонуунун артыкчылыгын көрсөтүп турат. Бирок, ошону менен бирдикте окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси илимде атайын изилдөөнүн предмети боло электигин ачыкка чыгарды.

Биринчи бап боюнча корутунду

Изилдөөнүн биринчи главасында биринчи милдеттин алкагында Жогорку окуу жайларда интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн илимий-теориялык жана практикалык өбөлгөлөрү айкындалды.

ЖОЖдордун студенттеринин танып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү окутуу методдору аркылуу өнүктүрүүгө байланыштуу теориялык түшүнүктөрдү, изилдөөлөрдү анализдөө төмөнкүдөй корутундуларды жасоого мүмкүндүк берди:

1. Психологиялык-педагогикалык теориянын өнүгүш тарыхында “таанып- билүү” жана «активдүүлүк» түшүнүктөрү узак тарыхы бар жана ар качан күн тартибиндеги олуттуу көйгөй, актуалдуу маселе, универсалдык баалуулук катары каралып келген. Изилдөөдөгү бул жобо орто кылымдагы ойчул аалымдардан баштап, азыркы илимий-педагогикалык адабияттарга чейинки өзөктүү булактарга обзор берүү аркылуу тастыкталган. маани - маңызы тууралуу эки ача пикирлер арбын. Ал булактарда таанып-билүү активдүүлүгүнө негизделген окутуу адамдын өзүндө программаланган потенциалдык мүмкүнчүлүктөрдүн өнүгүшүнө сүрөөнчү, демөөрчү болуунун инсанга багытталган, инсан таламдуу билим берүү процессин камсыз кылуунун амалы катары карашып, мындай процесс окуучу билим берүү процессинин борбору, мугалим жана окуучу тең укуктуу партнер,

окутуу ишинин максаты окуучунун субъективдүү тажрыйбасын кубаттоо, жаратуу, өнүктүрүү деген сыяктуу түшүнүктөр менен мүнөздөлөт.

2. Студенттин таанып-билүү активдүүлүгү дегенде - анын билим алуу процессине жана натыйжаларына карата эмоционалдык-дөөлөттүк мамилесин, максаттуу иш-аракетин түшүнөбүз. Мындай аракет студенттин билимге ээ болуу жолундагы ар кандай кыйынчылыктарды жеңүүгө, акыл эмгегине максималдуу эрктик күч-аракетин, күчүн жумшоосунан көрүнөт. Студенттин түрдүү сабактар алкагындагы таанып-билүү активдүүлүгү татаал инсандык касиет катары субъективдүү (кызыкчылык, өжөрлүк, эрк, мотивация, тырышчаактык ж.б.) объективдүү (чөйрөсүнүн интеллектуалдык бакубаттыгы, мугалимдин туткан позициясы, окутуунун ыкмалары) факторлордун таасири аркылуу чындыкка айланат.

3. Азыркы педагогикалык теория жана практикада студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн адекваттуу активдүү окутуу методдору аркылуу калыптанаары аксиоматикалык акыйкат катары каралат. Бул аргументтер ЖОЖдордо диалогго, полилогго, өз алдынча таанып-билүү, ой калчап, жаратуучулукка негизделген интерактивдүү методдорду колдонуунун зарылдыгын шарттайт. Интерактивдүүлүк – бул окуучулардын ой жүгүртүүсүн жана сүйлөө маданиятын, аларды ойлонууга, талкуулоого, көйгөйлүү тапшырмаларды аткарууга көнүктүрүүнүн жолу. Интерактивдүү окутуу методдорун талкуу, иштиктүү оюн, жеке үйрөнүү методдору катары классификациялоого болот.

4. ЖОЖдордун студенттеринин танып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө байланыштуу изилдөөлөр интерактивдүү методдор аркылуу болочок педагогдорду кесиптик ой жүгүртүүсүн, өз алдынча чыгармачыл ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонуунун артыкчылыгын көрсөтүп турат. Бирок, ошону менен бирдикте окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси илимде атайын изилдөөнүн предмети боло электигин ачыкка чыгарды.

II БАП. СТУДЕНТТЕРДИН ТААНЫП-БИЛҮҮ АКТИВДҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН ПЕДАГОГИКАЛЫК ШАРТТАРЫН ИЗИЛДӨӨНҮН МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Изилдөөнүн материалдары жана методдору

Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган диссертациябызда педагогикалык кубулуштарды изилдөөнүн логикалык жана методологиялык эреже жоболорунун баарын жетекчиликке алууга аракет кылдык.

Изилдөө объекти - студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процесси.

Изилдөө предмети - окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн шарттары.

Биз диссертациялык изилдөөнүн методологиясын жана методдорун айкындоого киришип жатып, ар кандай изилдөө аркылуу алынган жаңы билимдердин объективдүүлүгү, ишенимдүүлүгү, ал изилдөөнүн кайсы түпкүлүктүү түшүнүктөргө, идеяларга, принциптерге негизделип аткарылганынан көз каранды деген жобого таяндык.

Азыркы илимде методология термини жалпы жонунан төмөнкүдөй чечмеленет:

- теориялык жана практикалык ишмердүүлүктү уюштуруу жана түзүүнүн принциптери, жол жоболору;
- илимий таанып-билүүнүн методдору жөнүндөгү окуу;
- тигил же бул илимде колдонулган методдордун жыйындысы.

Ал эми педагогика илиминин методологиясы дегенде педагогикалык кубулуштарды таанып-билүү жана өзгөртүп өркүндөтүү процессинин

принциптери, методдору жана формалары жөнүдөгү түпкүлүктүү окууларды түшүнөбүз.

Илимде методологиялардын иерархиясы түрдүү деңгээлдери болоору таанылган. Методологиялык билимдердин *структурасын философиялык, жалпы илимий, конкреттүү илимий, технологиялык* деп аталган төрт деңгээлге бөлүп кароого болот. Биз үчүн педагогикалык кубулуштарды изилдөө үчүн илимде көпчүлүк тарабынан кабылданган методологиялык принциптер маанилүү.

Окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн шарттарын айкындоодо төмөнкүдөй методологиялык принциптерди жетекчиликке алдык:

1. Изилдөөдөгү базалык илимий билимдердин уламалуулугу же мурдагы фундаменталдык изилдөөлөрдөн келип чыккан теориялар, концепциялар менен байланышы. Изилдөөнүн теориялык негизи катары ар кыл социалдык субъекттердин карым-катышы феноменинин негизги жоболорун ачып берүүчү философия жаатындагы негизги эмгектер

(А.И.Антонов, В.Г.Афанасьев, И.В.Бестужев-Лада, Л.П.Буева, И.С.Кон,

В.А. Шаповалов ж.б.); карым-катышуунун жана баарлашуунун негиздерин ачып берүүчү психологиялык-педагогикалык эмгектер (Б.Г.Ананьев, В.В. Бойко, В.К. Дьяченко, И.А. Зимняя, В.А. Крутецкий, В.А.Леонтьев ж.б.); башкаруу психологиясы ачып берүүчү башкаруу баарлашуусунун негиздери (Л.Н. Аксеновская, Г.М. Андреева, Р.Л. Кричевский, С.И. Самыгин, Л.Д. Столяренко, А.А. Урбанович ж.б.), окутуудагы жана тарбия берүүдөгү системдик (В.Г. Афанасьев, В.С. Ильин, В.В. Краевский ж.б.), ишмердикти (И.А. Зимняя, А.Н. Леонтьев, В. Петровский, С.Л. Рубинштейн ж.б.), жеке (В.С. Ильин, В.А. Слостенин ж.б.), акмеологиялык (Б.Г. Ананьев, А.А. Бодалев, А.А. Декач, Н.В. Кузьмина, А.Г. Ситников ж.б.) мамилелер түздү. Иште ошондой эле билим берүү

парадигмасынын (В.Ф. Взятыйшев, Л.И. Романкова, В.В. Краевский, В.П. Казначеев, Е. Шукшунов ж.б.), инсанга багытталган окутуу парадигмасы (Д.А. Белухин, И.С. Якиманская, И. Бекбоев ж.б.), кесиптик (В.И. Гороя, Е.А. Климов, И.А. Малашихина, З.А. Решетова, Н.Ф. Талызина, В.Д. Шадриков ж.б.) жана окуу ишмердик теориясы

(П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, И.А. Зимняя, А.Н. Леонтьев, И.Бекбоев ж.б.), заманбап педагогдун кесиптик компетенттүүлүгүнүн маанилүү мүнөздөмөсүн аныктоо (И.А. Колесникова, А.К. Маркова, В.П. Симонов, А. Мамытов, Н.К. Дюшеева ж.б.), Кыргыз республикасында педагогикалык кадрларды даярдоонун теориялык жана практикалык маселелери (А. Мамытов, А. Алимбеков, К. Добаев, Д. Бабаев, Н. Дюшеева ж.б) жаңы жоболору пайдаланылды жана эске алынды.

2. Педагогикалык кубулуштарды аныктоодо *каршылык принцибине негизденүү, б.а.* алардын өз ара бири-бирине көз карандылыгын, ар кандай кубулуш өз алдынча жалкы эместигин ал башка кубулуштар менен өз ара *карама-каршылык*, себеп натыйжалуу өтмө катар байланышта болоорун көңүлгө туттук. Буга байланыштуу изилдөөбүздүн баштапкы жоболорун методологиялык негиздерин “таанып-билүү”, “өнүгүү”, “активдүүлүк”, “карым-катышуу” сыяктуу категорияларды ачып берүүчү психология жана педагогика боюнча концепциялар; анын чыгармачыл жана руханий жактан чексиз өнүгүүсүнө болгон потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү; таанып-билүүдө жана жаратмандыкта жалпы адамзаттык идеялар; адамдын таанып-билүү ишмердиги менен изилдөөчүлүк ишмердигинин карым-катышы тууралуу, алардын тиричиликти, жашоонун маңызын, өзүн-өзү таануудагы мааниси жана анын негизинде инсандык өзүн-өзү өнүктүрүү, өзүн кесипкөй көрсөтө билүү, өзүн-өзү аныктоо идеялары түздү.

2. Ар кандай педагогикалык кубулушту өнүгүү таризинде кароо. Мезгил көптөгөн түптүү педагогикалык түшүнүктөрүбүздүн түп маанисине өзгөртүүлөрдү киргизди. Алсак, билимдүү адам идеалы жөнүндөгү азыркы чен-өлчөмдөр мындан отуз жыл мурдагыга караганда олуттуу

айрымачылыкка ээ болду. Азыр көптү билүү өнүккөндүктүн белгиси болбой калды. Башкача айтканда, азыр «Ар бир адамга билим» урааны, «Ар бир адамга компетенттүүлүк» ураанына айланды. Бул жагдай окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн натыйжалары түпкүлүгүндө аларда кесиптик компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга багытталышын көзөмөл туттук.

3. Педагогикалык кубулуштарды жана процесстерди талдоодо *бүтүндүк мамилени* камсыз кылуу, б.а. ар кандай нерсени бүтүндүн бир бөлүгү катары кароо. Бул жагдай таанып-билүү активдүүлүгүн болочок мугалим адистин жалпы кесиптик компетенттүүлүгүнүн курамдык компоненттери катары кароону шарттады.

4. Изилдөөнүн методдорун тандоодо ар кандай илимий проблема жалгыз метод менен чечилбестигин, мында өз ара бири-бирин толуктоочу бир канча методдорду бири-бири менен өз ара байланышта колдонуу аркылуу гана ишенимдүү натыйжага жетишүү мүмкүн экендигин эске туттук.

5. Изилдөөдөгү базалык илимий билимдердин изилдөөнүн методдору анын предметинин маңыз-мазмунуна адекваттуу болушуна аракет кылдык.

Изилдөөнүн проблема, объект, предметине ылайык методологиялык принциптер, методдор аркылуу чечилет. Ошону менен бирдикте окутуу – тарбиялоо ишинин натыйжаларына бир эле учурда бир канча факторлор таасир этээрин жадыбыздан чыгарбаганыбыз абзел. Педагогикалык процесстердин мындай кубулмалуулугу, көп кырдуу таасирлерден көз карандылыгы, педагог изилдөөчүлөрдү проблеманы колдо бар методдор менен гана чечип коюу мүмкүнчүлүгүн чектейт, б.а. объективдүү натыйжаларга жетүү үчүн илимий изилдөөнүн ар кандай амалдарын колдонууга мажбурлайт. Биздин изилдөө сапаттык (чечмелөөгө жана түшүнүүгө багытталган) жана сандык (эсептөө жана өлчөөгө багытталган) изилдөө моделдеринин айкалышынан турат.

Диссертациялык иш изилдөө объектисин, башкача айтканда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү чөйрөсүндөгү

көйгөйлөргө байкоо жүргүзүүдөн баштадык. Буга биздин Ош мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасындагы көп жылдык иш тажрыйбабыз түрткү болду.

Биздин байкоолорбузда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгү айтаарлык деңгээлден алда канча алыс экендигин көрсөттү. Атайын байкоолорубуз окуу процесси азырынча студенттердин өз алдынча иш-аракетине таянуу, аны уюштуруу, рационалдаштырууга багытталган эместигин, даде болсо окутуу процессинде мугалимдин ишмердүүлүгүнө басым жасалаарын көрсөттү. Ал эми окутуу процессинде студенттердин көпчүлүгү өз алдынча таанып-билүү ишин уюштура алышпайт жана аны пландаштыруу керектиги туралуу олуттуу ойлонушпайт. Сабактардын көпчүлүгү айтканды кайта айтып берүү сыяктуу репродуктивдүү методдорго негизделгенине күбө болдук.

Маалыматтарды чогултууда байкоо жүргүзүү методунун төмөнкүдөй артыкчылыктарын көрө алдык:

1. Байкоо жолу менен маалыматтарды чогултуу ишенимдүүлүктүн жогорку деңгээлин камсыздай алдык. Анткени, реалдуу практиканын абалын ачык көрүүгө мүмкүнчүлүк берди.

2. Чындыкка иш арасында оңой жетүүгө мүмкүнчүлүк берди.

3. Сурамжылоо эксперименталдык жана документациялык изилдөөлөргө караганда азыраак көйгөйлүү болду.

5. Узак мөөнөттүү болгону үчүн мыкты маалымат чогултууга негиз болду.

Экинчиден, биз изилдеген теманын илимде кандай чечилген деген суроонун жообун табуу үчүн, ыклас менен адабияттар анализин жүргүздүк. Үчүнчү илимий-педагогикалык адабияттар тобун тикеден-тике биздин изилдөөбүзгө жакын макалалар, изилдөө китептери, диссертациялар жана алардын авторефераттары түздү. Максаты–мурда аткарылган изилдөөлөр менен таанышуу аркылуу бул багыттагы жетишкендиктер менен кем-өксүктөрдү аныктоо.

Темага байланыштуу адабияттарды издөө жана аларды үйрөнүү төмөнкүдөй методдор аркылуу жүзөгө ашты.

Аннотациялоо – тигил же бул эмгектин маңыз-мазмуну жөнүндө кыскача маалымат.

Тезис – илимий булакты окуу мезгилинде түзүлгөн кыскача тексттер.

Конспект – окулган материалдарды активдүү өздөштүрүүнүн, ишенимдүү сактоонун эффективдүү ыкмаларынын бири.

Шилтеме жасоо – илимий булактан алынган текстти (ойду) так өзүндөй көрсөтүү .

Тигил же бул адабиятты анализдөөдө төмөнкүдөй суроого жооп алууга аркет кылдык;

1. Автордун эмгегинде биз изилдеген маселенин кайсы жагы каралган?
2. Негизги категорияларды кандай ачыктаган?
3. Изилдөөдө мурдагы ойлор өнүктүрүлгөнбү же кайталанабы?
4. Тема боюнча кандай натыйжалар алынган?

Бул суроолордун жообу аналитикалык текст катары биринчи бапта чыгылдырылды.

Изилдөө процессинде маалымат топтоонун ишенимдүү инструменти катары ЖОЖдун документтерин үйрөнүү ыкмасы да кеңири колдонулду. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгү боюнча маалыматтар документтерде системалаштырылган түрдө эрежелерге ылайык стандарттуу формада чагылдырылгандыктан, аларды табуу жана иргеп, ылгап алууга ыңгайлуу болду. Экинчиден, мектеп документтеринин айрымдары окуу-тарбия иштери боюнча жылдык отчету, педагогикалык жана методикалык кеңештердин протоколдорунун архивдерде узак мөөнөт сакталышы мурдагы учурлардагы тажрыйбалар менген таанышуу аркылуу бүгүнкү көйгөйлөрдүн себептерин, чечим жолдорун табууга өбөлгө болду. Буга байланыштуу, биз тарабыбыздан мамлекеттик билим берүү стандарты, окуу методикалык комплекстер, окуу китептер, сабак материалдары, студенттердин

тапшырмалары, аткарган проекттери, студенттердин кесиптик компетенттүүлүгүн өлчөө жана баалоо каражаттары кеңири колдонулду.

Экинчи этапта окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытындагы тажрыйбаларды, өзгөчө студенттердин реалдуу абалын үйрөнүүгө аракет кылдык. Буга байланыштуу алдыңкы тажрыйбалар менен кем-өксүктөр, мүчүлүштүктөр да үйрөнүлдү. Мындай маалыматтар педагогикалык процесстеги карама-каршылыктарды таануу, бышып жетилген проблемаларды айкындоого өбөлгө болду.

Педагогикалык тажрыйбаны үйрөнүү - *анкета, аңгеме, интервью, тест, байкоо, документтерди үйрөнүү методдору* аркылуу жүргүзүлдү.

Анкета – бул тигил же бул адамдар тобу (окуучулар, мугалимдер) жооп бере турган суроолор жазылган баракча. Анкета массалык сурамжылоо иштерин өтө көп чыгымдарсыз жана тез өткөрүүгө ийкемдүү метод. Анын натыйжаларын да автоматтык жол менен оңой эле эсептеп чыгууга болот. Азыркы педагогикалык изилдөөлөрдү ачык жана жабык суроолуу, жооп берген адамдын аты жөнүн көрсөтүүнү талап эткен жана анонимдик деп аталган түрдүү типтеги анкеталар кеңири колдонулат. Биз тараптан студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн үйрөнүү максатында жабык суроолуу анкеталар колдонулду. (1-тиркеме). Изилдөөнүн милдеттерине байланыштуу маалымат топтоо процесси анкета менен бирдикте сурамжылоо же интервью методун да колдонуу зарылдыгын жаратты. Педагогикалык интервьюну өткөрүү үчүн обол анын планын айкындоого багытталган суроолорду тактадык. Демек, атайын изилдөө максатындагы аңгемелешүү алдын-ала даярдалган суроолордун негизинде белгилүү ырааттуулукта жүргүзүлдү. Аңгемелешүүдө алынган жооптор кагазга түшүрүлдү.

Биз өз изилдөөбүздө ар кандай абалды өзгөртүп түзүүгө багытталган иш- аракет обол ой жүзүндө пландаштырылып, белгилүү үлгүсүн түзүүдөн башталыш зарылдыгы жөнүндөгү логикалык мыйзам ченедүүлүккө таяндык. Бул иш-аракет илим чөйрөсүндө «үлгү», «метод», «система», «алгоритм»,

«аналог» деген сөздөр менен туюнтулат. Модель – таанып-билүү менен тажрыйбада белгилүү бир билимдин мейкиндиги, фактылардын жана катыштардын ушул же башка бир билимдер мейкиндегиндеги жөнөкөйрөөк, көрсөтмөлүүрөөк структура түрүндө чагылдырган, ага кошумча оригиналы тууралуу жаңы маалыматтардын камтыган орун басчулары.

Биз окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин моделдештирүүнүн төмөнкүдөй алгоритмдерин жетекчиликке алдык:

1) процесске кирүү жана моделдөөнүн методологиялык негиздерин тандоо, изилдөө предметин сапаттык мүнөздөө;

2) моделдөөнүн милдеттерин айкындоо;

3) изилденүүчү объекттин, объекттин параметрлеринин негизинде моделди түзүү жана анын негизги элементтеринин тутумдаш көз карандылыктарды, алардын өзгөрүшүнө баа берүүнүн критерийлерин аныктоо, өлчөө ыкмаларын тандоо;

4) милдеттерди чечүүдө моделдин ишенимдүүлүгүн, негиздүүлүгүн изилдөө;

5) моделди педагогикалык экспериментте колдонуу;

6) моделди педагогикалык экспериментте колдонуунун натыйжаларын сыпаттоо, талдоо, баалоо.

Бул изилдөөнүн констатациялык бөлүмүндө анкеталык жана сурамжылоо иштери 2017-2018 окуу жылында Ош мамлекеттик университетинин жана А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин студенттери арасында жүргүзүлүп, ага 300 студент катышты. Алардын ичинен, калыптандыруучу экспериментке Ош мамлекеттик университетинин педагогика факультетинен 89 студент тандалып алынды. Студенттердин курамында айыл жана шаарга таандыктыгы өлчөнүп бааланган жок. Бул изилдөөдө колдонула турган анкеталарды иштеп чыгууда жана адаптациялоодо пилоттук колдонууга уруксат Ош мамлекеттик университетин, А. Мырсабеков атындагы Ош

мамлекеттик педагогикалык университетинин ректорлугунан алынды. Бул изилдөөдө колдонула турган анакеталарды иштеп чыгууда жана адаптациялоодо пилоттук колдонууга уруксат Жусуп Баласагун атындагы КУУнун, А. Мырсабеков атындагы Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин ректорлорунан алынды.

Калыптандыруучу педагогикалык экспериментке студенттерден тышкары 11 окутуучу эксперт жана экспериментатор катары катышты. Алар экспериментке коюлган программаларды жана аларды жүзөгө ашыруунун моделин, педагогикалык шарттарына карата пикирлерин билдирип, коррекциялоого катышышты. Эксперименттин жыйынтыгында, окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн натыйжалары когнитивдик, иш-аракеттик, инсандык критерийлер боюнча жүргүзүлдү. Жыйынтыктар статистикалык методдор аркылуу сандык мүнөздө сыпатталды.

2.2. Окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өркүндөтүүнүн модели жана аны ишке ашыруунун педагогикалык шарттары.

Бардык кубулуштар сыяктуу эле, жогорку окуу окутуучуларынын дидактикалык маданиятын калыптандыруу маселесин илимий-теориялык жактан негиздөө, ишенимдүү чечүү, илимде универсал ыкмага айланган моделдештирүү амалына кайрылуу зарылдыгын жаратат.

«Модель» сөзү байыркы латын тилиндеги *modus, modulus* – чен, форма, калып, форма, өлчөнгөн деген сөздөрүнөн келип чыккан. Ал илим чөйрөсүндө «үлгү», «метод», «система», «алгоритм», «аналог» деген сөздөрдү туюнтуу үчүн колдонулуп келет. Кыргыз тилинде жарык көргөн *«Философиялык энциклопедиялык сөздүктө»* **модель** оригиналдын, табигый же социалдуу реалдуулуктун белгилүү бир фрагменти, адамзат маданиятынын жемиши, концептуалдуу-теориялык түзүлүш ж. б. арадагы

тааным каражаты катары чечмеленет. Модель – таанып-билүү менен тажрыйбада белгилүү бир билимдин мейкиндиги, фактылардын жана катыштардын ушул же башка бир билимдер мейкиндегиндеги жөнөкөйрөөк, көрсөтмөлүүрөөк структура түрүндө чагылдырган, ага кошумча оригиналы тууралуу жаңы маалыматтардын камтыган орун басчулары. Таанып-билүүчү объектисин кайсы бир жагынан алмаштырган, ал жөнүндө мурдатан белгилүү жана айрым тааныла элек маалыматтарды (жаңы билимди) берүүгө мүмкүн болгондой окшоштук катышта (же шайкештикте) болгон башка объект, табигый же жасалма система»

С.Я. Батышевдин редакциясы менен жарык көргөн кесиптик билим берүү энциклопедиясында төмөнкүчө аныктама берилген: «модель – изилденүүчү объектти өзүндөй чагылдыруу жана кайра жаратуу таризиндеги ой жүзүндөгү же материалдашкан система. Ал кубулуштун ордун алмаштыруучу турпаты». В.И.Загвязинский да моделди «изилденүүчү объекттин (процесстин) маңыздуу касиеттери туралуу автордун түшүнүгүн камтыган теориялык конструкция» - деп жогорку пикирди тутунган. [69, 91].

Ю.К. Бодалевскийдинайтуусу боюнча: «моделдөө окулуп жаткан кубулуш жана процесс жөнүндө билимди системалаштырууга жардам берет, аларды толугураак сүрөттөөгө жол көрсөтөт, компоненттер ортосундагы байланыштарды белгилейт, жалпы классификацияларды түзүүгө мүмкүнчүлүктөрдү ачат ж.б. [28]. Моделдөө окууну көрсөтмөлүү гана кылбастан, ошондой эле анын маңызын тереңирээк да кылат» . Окумуштуу О.С. Анисимовдун изилдөөлөрүнө таянсак, дал ушул моделдер ишмердүүлүктүн өнүгүүсүнүн интегралдык функциясын аткарышат, анын изилдөөсүнүн өзөгү рефлексиянын баалуулук негиздемелерин нормалоонун, проблемалаштыруунун жана рефлексивдик инструменттин өзү менен проблеманы чечүү [13] Ошол эле автордун тастыктамаларына ылайык, өзү таанып-билүү, сын айтууга атайын аракеттенүү, кыймыл жана жүрүм-турум үчүн өзгөчө мааниге ээ болгон касиеттерди, сапаттарды белгилөөгө

багытталгандыгы менен белгилүү бир критерий боюнча реалдуудуктун үлгүсүн өзгөртүүнүн натыйжасын элестетет.

Модель реалдуу болгон системаны жөнгө салат жана изилдөө максаттарына кызмат кылат, эвристикалык мүнөзгө ээ болуп, ал теорияны түзүүгө жардам берген каражат болот. Т.А. Каплунович моделдөө методикасынын тармагындагы мамилелерди изилдөөнүн негизинде, теория адегенде кубулушту жакындатып, түшүндүрүүчү модель түрүндө пайда болот деп белгилейт. Мында, моделдөө процессинде эксперименттин методдору жана жаңы идеялар пайда болот, мурда белгисиз болгон фактылар ачылат. Моделди долбоорлоо изилденүүчү жана конструкцияланган объекттин теориялык жана практикалык негиздерин бирдиктүү кылып байланыштырууну болжолдойт, В.А.Попков теория жана практиканын биримдигин жана тууралугун камсыздап, алардын өнүгүүсүнүн келечектүү багыттарын белгилейт. Моделдер өзүлөрү келечекти куруу үчүн технологиянын бөлүгүн гана элестетпестен, жана ага пайдалуу болгон каражат-инструменттери эле болбостон, ошондой эле аракеттердин ыкмалары болушат. Ошентип, уюштуруучулук моделдерди биз окуу-тарбия процессинде студенттердин чыгармачыл таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган издөө, негиздөө, рационалдык чечимдерди тандоо үчүн зарыл болгон көмөкчү илимий-аналитикалык инструмент катары тааныйбыз. Педагогикалык модель бир катар компоненттерден турат, алар педагогикалык аракетти уюштуруунун логикасын жана иреттүүлүгүн мүнөздөйт. Моделдер ар түрдүү болот. Биздин изилдөөбүздө, сөз теориялык педагогикалык модель тууралуу болот. Соңку жылдардагы илимий адабияттарда билим берүү процессине байланыштуу «педагогикалык модель» түшүнүгү да кеңири колдонулуп келе жатат. Ал да объекттин схема, структура, белгилер системасы таризиндеги аналогу катары кабылданат.

Е.В. Романов «педагогикалык модель – педагогикалык системанын конкреттүү феноменинин жалпы, абстракттуу логикалык образы, ал изилдөө объектинин негиздүү структуралык - функционалдык байланыштарын талап

кылынган көрсөтмөлүү формада чагылдырат жана репрезентациялайт, объектти жаңы билим таризинде туюндурууга ийкемдүү» [152]. Арийне, педагогикалык системанын көптөгөн феномендеринин мазмуну өтө эле татаал келгендиктен, педагогикалык модель акыйкатты фрагментардык мүнөздө гана чагылдыра алат. Ошондуктан, педагогикалык модель атайылап түзүлгөн система катары реалдуу турмуштун чыныгы келбет-турпатына салыштырмалуу алда канча жупуну.

Бирок, объект оригиналга салыштырмалуу алда канча жупуну болгондугуна карабастан модель акыйкатты илимий өнүктө таануунун амалы катары төмөнкүдөй функцияларды ишенимдүү аткарат:

– объекттин структурасын, негизги касиеттерин, өнүгүү закондорун башка чөйрө менен өз ара байланышын түшүндүрөт;

– объектти же процессти башкарууга белгилүү шартта аны башкаруунун максатын, критерийлерин, ийкемдүү ыкмаларын аныктоого мүмкүнчүлүк жаратат;

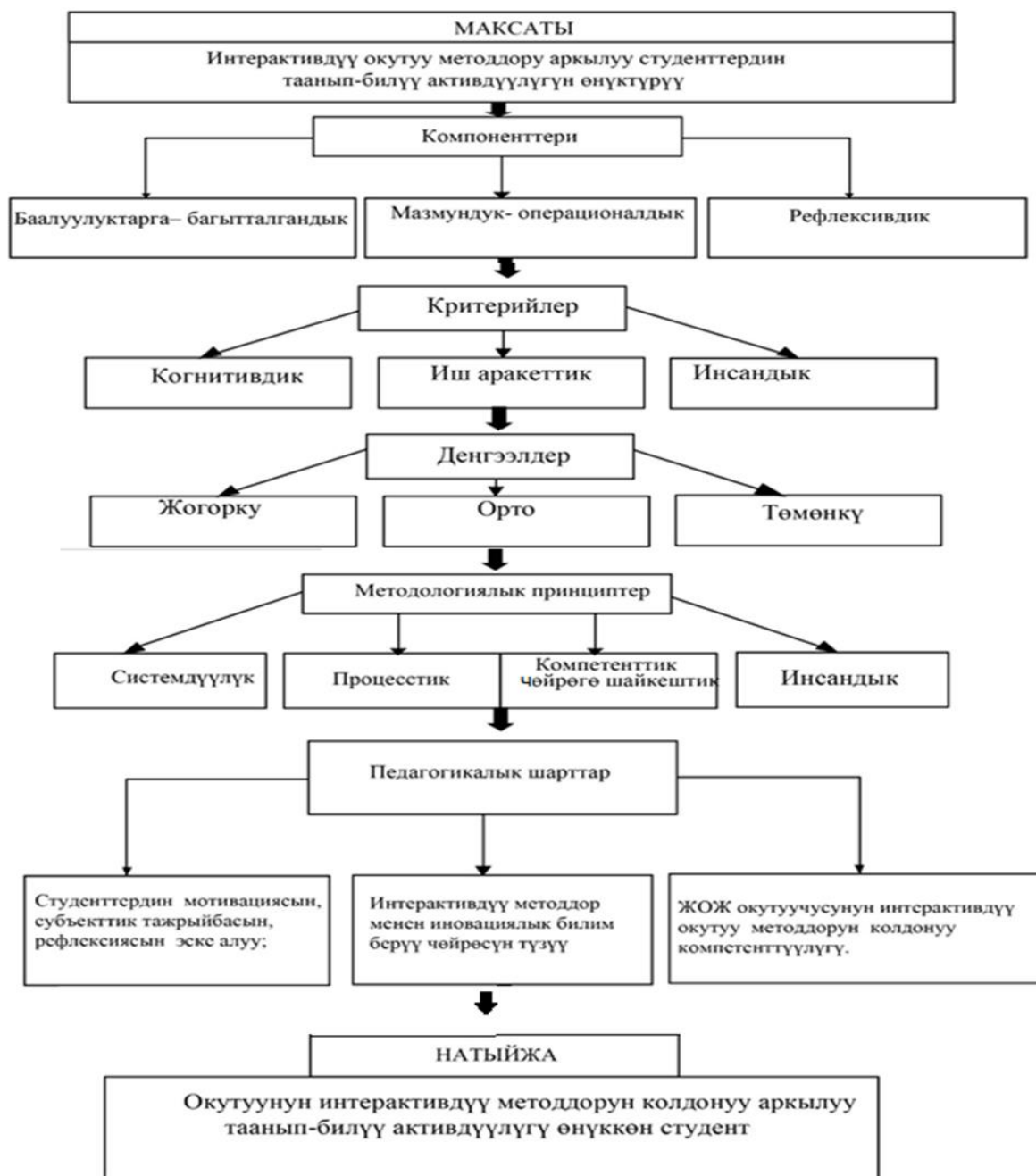
– объектке таасир көрсөтүүнүн ыкмаларынын жана формаларынын тике же кыйыр натыйжаларын божомолдоого мүмкүнчүлүк берет.

Жогоркулардан улам модель объект оригиналды жакшылап үйрөнүүгө байланыштуу көптөгөн милдеттерди чечүү үчүн ийкемдүү деп айтууга негиз бар. Ошону менен бирдикте моделди түзүүнүн ар бир кырдаалы өз алдынча чыгармачылык акт. В.А. Могилевский адилет белгилегендей, «объекттен моделге өтүүнүн жалпы методикасы жок». Анын үстүнө моделдештирүүнүн башкы өзгөчөлүгү да анын көп варианттуулугунда, б.а. бир эле кубулуш бир канча ыкмалар менен моделдештирилиши ыктымал. [115].

Изилдөөбүздө педагогикалык моделдөө тууралуу жогорудагы жоболордун рационалдуу жактары эске алуунун негизинде окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү системасын долбоорлоо маселеси анын максатын, критерийлерин ишке ашыруу принциптерин, методдорун, натыйжаларын

ичине камтыган структуралык-функционалдык модели иштелип чыкты (2.1-сүрөт).

2.1-сүрөт. Интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү модели.

ЖОЖдун студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн педагогикалык милдеттерин чечүүгө багытталган мындай моделди түзүүдө, методологиялык принциптер жетекчиликке алынды, педагогикалык

каражаттар, натыйжалуулуктун методдору жана критерийлери колдонулду. ЖОЖдун студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин башкаруунун максаты, милдеттери, мазмуну, формалары, методдору жана каражаттары, түзүмү камтылды. Биз иштеп чыккан ЖОЖдун студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык модели бул процессти бүтүн карама-каршылыксыз система катары кароону жана уюштурууну болжолдойт. Бул педагогикалык модель педагогикалык системанын конкреттүү феноменинин жалпы, абстракттуу логикалык образы, ал изилдөө объектинин негиздүү структуралык-функционалдык байланыштарын көрсөтмөлүү репрезентациялап, объектти жаңы билим таризинде туюндура алат.

Ар кандай педагогикалык моделдин башкы компоненти анын максаты. Буга байланыштуу, биз мурдагы изилдөөлөргө жана өздүк эмпирикалык изденүүлөрүбүздөгү тажрыйбаларга таянып, окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү – бул аларда билимге баалуулук, башкы керектөө катары мамилеси, позициясы туруктуу, билим алуудагы кыйынчылыктарды талыкпай жеңүүгө дараметтүү, таанымдык тапшырмаларды стандарт, шаблондордон тышкары креативдүүлүк менен чечүүгө умтулган билимдерди өздөштүрүүдө өз алдынчалыгы, бекем эрки бар, өзүнүн билиминдеги кем-өксүктөрдү рефлексивдик баалоо маданияты жеткилен, инсандык касиеттерди тарбиялоого багытталган максаттуу, үзгүлтүксүз, ырааттуу уюштурулган педагогикалык процесс – деп, тыянак чыгардык. Жогорку окуу жайлардын студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдорду колдонуу аркылуу өнүктүрүү процессинин моделин иштеп чыгууда педагогикалык процесс жөнүндөгү жалпы жана жалкы мыйзам ченемдүүлүктөргө негиздендик. “Процесс” түшүнүгү латындын *prosessus* сөзүнөн келип, “алдыга жылуу”, “өзгөрүү” дегенди билдирет. Педагогикалык процесс билим берүү ишинин субъекттеринин жана объекттеринин: тарбиячылар менен тарбиялануучулардын туруктуу өз

ара аракетин аныктайт. Педагогикалык процесс ушул маселени чечүүгө багытталган жана алдын ала пландаштырылган өзгөрүүлөргө, окуучулардын касиеттери менен сапаттарынын өзгөрүшүнө алып келет. Башкача айтканда, педагогикалык процесс – бул тажрыйба инсандык сапатка айланган процесс. Педагогикалык процесстин негизги өзгөчөлүгү – системанын бүтүндүгүн жана жалпылыгын сактоонун негизинде окутуунун, тарбиялоонун жана өнүктүрүүнүн биримдигинин болушу. «Педагогикалык процесс» жана «тарбиялоо процесси» деген түшүнүктөр эки ача мааниге ээ.

Педагогикалык процесс – бул система. Система бардык шарттар, формалар жана методдор менен ажырагыс байланышкан калыптануу, өнүктүрүү, тарбиялоо жана окутууну камтыган түрдүү процесстерден турат. Система катары педагогикалык процесс элементтерден (компоненттерден) турат, өз кезегинде системадагы элементтердин жайгашуусу структура болуп саналат.

Жогорку окуу жайлардын студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдорду колдонуу аркылуу өнүктүрүү процессинин структурасынын компоненттерин баалуулуктарга-максатка багытталгандык, мазмундук-операционалдык, рефлексивдик компоненттери таризинде мүнөздөп көрсөтүүгө болот.

Баалуулуктарга-максатка багытталгандык компоненти - бул жогорку окуу жайларда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган бардык концептуалдуу көз караштарга негизделген төмөнкүдөй максат милдеттерди аныктайт:

окуу процессин долбоорлоодо маселе коюу, ой жүгүртүү, тыянак чыгаруу сыяктуу интеллектуалдык маданиятка ээ студенттин, адистин образын идеалдаштыруу;

окуу процессинде жан үрөп, кызыгып үйрөнүү өзүнүн интеллектуалдык потенциалын өзү ачууга өбөлгө болуучу стимулдаштыруучу иш-чараларды долбоорлоо;

окуу программаларынын, окуу жана окутуу иш-чараларынын күтүлгөн натыйжаларын тариздөөдө студенттин, болочок педагогдун өзүнүн субъективдүү таанымдык активдүүлүгүнүн өнүгүшүнө карата моралдык, граждандык жоопкерчилигин борборго коюу;

окуу процессинде окуунун натыйжасы менен бирдикте аны аткаруу процессиндеги таанымдык активдүүлүктү өнүктүрүүчү түрдүү интерактивдүү методдорду колдонуучу чөйрө түзүү.

Багыттуулук компоненти - бул студенттин чыгармачылык мүмкүнчүлүктөрүнүн жана чыгармачылык менен байланышкан, анткени ал адамдын коомдук көз карандылыктын төмөндөшүнө алып келет. Мына ошон үчүн чыгармачылыктын эркиндиги ишке ашырылышы мүмкүн болгон шарттарды түзүү керек, ошондо студент индивидуалдуулук катары анын бардык өзгөчөлүктөрү, уникалдуулугуна ээ болот.

Окутуунун багыттуулук компоненти окутуучу студентте төмөнкү инсандык мүнөздөмөлөрүн калыптандыруусун билдирет: билим берүү процессиндеги субъективдүүлүк (субъекттик позиция), ийгиликке жетишүү мотивациясы (умтулуу), өзүн-өзү аныктоо жана өзүн-өзү актуалдаштырууну билдирет.

Мазмундук-операционалдык компонент – студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгүнө өбөлгө болуучу билим жана билгичтиктердин интеллектуалдык шык-жөндөмдөрдүн тутумунан турат.

– Бул компонентке ылайык студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган окуу процесси төмөнкүдөй мүнөздө болушу шарт:

– студенттердин көңүлүн таанып-билүү ишмердүүлүгүндө колдонулган логикалык операциялардын мазмунуна жана функцияларына окуучулардын көңүлүн буруу, б.а. кантип үйрөнүү керектигине басым жасоо;

– жогорку квалификациялуу мугалимдин кесиптик сапаттарынын ажырагыс белгиси катары өзүндө таанып-билүү билгичтигин жана жөндөмүн өнүктүрүү зарылдыгын билүү;

– билимди алуу, толуктоо жана жаңылоо жолдорун билүү;

– педагогикалык билимдерди таанып-билүү процессинин өзгөчөлүктөрү тууралуу көп кырдуу билим жана билгичтикке ээ болуу;

– таанып-билүү иш-аракеттеринин ар бир операциясынын ордун, функциясын жана таанып-билүүнүн маселелерин чечүүгө багытталган иш-аракеттердин бүтүндөй тутумунун жыйындысын билүү;

– педагогикалык ишмердүүлүктүн түрдүү операцияларына таандык болгон ой жүгүртүүнүн логикалык формаларын өздөштүрүү, окуу процессинде интерактивдик өз ара ой бөлүшүү, өз ара үйрөтүүчүлүк тажрыйбаларын сабактан тышкары проблемаларды чечүүдө колдонуу.

Окутуунун мазмундук компоненти кесипке ээ болуу процессин стимулдаштыруучу факторлордун бири.

Окутуунун мазмундук компонентин аныктоодо студенттердин дифференцирленген өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн педагогикалык стимулдаштыруу үчүн төмөнкү компоненттерди эске алуу керек:

1. Дисциплиналардын кесиптик багыты.

2. Өз алдынча иштөөнүн ийгиликтүүлүгүнүн психологиялык шарттары.

3. Өз алдынча ишти жекелештирүү, ал өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт:

– күчтүү студенттер менен иштөөнүн салыштырма салмагынын көбөйүшү;

– сабактарды милдеттүү жана чыгармачыл бөлүккө бөлүү;

– өз алдынча иштөөнүн мазмуну, мөөнөттөрү, көмөкчү каражаттарга муктаждыктары, формалары, контролдоо ыкмалары жана жыйынтыктоочу натыйжаларын баалоо жөнүндө өз убагында толук маалымат берүү.

Мында окутуунун мазмундук компоненти үчүн билим берүү стандартынын убакыттык көлөмү боюнча талаптарынын аткарылышы жана өз алдынча иштөөнү тиешелүү түрдө уюштуруу зарыл. Бул талаптарга

– окутуучунун жана студенттин аудиториядан тышкаркы өз алдынча ишинин көлөмдөрүн аныктоо боюнча ченемдерди иштеп чыгуу;

– атайын окуу-методикалык адабияттардын болушу;

– студентке ыңгайлуу учурда жана ал үчүн өз алдынча билим, билгичтик, көндүмдөрүнө ээ болууга көмөктөшчү автоматташтырылган окутуу жана көзөмөлдөө системаларынын жаңы муунун камсыз кылуу;

– окуу сабактарынын салттуу формаларын кайра куруп, интерактивдүү методдорго өтүү;

– студенттерде өзүн-өзү таанып-билүү ишмердүүлүгүнө даярдыгынын жогорку деңгээлин, ошондой эле студенттердин өзүн-өзү тарбиялоонун белгилүү деңгээлин калыптандыруу.

Рефлексивдик – студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгүнүн өнүгүш динамикасын, деңгээлдерин айкындоо, жетишилген натыйжалардын көздөлгөн критерийлерге дал келишин салыштыруу болуп эсептелет. Окутуунун интерактивдүү методдорунун таасири менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган иш-чаралардын жемиштүүлүгү дал ушул блок компонент аркылуу ачыкка чыгат. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн этап-этап боюнча өлчөнүп, бааланып турушу, алардын аныкталган критерийлерге канчалык даражада жакындаганын «кайсы жерде?» экендигин таанууга жана анын негизинде өзүн-өзү өркүндөтүү максатында чыгармачыл иш-аракетке максаттуу умтулуусуна өбөлгө болот.

Изилдөө процессинде айкындалган компоненттердин негизинде окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн *когнитивдик, иш-аракеттик, инсандык* сыяктуу критерийлери айкындалды.

Когнитивдик критерий таанып-билүү активдүүлүгү мугалимдин эң өрнөктүү сапаты экендигине ынануу, өз алдынча таанып-билүү аркылуу билимин, тажрыйбасын толуктоо, өркүндөтүү ыкмаларын, операцияларын, логикалык ой жүгүртүү ыкмаларын өздөштүрүү сыяктуу көрсөткүчтөр менен аныкталат.

Иш-аракеттик критерийи когнитивдик активдүүлүктү калыптандырууга көмөктөшүүчү көндүмдөрдү аң-сезимдүү өздөштүрүү даражасын жана аларды колдонууга даярдыгын баалоого мүмкүндүк берет.

Инсандык критерийге: өзүнүн таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө кызыгуу жана ишенимдүүлүк; болочок педагог үчүн таанып-билүү активдүүлүгүнүн маанисин түшүнүү, бул багытта максатка жетүүгө багытталган аң-сезимдүү жана эрктик аракеттер; инсандар аралык сезимдерин жана мамилесин билдирүү, сынчыл ой жүгүртүү жана өзүн-өзү сыңдоо жөндөмү менен байланышкан жеке жөндөмдүүлүктөр, социалдык өз ара аракеттенүү жана кызматташуу процесстери менен байланышкан социалдык көндүмдөр, топтордо иштөө, социалдык жана этикалык милдеттенмелерди кабыл алуу жөндөмдүүлүгү, рефлексияга жөндөмдүүлүк сыяктуу көрсөткүчтөр кирет.

Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн сапаттык жана сандык өзгөрүүлөрдү талдоодо *жогорку, ортоңку, төмөнкү* үч деңгээлди айырмаладык.

Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү модели бул проблеманы толук жана объективдүү үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк берген методологиялык принциптерге негизделет. Биз аталган процесстин татаал табиятын бир өңчөй көз караштардын негизинде таанууга болбостугун эске алуу менен методологиялык принциптердин бири-бирин толуктаган комплексине таяндык. Мындай методологиялык мамилелердин эң

негиздүүлөрү катары *системдүүлүк, процесстик, компетенттик чөйрөгө шайкештик жана инсандык* мамилелерди эсептедик.

Системдүүлүк - интерактивдүү методдорду пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү алардын кесиптик педагогикалык даярдыгын өнүктүрүүнүн курамдык бөлүгү болуп эсептелгендиктен, педагогикалык билим берүүнүн бардык максат, милдеттеринин алкагында жүзөгө ашырылышын шарттайт.

Изилденүүчү проблемабызга карата системдүү мамиленин жоболорун төмөндөгүчө көрсөтүүгө болот: системдүү мамиле студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө бардык этаптарда бирдей мамиле кылуу зарылдыгын жаратат; студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү алардын жалпы кесиптик педагогикалык даярдыгын өнүктүрүүнүн курамдык бөлүгү болуп эсептелгендиктен, аны жүзөгө ашырууда бардык жалпы дидактикалык принциптерди колдонуу мүмкүнчүлүгү кеңири; студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү кесиптик билимдерди өркүндөтүү процессинин бүтүндөй контекстинде ишке ашат; студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн эффективдүүлүгү максаттуу системдүү таасир чөйрөсүн уюштуруудан көз каранды.

Процесстик мамиле студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө интерактивдүү методдорду пайдалануунун үзгүлтүксүздүгүн жана деталдуу регламентацияланышын талап этет. Аталган методологиялык принцип педагогика илимине менеджмент тармагынан оошуп келип, билим берүү чөйрөсүнө орусиялык окумуштуулар тарабынан адаптацияланган (П.П. Данилов [58], Н.Н. Матвеева [115], О.Ю. Нисман, Е.М. Садыкова [154], Р.В. Сюрлов [164] ж.б. лар).

Биздин пикирибизде процесстик мамиле төмөнкүдөй функцияларды аткарат:

– окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча окуу иш чараларынын бүтүндүгүн жана үзгүлтүксүздүгүн гарантиялайт;

– окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин анын этаптан этапка ыраатуу өтүү таризинде кароого мүмкүнчүлүк берет;

– окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессинин деталдуу регламентацияланышын талап этет;

– окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессинин «башталыш» жана «натыйжасына» белгилүү талаптарды айкындайт.

Бирок, олуттуу системдик жана процесстик мамилелер олуттуу методологиялык маани-маңызга ээ болгону менен окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү маселесин толук чече албайт. Ошондуктан биздин изилдөөбүздө негизги методологиялык жобо катары колдонулган *чөйрөгө шайкеш компетенттик мамилени (компетентно–средовой подход)* өтө дыккаттык менен кароого тийишпиз.

Компетенттүүлүк мамиле тикеден-тике «компетенттүүлүк» «компетенция» түшүнүктөрү менен бирдикте каралат. Бул парадигма мугалимдин педагогикалык билими менен педагогикалык ишмердүүлүккө даярдыгынын ортосундагы айрымачылыктарды азайтуу ниети менен жаралган. Арийне, бул концепциянын максаты педагогикалык билим берүүдө теориялык маалыматтарды төмөндөтүү деп бир жактуу түшүнүүгө болбойт. Теориялык илимий билимдердин системасына ээ болбогон мугалимди мугалим катары түк элестетүүгө болбойт. Компетенттүүлүк мамиле деле билимге негизделет. Бирок, мында билимдүүлүк бир топ башкача критерийлердин чегинде чечмеленет. Бул мамилеге ылайык педагогикалык билим берүүнүн максаты керек учурда кайталап айтып берүүгө негизделген илимий маалыматтар эмес, окуучунун аларды жашоо турмушта колдоно билүү тажрыйбасы. [11; 12]

Компетенттик чөйрөгө шайкештик мамиле студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин кесиптик педагогикалык компетенттүүлүгүнүн критерийлерине, эмгек рыногунун талаптарына шайкеш келтирүүгө багыттайт. Демек, интерактивдүү методдорду колдонуунун максаты – студенттерди өз билимин өзү өркүндөтүүгө ийкемдүү, мектепте окуу-тарбия көйгөйлөрүн чечүүгө субъективдүү, өз алдынча көз карашы бар педагог болушу үчүн бакубат билим берүү чөйрөсүн түзүү.

Инсандык мамиле (личностный подход) студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө интерактивдүү методдорду колдонуу окутуу процессинде алар менен салттан тышкары иш-аракетти презентациялоо максатында манипуляциялоодон алыс болушун, тескерисинче алардын табигый жөндөм-шыктарын, кайталангыс өзгөчөлүгүн ачууга, багытталышын нускайт.

Интерактивдүү методдор аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессндеги инсандык-ишмердүүлүк мамиле төмөндөгү жоболорду жетекчиликке алуу аркылуу жүзөгө ашат:

– Интерактивдүү методдор аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессинин башкы вазийпасы алардын кесиптик инсандык өнүгүшүн камсыз кылуу экендигин моюндоо;

— субъективдүү кесиптик билим жана тажрыйба топтоого жана ал процессте ар биринин жеке өзгөчөлүктөрүн кылдат эске алуу;

— студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн актуалдаштыруу жана инсандык керектөөлөрүн канааттандыруу, өзүн-өзү ачууга, реализациялоого шарт түзүү.

Ошентип, компетенттик жана чөйрөгө шайкештик мамилесин системдик жана процесстик, инсандык ишмердүүлүк, маданият таламдуулук мамилелеринин жоболору бири-бирин толуктап интерактивдүү методдор аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү процессин камсыз кылууга багытталды.

Ар кандай педагогикалык модель иштеши үчүн белгилүү шарттар талап этилет. Педагогикалык шарттар – бул психологиялык-педагогикалык факторлордун (мамилелер, каражаттар ж.б.) тыгыз өз ара аракеттенишүүдө берилген, тарбиялоочу иштерди эффективдүү жүргүзүүгө мүмкүндүк берген, максаттуу түзүлгөн чөйрө. Бул педагогикалык процесстин жүрүшүнө олуттуу таасир эткен атайылап уюштурулган педагогикалык жагдай.

Изилдөө процессинде биз тараптан негизделген шарттардын студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, субъекттик тажрыйбасын жана рефлексияны максималдуу эске алуу; педагогикалык билим берүүнүн мазмуну регламентациялаган документтерде жана окутуу практикасында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү идеясына негизделген инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүү сыяктуу иш-чаралардын таасирдүүлүгүн тастыктады.

Биз педагогикалык шарттарды студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн сырткы факторлору катары карайбыз. Студенттин таанып-билүү активдүүлүгүнө умтулуусу анын керектөөлөрү, кызыгуулары, жүйөөлөрүнөн (мотивдеринен) түздөн-түз көз каранды. Ошондуктан, ЖОЖдун окуу процесси студенттерди ичтен имерип, ички күчтөрүн кыймылга келтирип, аны өзүн-өзү өнүктүрүүгө өбөлгө болушу шарт. Биринчи шарт – студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, субъекттик тажрыйбасын жана рефлексияны максималдуу эске алуу – биздин карап жаткан көйгөйдү ачыктап чагылдырат. Студенттердин таанып-билүү чөйрөсүн жана интерактивдүү окутуунун жоболорунун мазмунун билүү, бизди окуучу жаштардын таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн белгилүү бир потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрү бар деген жыйынтыкка алып келди. Аларга биз төмөнкүлөрдү киргиздик: окутуучу жана студенттин ортосундагы өз ара субъект-субъекттик мамиле, билимдерди алууга мотивациялык багыттуулук, студенттердин

рефлексиясы, субъекттин тажрыйбасын актуалдаштыруу.

Студенттин субъекттик позициясы анын инсандык позициясынын өзгөчө өнүктүрүүчү сапатын түшүндүрөт жана, баарыдан мурда, анын ичинде, ал студенттин өзүнүн билим алуусуна жооптуу мамилени мүнөздөйт, анын мааниси жана жыйынтыктары; ошондой эле студенттин өзүндөгү билим алуу мүмкүнчүлүктөрү жана өзүнүн билимин өз учурунда жана адекваттуу баалоого жөндөмдүүлүктөрү менен туюнтулат. Студенттин субъекттик позициясын өнүктүрүүнүн көп вариативдүүлүгү студенттин билим берүү шарттары менен өз ара аракеттенүү тажрыйбасын байытуу процессинин логикасына ылайык процесстин этаптарын бөлүүнү болжолдойт.

Окутуу процессин уюштурууда студенттин мотивациясын эске алуу абдан маанилүү, анткени ал өзүнүн кесиптик позициясы үчүн анын баалуулуктарынын калыптанышын талап кылат. Студенттерге дем берүү үчүн мотивация зарыл, ал үчүн окуу процессин кесиптик баалуулуктарында студенттердин өзүн-өзү аныктоо формалары жана каражаттары менен толтуруу керек.

Ушуга байланыштуу студенттин мотивациясын биз, биринчиден, студенттин керектөөлөрүн, максатын, ниетин детерминациялаган факторлордун системасы катары, ал эми, экинчиден, белгилүү бир деңгээлде, жүрүм-турум активдүүлүгүн процесстин мүнөздөмөсү катары карайбыз, ал жүрүм-турум активдүүлүгүнө дем берет жана аны колдойт.

Мотивациялык компонент өз тутумдуулугу, багыттуулугу, туруктуулугу жана динамикалуулугу менен мүнөздөлөт. Бул маселе боюнча ар кандай изилдөөлөрдө мотивациялык ички структуралык динамикасына таасир аркылуу мүмкүн болгон факторлор сунуш кылынат. Мындай факторлорго убакыттык чектөөлөрдү алып салуу, байланыштын демократиялык стили, тандоо кырдаалы, инсандык маанилүүлүгү, иштин түрү (продуктивдүү, чыгармачылык) кирет.

Бул талаптар окутуунун эрктик компоненти менен тыгыз байланышта. Ал инсандын ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн эрктик регуляциясын болжолдойт. Мында ишмердүүлүктүн эмоционалдык жана өзүн-өзү баалоо компоненттери эске алынат.

Окутуунун эрктик компоненти студенттин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнө социалдык адаптациялашуусунда, андан кийин анын өнүгүшүндө маанилүү ролду ойнойт.

Бул контекстте, өзүн-өзү жөнгө салуу ыкмаларын, иш-ыкмаларын жана методдорун аң-сезимдүү өзгөртүүнү билдирет. Бул үчүн негиз студенттин өзүнүн сапатын жана жеке өзгөчөлүктөрүн, өзүнүн эмоционалдык абалын адекваттуу баалоо, таанып-билүү ишмердигинин шарттарын, өз билим, билгичтиктерин, көндүмдөрүн, алардын көлөмүн билүү жөндөмү болуп саналат. Мындан студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн өзүн-өзү регуляциялоо механизми төмөндөгүдөй болушу мүмкүн: өзүнө ишенүү, этап-этап менен максат коюу, инсандык сапатын мүнөздөгөн, эмоционалдык-эрктик, моралдык-адептик, интеллектуалдык жана коммуникациялык чөйрөсүн билет.

Окутуунун баалоо компоненти студенттин өзүн-өзү баалоосуна алып келиши керек.

Бул изилдөө көрсөткөндөй, студенттердин өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн натыйжалуулугун анын төмөнкү критерийлери аныктайт:

- 1) натыйжалуулук критерийи бул ишмердүүлүктүн натыйжалуулугунун мүнөздөмөсү катары;
- 2) өз алдынча таанып-билүү ишмердүүлүгүн компоненттерине ээ болуу критерийи;
- 3) студенттерди таанып-билүү чөйрөсүнүн калыптануу критерийи;
- 4) ички активдүүлүктү көрсөтүү критерийи;
- 5) билим берүү процессинин субъекттеринин ички позициясын өзгөртүү критерийи.

Кийинки педагогикалык шарт – окуу материалына ээ болуу процессинде студенттердин жеке тажрыйбасын актуалдаштыруу максатында окутуунун интерактивдүү методдорунун басымдуулугун камсыз кылуу жана чыгармачыл теориялык жана практикалык ишмердүүлүгүн активдештирүү.

Педагогикалык колдоону уюштуруу максатында педагогика дисциплинасы аркылуу студенттердин чыгармачыл активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн топтук формаларын оптималдуу айкалыштыруу менен байланышкан кийинки педагогикалык шарт жагы студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө маанилүү.

Болочок адистерди даярдоонун технологияларынын жана формаларынын арасынан студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө өндүрүмдүүрөөгү даярдоонун көйгөйлүк, изилдөөчүлүк жана жамааттык-топтук технологиялары эсептелет. Алар чыгармачыл, илимий ишмердүүлүктө көндүмдөргө ээ, өз алдынча талдоо мүмкүнчүлүктөрү бар адистерди калыптандырууга көмөктөшөт.

Биргелешкен таанып-билүү активдүүлүгүн уюштурууда бир катар артыкчылыктар бар:

- студенттердин активдүүлүгү жана өз алдынчалыгы жогорулайт;
- окуу процессинде пассивдүү студенттердин саны азаят;
- өздөштүрүп жаткан материалдын көлөмү жана түшүнүү деңгээли жогорулайт;
- студенттер окуу процессине канаатанышат;
- окуу тайпаларынын ынтымагы өсөт;
- өзүлөрүн коомдо көрсөтүү үчүн зарыл болгон көндүмдөргө (жоопкерчилик, такт, башка адамдардын пикирин эске алуу менен өзүнүн жүрүм-турумун уюштуруу, жетектөө жана баш ийүү билгичтиги ж.б.) ээ болот.

Студенттердин биргелешкен таанып-билүү активдүүлүгүнүн натыйжалуулугуна окутуунун ар түрдүү топтук методдору түрткү болот: оюндук методдор, ишкердик оюндар, диспуттар, кичи топтор методикасы,

сенситивдик тренинг ж.б. Булардын баары мотивацияны жогорулатып, өз алдынча ой жүгүртүүгө көмөктөшүп, өз пикирин аргументтөөгө жана таанып-билүү процессинин өнүгүшүнө жардам берет. Ошону менен катар студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн топтук формаларын бул процессти жекелештирүү менен айкалыштыруу зарыл, анткени ЖОЖдо окуу процесси сөзсүз түрдө индивидуалдуу болгондуктан, студент билим, билгичтик, көндүмдөргө ээ болуп эле калбастан, өзү дагы жаңы билимдерди жаратуусу керек, мында негизгиси болуп инсандын өздүк баалуулугу, анын субъективдүү тажрыйбасы, өзгөчөлүгү мааниге ээ.

Таанып-билүү активдүүлүгүнүн мотивациялык калыптануусу студенттин субъекттик тажрыйбасынан ажырагыс, анткени таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн ар башка этаптарында анын субъекттик позициясын чыңдоого көмөктөшөт, атап айтканда:

– алып жаткан билимдин көйгөйлөрүнө, мазмунуна, натыйжасына кызыгуунун өсүшү, өз билим потенциалын жогорулатуу, актуалдуу билим тажрыйбасын толуктоо;

– билим берүүнүн милдеттерин чечүү ыкмаларына ээ болуу; жеке билим алуу траекториясын проектирлөө билгичтигине ээ болуу; өз алдынча чечим кабыл алуу тажрыйбасын топтоо.

Студенттин рефлексиясын эсепке алуу (өз ишмердүүлүктүн субъектин таануу сезимдик процесси), анда биз аны ички диалог катары, анда жаш адам өзүнүн таанып-билүү ишмердүүлүгүн баалайт же кайра карап, анын натыйжасында өзгөртүлөт.

Белгилей кетчү нерсе, мында көп учурда инсандык рефлексияга багыт алуу студенттин кесиптик позициясынын өнүгүүсүн болочок адис катары камсыз кыла алат.

Бул кесиптик рефлексияга да таандык – б. а. өзүн, өзүнүн "Мен" инин мүмкүнчүлүктөрүн тандап алган кесиби андан талап кылгандар менен салыштыруу.

Бүгүн көптөгөн окутуу технологиялары, белгилүү болгондой, көбүнчө субъекттин рефлексивдик ишмердүүлүгүнө багытталган (А.К. Маркова, Т.И. Шамова, Г.П. Щедровицкий ж. б.).

Рефлексивдик позиция алардын ою боюнча, эгерде окууда студенттин чыгармачылык таанып-билүү активдүүлүгүнүн тажрыйбасын болжолдогон ачык система катары билим берүү мазмуну болгон учурда түзүлөт. Ошентип, студенттин кесиптик рефлексиясын эсепке алуу маселесин чечүү жогорку окуу жайларында адистерди даярдоо процессинде өзгөчө актуалдуу болуп калууда.

Белгилей кетчү нерсе, рефлексия ар кандай кесиптик сапаттар боюнча детерминация ролун ойнойт, ошондуктан ЖОЖдо окуу процессинин уюштурулушу биринчи курстан тартып студенттердин рефлексиясы баш аламан эмес, максаттуу болушу керек. Рефлексия учурунда, б.а. анализде жана өзүн “субъект” катары түшүнүүдө студент сабакта болуп жаткан нерсени түшүнөт, абалды жана өзүн-өзү тааныйт. Рефлексия топтук жана жекече формаларда өтөт. Студенттер үчүн рефлексия учурунда төмөнкү суроолор жардам берет: “Сиз ишмердүүлүктүн учурунда эмне алууну кааладыңыз эле?”, “Чындыгында эмне болду?”, “Пландар, күтүүлөр жана реалдуу жыйынтыктардын дал келүү жана дал келбестиктери эмнеде?”, “Дал келбестиктин себептери эмнеде?”.

Интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу же ал аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнү кадимки салттуу окуу процессинде айрым бир иш-чаралар алкагында жүзөгө ашыруу мүмкүнчүлүгү чектелүү. Мындай инновациялык максат-милдеттер бардык компоненттерин ичине камтыган инновациялык чөйрөдө гана чындыкка айланышы ыктымал. Биздин пикирибизде, *инновациялык билим берүү чөйрөсү* - бул окуучунун чыгармачыл потенциалын, дараметин ачууга багытталган турмуш чөйрөсү, тарбия, өзүн-өзү өнүктүрүү сыяктуу фундаменталдуу факторлордун синтези. Инновациялык билим берүү чөйрөсү билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын субъект-субъектик

мамилелеринин продуктусу катары төмөнкүлөргө негизделет: интерактивдүү методдор аркылуу таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү идеясынын билим берүү программаларынын мазмунуна, окутуу практикасына, билим берүү чөйрөсүн башкаруу жана натыйжаларды үзгүлтүксүз мониторинг жасоо жана баалоонун технологияларына негизделет. Интерактивдүү окутуучулардын болушу төмөнкүдөй илимий-методикалык шарттардын жаралышына негиз боло алат: илимий-методикалык иштин инновациялык ишмердүүлүккө багытталгандыгы, дидактикалык чыгармачылыкты жана демилгени өнүктүрүү; дидактика, методика, жаңы информациялык жана дидактикалык технологиялар жаатындагы жетишкендиктер тууралуу ыкчам маалымдоо; психологиялык-педагогикалык изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо жана практикалык ишмердүүлүккө кийирүү; дидактикалык каражаттарды – программаларды, окуу китептерин, окутуу формалары менен усулдарын тандоо эркиндиги; дидактикалык инновацияларды жаратуу, өздөштүрүү жана пайдалануу; кийирилип жаткан дидактикалык инновацияларды өз убагында системалуу талдоо жана баалоо, дидактикалык ишмердүүлүктүн мониторинг системасын иштеп чыгуу; дидактикалык ишмердүүлүктүн натыйжалуулугунун, студенттердин өнүгүү көрсөткүчтөрүнүн, окутуучулардын дидактикалык маданиятынын калыптануу даражасынын мониторинги; окутуучулардын дидактикалык ишмердүүлүк боюнча тажрыйбасын үйрөнүүгө, талдоого жана жайылтууга болгон диагностикалык мамиле. Биздин пикирибиз боюнча, университеттин инновациялык дидактикалык системасы мугалимдин кесиптик-инсандык сапаттарына жогорку талаптарды коюу менен гана чектелбестен, ал өзү да мотивдерди, шарттарды жаратып, буларды өнүктүрүүнү өбөлгөлөйт. Ушул эле учурда материалдык жана моралдык жактан өбөлгөлөө башкаруунун психологиялык функцияларын аткарат,, б.а. педагогдорду активдештирүүнү, жамааттагы оптималдуу эмгек ыргагын колдоону өбөлгөлөйт, мунун өзү билим берүү процессинде мыкты натыйжаларга жетүүгө багытталган болот.

Биз, окутуучу дидактикалык маданиятты калыптандыруу жана өнүктүрүү процессинин субъектиси болуп саналат деген пикирден карайбыз. Ал чындыгында субъект болуп саналат, себеби өзүн өз алдынча, өзүн башкаруучу инсан катары андап-сезет; аны окутуунун маанилүү булагы болгон турмуштук, кесиптик, социалдык тажрыйбага ээ, окуунун жардамында өзүнүн турмуштук маанилүү проблемаларын чечүүгө жана конкреттүү максаттарга жетүүгө умтулат; окутууда ээ болгон билимдерин, билгичтиктерин, сапаттарын токтоосуз ишке ашырууга умтулат». Бул процесстин субъектиси катары окутуучуну ал өзү мыкты андап түшүнгөн кесиптик мотивдери дидактикалык маданиятты өздөштүрүүгө түртөт. Ошондуктан, окутуучуда дидактикалык маданиятты калыптандырууга жана кесиптик-инсандык өнүгүүгө болгон мотивацияны жаратуу иштелип чыккан технологиянын милдети да, шарты да болуп чыга келет.

Изилдөөбүздүн натыйжалары студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында интерактивдүү окутуу методдору педагогикалык билим берүүнүн мазмунуна таандык расмий документтерде (стандарт, ОМК, окуу китептер) канчалык жеткиликтүү долбоорлонбосун, алардын таасирдүүлүгү, кайтарымдуулугу ЖОЖ окутуучусунун иш билгилигинен көз каранды болоорун көрсөттү. Анткени, окутуу методдорун тандоо укугу мугалимде. Мындай шарттын негиздүүлүгүн бүгүнкү педагогикалык лексикондо кеңири учураган *“интерактивдүү мугалим”*, *“интерактивдүү окутуучу”* түшүнүктөрүнүн маани-маңызы да тастыктап турат.

Интерактивдүү окутуучу бардык студенттерди сыйлап, окутуу процессинин партнеру катары кабылдаган окутуучу. Интерактивдүү окутуучу бул болочок мугалимдердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү процессин инновациялык өңүттө өркүндөтүүнүн негизги фактору. Интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу окутуучудан өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүн сынчыл пикирде кайрадан анализдеп чыгып, өзүн-өзү өнүктүрүүсүн талап этет.

Биз жүргүзгөн изилдөө, ЖОЖ окутуучусунун интерактивдүү ишмердүүлүгүнүн түрдүү аспектилерин окуп-үйрөнүү төмөндөгү критерийлерди жана аларга ылайык көрсөткүчтөрдү калыптоого мүмкүндүк берди:

1. *Кесиптик-дидактикалык ишмердүүлүккө болгон мамилеси:*

– ийгиликтердин жана жолу болбостуктардын инсандык себептерин түшүнүү;

– кесиптик жактан өркүндөө зарылдыгын аңдоо;

– кесиптик ишмердүүлүктүн өздүк перспективасын түзүү.

2. Билимдердин (кесиптик жана психологиялык-педагогикалык) бар экендиги:

– интерактивдүү окутуунун мыйзам ченемдүүлүктөрүн, принциптерин методологиясын билүү;

– теориялык билимдер (интерактивдүү ишмердүүлүктүн максаттарын, принциптерин, мазмунун, методдорун жана формаларын билүү);

– методикалык билимдер (интерактивдүү окутуунун методикасынын негиздерин билүү);

– технологиялык билимдер (интерактивдүү окутуунун методикасынын окутуунун инновациялык формаларын жана методдорун, максаттарды конструкциялоону билүү).

3. Дидактикалык каражаттарга ээ болуу даражасы:

– максатка жетүү үчүн аткарылуучу милдеттерди конкреттештире билүү, окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү;

– материалды логикалуу, көркөм баяндай билүү;

– илимий маалыматка кызыгуу, жарата билүү;

– негизги маалыматты бөлүп көрсөтө билүү;

– материалды проблемалуу баяндап, окуучуларды дискуссияга тарта билүү;

— материалды баяндоонун жүрүшүндө окуучулардын өздөштүрүү жана маалыматты кабылдоо өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу жана материалды баяндоону коррекциялай билүү;

— маалыматты баяндоону студенттердин активдүү таанып-билүү ишмердүүлүгүн уюштуруу менен айкалыштыра билүү;

— интерактивдүү окутуунун методдоруна жана ыкмаларына ээ болуудагы ийкемдүүлүк, бир формадан экинчи формага эркин өтө билүү.

4. Педагогикалык ишмердүүлүктү реализациялоо даражасы :

— өз педагогикалык ишмердүүлүгүнө канааттануу;

— тарбиялануучулардын престиждүү мелдештерге, турнирлерге, конкурстарга, фестивалдарга, көргөзмөлөргө катышуусунун натыйжалуулугу;

— педагогикалык ишмердүүлүктү өзүнүн чыгармачыл иштелмелери менен байытуусу.

Изилдөөдө деңгээл боюнча диагностикалык ыкма колдонулган. Таанып-билүү активдүүлүктүн калыптанышын баалоо үчүн көрсөтүлгөн критерийлердин жана көрсөткүчтөрдүн негизинде жогорку, орто, төмөнкү, 3 деңгээли аныкталып, ар бир деңгээлдин стандарттык мүнөздөмөлөрү түзүлгөн.

Изилдөө процесси студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү төмөнкүдөй адекваттуу методикалык стратегиялардан, метод жана техникалардан көз каранды экендигин ырастады. Бул методдор: 1) модель түзүү жана реконструкция (кайта куруу) методдору (мисалы, сабак шартында ар түрдүү класста өткөрүлүүчү иш-чараларды долбоорлоо, пландаштыруу же түрдүү көйгөй кырдаалдарды оптималдуу чечимин аргументтер менен ачыктап берүү тажрыйбасына катышуу); 2) оюн жана драма методдору (мектеп турмушунан алынган олуттуу окуядагы мугалимдин позициясын моделдештирүү);

3) семинардык сабактарда окуу процессинен бир көйгөйлүү кырдаалды талкуулоо, ой бөлүшүү, тажрыйба алмашуу же бир баланын тагдыры туралуу

“педагогикалык консилиум” өткөрүү; 4) мугалимдин жүрүм-турумуна байланыштуу фактты жана маалыматты анализдөө, өзүнүн оюн билдирүүгө, көңүл коюп угууга жана башкаларды угууга багытталган маек жана талкуулоолор; 5) класс турмушунан алынган кейстер (татаал педагогикалык конфликттердин табиятын түшүнүүгө багытталат, ошол эле мезгилде ал көйгөйлөрдү чечүүгө катышуусун шарттайт); 6) рефлексия методу (мугалимдин ишмердүүлүгүнө байланыштуу өзүнүн компетентүүлүгүн өзү баалай билүү жана өзүн-өзү өнүктүрүүгө дитин, ыкласын буруу); 7) долбоор методу (педагогикалык бир проблеманы иликтеп, териштирип оптималдуу чечимин негиздеп жазып чыгып, группалаштарынын алдында презентациялоо).

Бул иш-аракеттер педагогдун окутуу процессинин уюштуруучусу, топтун лидери, фасилитатор, студенттерге чөйрө түзүп берүүчү, демилгечилик иш-аракеттери аркылуу жүзөгө ишке ашат.

Интерактивдүү окутуу сабактары окутуу процессинин бардык катышуучуларынын жалпы окуу темасынын үстүндө иштөө процессинде субъект-субъект катнаштын жана инсандык өз ара аракеттенүүнүн негизинде курулат (окутуучу-студент).

Интерактивдүү ишмердүүлүк өз ара түшүнүүгө, өз ара аракеттенүүгө, жалпы, ошону менен бирге эле ар бир катышуучуга маанилүү болгон маселени биргеликте чечүүгө алып келген диалогдук баарлашууну уюштурууну жана өнүктүрүүнү күтөт.

Интерактивдүү окутуу бир пикирдин башкаларга үстөмдүк кылышын четке кагат. Диалогдук окутуунун жүрүшүндө окуучулар сынчыл ойлоого, кырдаалды жана ага шайкеш келген маалыматты анализдеп, татаал проблемаларды чечүүгө, альтернативдүү пикирлерди салыштырууга, негизделген чечим кабыл алууну, дискуссияга катышууну, башка адамдар менен мамиле түзүүнү үйрөнүшөт. Бул үчүн сабактарда жекече, жупта жана топто иштөө уюштурулат, изилдөө проектилери колдонулат, ролдук оюндар, документтер менен жана башка маалымат булактары менен иш жүргүзүлөт,

чыгармачыл иштер колдонулат. Интерактивдүү сабактарда мугалимдин ролу максатка жетүү үчүн студенттердин ишмердүүлүгүн багыттоочу болуп эсептелет.

Интерактивдүү сабактардын негизги компоненттери болуп студенттер аткарган интерактивдүү көнүгүүлөр жана тапшырмалар эсептелет. Интерактивдүү көнүгүүлөрдүн жана тапшырмалардын кадимки тапшырмалардан орчундуу айырмасы, студент аларды аткарып жатып өтүлгөн материалды бышыктап кана тим болбостон жаңыны үйрөнөт.

Интерактивдүү окутуу диалогдук окутуу, анын жүрүшүндө окутуучу жана студенттин өз ара аракеттенүүсү ишке ашат.

Интерактивдүү окутуунун максаты окутуунун жайлуу шартын түзүү, бул жагдайда студент өзүнүн ийгиликтүүлүгүн, интеллектуалдык мыктылыгын сезет, бул окуу процессинин жемиштүүлүгүн арттырат. Интерактивдүү окутуунун маңызы окутуу процесси студенттердин дайыма активдүү өз ара аракеттенүүсүнүн шартында болуусу. Бул кызматташууга, өз ара окутууга негизделген (мугалим-студент, студент-студент). Мында мугалим жана студент – окутуунун тең укуктуу, тең субъектилери. Интерактивдүү өз ара аракеттенүү окуу процессинин бир катышуучусу башка бирөөсүнө, бир ойдун башкасына үстөмдүк кылуусун четке кагат. Мындай байланыш учурунда студенттер демократиялык болууга, башкалар менен мамиле түзүүгө, сынчыл ойлоого, негизделген чечим кабыл алууга үйрөнөт.

Окуу процессинде, окуу материалдарын өздөштүрүүдө студенттердин биргелешкен иш-аракеттери, ар бири өзгөчө жеке салымын кошкондугун, билим, идея, иш-аракетинин ыкмаларын бөлүшкөндүгүн көрсөтөт. Булардын бардыгы, жылуу өз ара колдоо атмосферада өтүп, жаңы билимди алууга шарт түзүп гана тим болбостон, таанып-билүү ишмердүүлүгүн жана өз ара аракеттенүүсүн өстүрөт жана кооперацияны жана кызматташууну жогорку формага которот.

Экинчи бап боюнча корутунду

Диссертациянын «Изилдөөнүн материалдары жана методдору» деп аталган 2-главасынын 1-параграфында изилдөөнүн материалдарын ачып көрсөтүлдү.

Окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн шарттарын айкындоодо төмөнкүдөй методологиялык принциптерди жетекчиликке алдык:

1. Изилдөөдөгү базалык илимий билимдердин уламалуулугу же мурдагы фундаменталдык изилдөөлөрдөн келип чыккан теориялар, концепциялар менен байланышын анализдөөнү шарттады.

2. Педагогикалык кубулуштарды аныктоодо *каршылык принцибине негизденүү, б.а.* алардын өз ара бири-бирине көз карандылыгын, ар кандай кубулуш өз алдынча жалкы эместигин ал башка кубулуштар менен өз ара *карама-каршылык*, себеп натыйжалуу өтмө катар байланышта болоорун көңүлгө тутулду.

3. Ар кандай педагогикалык кубулушту өнүгүү таризинде кароо. Мезгил көптөгөн түптүү педагогикалык түшүнүктөрүбүздүн түп маанисине өзгөртүүлөрдү киргизди.

4. Изилдөөдө студенттин таанып-билүү активдүүлүгү болочок мугалим адистин жалпы кесиптик компетенттүүлүгүнүн курамдык компоненттери катары системдүү мамиленин негизинде каралды.

Биздин изилдөө сапаттык (чечмелөөгө жана түшүнүүгө багытталган) жана сандык (эсептөө жана өлчөөгө багытталган) изилдөө моделдеринин айкалышынан турат.

Изилдөө процессинин ар кандай милдеттерин чечүүдө төмөнкүдөй методдор өз ара айкалышта колдонулду: байкоо, илимий-педагогикалык адабияттар анализи (аннотацияло, тезис, конспектилөө, шилтеме жасоо, контент анализ), ЖОЖдун документтерин үйрөнүү, педагогикалык

тажрыйбаны үйрөнүү (анкета, аңгеме, интервью, тест, байкоо), моделдештирүү, педагогикалык эксперимент.

Изилдөөбүздө педагогикалык моделдөө тууралуу жогорудагы жоболордун рационалдуу жактары эске алуунун негизинде окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү системасын долбоорлоо маселеси анын максатын, критерийлерин ишке ашыруу принциптерин, методдорун, натыйжаларын ичине камтыган структуралык-функционалдык модели иштелип чыкты.

Диссертацияда окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү – бул аларда билимге баалуулук, башкы керектөө катары мамилеси, позициясы туруктуу, билим алуудагы кыйынчылыктарды талыкпай жеңүүгө дараметтүү, таанымдык тапшырмаларды стандарт, шаблондордон тышкары креативдүүлүк менен чечүүгө умтулган билимдерди өздөштүрүүдө өз алдынчалыгы, бекем эрки бар, өзүнүн билиминдеги кем-өксүктөрдү рефлексивдик баалоо маданияты жеткилең, инсандык касиеттерди тарбиялоого багытталган максаттуу, үзгүлтүксүз, ырааттуу уюштурулган педагогикалык процесс катары айкындалды.

Жогорку окуу жайлардын студенттеринин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдорду колдонуу аркылуу өнүктүрүү процессинин структурасынын компоненттерин баалуулуктарга-максатка багытталгандык, мазмундук-операционалдык, рефлексивдик компоненттери таризинде мүнөздөп көрсөтүлдү.

Изилдөө процессинде айкындалган компоненттердин негизинде окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн *когнитивдик, иш-аракеттик, инсандык* сыяктуу критерийлери айкындалды.

Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн сапаттык жана

сандык өзгөрүүлөрүнүн жогорку, ортоңку, төмөнкү үч деңгээлин айкындадык.

Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү модели методологиялык мамилелердин эң негиздүүлөрү катары системдүүлүк, процесстик, компетенттик чөйрөгө шайкештик жана инсандык мамилелерди эсептедик.

Изилдөө процессинде биз тараптан негизделген шарттардын, б.а. студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, субъекттик тажрыйбасын жана рефлексияны максималдуу эске алуу; педагогикалык билим берүүнүн мазмуну регламентациялаган документтерде жана окутуу практикасында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү идеясына негизделген инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүү сыяктуу иш-чаралардын таасирдүүлүгүн тастыктады.

III БАП. ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТ ЖАНА АНЫН ЖЫЙЫНТЫГЫ

Бул главада окутуунун интерактивдүү усулдары аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча эксперименталдык иштердин жүрүшү жана натыйжалары талдоого алынган.

Эксперименталдык иштер изилдөөдө коюлган милдеттерге ылайык аныктоочу (2017-2018 жж.) жана калыптандыруучу (2019-2022 -жж.) болуп эки этапта өткөрүлдү.

3.1. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн баштапкы абалын изилдөө боюнча жүргүзүлгөн эксперименттин мазмуну.

Аныктоочу экспериментке (2017-2018 жж.) Ош мамлекеттик университети (ОшМУ) менен Ош мамлекеттик педагогикалык университетинин (ОшМПУ) педагогика адистиктеринде окуган студенттеринен бардыгы болуп 300 студент катышып, алардын таанып-билүү активдүүлүгүнүн калыптанышындагы типтүү кемчиликтер айкындалды. Педагогикалык практикадагы бул маселени изилдөө үчүн документ анализи, интервью, анкета, студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнө, окутуучулардын интерактивдүү методдорду колдонуу практикасына байкоо жүргүзүү, өзүн-өзү баалоо методдору колдонулду.

Экинчи этап – калыптандыруучу (2019-2022 -жж.) Аталган этапта ЖОЖдо илимий-изилдөө ишмердиги процессинде студенттердин таанып-билүү ишмердигин өнүктүрүү боюнча педагогикалык шарттар иштелип чыкты, изилдөөнүн гипотезалары, ошондой эле илимий-изилдөө ишмердиги процессинде студенттердин таанып-билүү ишмердигин калыптандыруунун автордук модели текшерүүгө алынды, контролдук тесттерди өткөрүү ишке ашырылган.

Бул иштерден соң, изилдөөнүн жыйынтыктарын иликтөө жана жалпылаштыруу ишке ашырылды, теориялык жоболор такталды, эксперименталдык маалыматтар системалаштырылып, иштелип чыкты,

ЖОЖдо илимий-изилдөө ишмердиги процессинде студенттердин таанып-билүү ишмердигин өнүктүрүүнүн түзүлгөн моделинин эффективдүүлүгү текшерилди, алардын сандык жана сапаттык талдоосун, эксперименттин жүрүшүн жана натыйжаларын баяндоону бириктирет.

Эксперименттик жана контролдук топторду тандоодо окутуунун биринчи жылынын натыйжалары, адистиги боюнча даярдоого канааттануу индекси жана кесиптик ишмердүүлүктүн жүйөлөрү, ошондой эле студенттердин инсандык өнүгүү деңгээли эске алынган. Кесиптик даярдоого канааттанууну аныктоо үчүн В.А.Ядов тарабынан иштелип чыккан канааттануу индексин өлчөө методикасы колдонулган [185].

Жооптор төмөнкү жол менен студенттердин кесиптик даярдыгына канааттануу деңгээлин бөлүштүргөн 5 баллдык шкала боюнча чечмеленген:

	Жооптордун варианттары	Баллдар
a	«канааттанам»	+ 1
b	«негизинен канааттанам»	+0,5
c	«жооп бере албайм»	0
f	«анча канааттанбайм»	-0,5
e	«канааттанбайм»	-1

(У) канааттануу индекси төмөнкү формула менен чыгарылган:

$$I = \frac{d(+1) + b(+0,5) + c(0) + f(-0,5) + e(-1)}{N}$$

Н , мында N - сурамжыланган

Студенттердин саны.

Эксперименталдык топтордо студенттердин кесиптик даярдыкка канааттануу индекси: 2 - курс - 0,43; 3-курс-0,47, 4 курс -0,51 түздү. Сабактар боюнча орточо балл: 2 - курс - 3,75; 3 - курс-3,85; 4 курс - 4,1.

Контролдук топто студенттердин кесиптик даярдыкка канааттануу индекси, ошондой эле предметтер боюнча орточо балл орточо 0,1- 0,2% жогору болгон.

Анкетанын негизинде (1-тиркеме) жана адамдын коммуникабелдигин аныктоо боюнча тесттин (2-тиркеме) негизинде эксперименттик жана контролдук топтордо биз төмөнкү натыйжаларды алдык: студенттердин

12% ы коммуникативдик сапаттардын жогорку деңгээлине, 74% ы - орто деңгээлине, 14% ы - төмөн деңгээлине ээ; контролдук топтордо тиешелүү түрдө: 10%, 79%, 11%.

Контролдук жана эксперименталдык топторду тандап алгандан кийин, биз калыптандыруучу эксперимент жүргүздүк.

Педагогикалык ЖОЖдо окутуунун интерактивдүү методдорун ишке ашыруу процесси бүгүнкү күндө интерактивдүү окутууну практикалык колдонуу методдорунун төрт вариантын болжолдойт, окутуу циклдереине карата (дисциплина, курс, предмет, тема боюнча).

1. Интерактивдик окутуунун методдорун окутуунун башталгыч этабында шыктандыруу каражаты катары же шыктандыруу оюн түрүндө пайдаланылышы мүмкүн. Максаты – студенттердин дисциплинанын проблематикасына “чөмүлтүү”, ЖОЖдун окуу процессине адаптациялоону тездетүү, окутуунун көндүмдөрүнө үйрөтүү аркылуу таанып-билүү активдүүлүгүн калыптандыруу. Мында мотивациялык типтеги ишкердик жана дидактикалык оюндарды пайдалануу абзел. Салттуу окутуу түрлөрүнүн, мазмуну боюнча демилге берүү алкагында - оюн жол-жоболору жана ыкмалары.

2. Окутуу процессинде окуу маалыматтарын билдирүүгө, кесиптик көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү калыптандырууга, тажрыйба алмашууга арналган формалар пайдаланылат. [159, 176] Колдонуу максаты болуп,

биринчи кезекте, студенттердин кесиптик ишмердүүлүктүн бардык көп түрдүүлүк, социалдык-коомдук жана кызматтык байланыштарын эмоционалдык-баалоочу кабылдоосу үчүн шарттарды түзүү, дисциплина аралык ажырымды болтурбоо; окуу-маалыматтын предметке гана байлануусун жок кылуу; аралык баалоо боюнча көндүмдөрдү жана билгичтиктерди иштеп чыгуу саналат.

3. Акыркы жыйынтыктоочу этапта интерактивдик окутуунун бүтүндөй комплекси колдонулушу мүмкүн. Мында окуу материалын бекемдөө максаттары көздөлүп, контролдун деңгээлин, билимдерди өздөштүрүү, предмет аралык байланыштарды кошумча чыңдоо жана окуу материалын жалпылоо, окуучулар тарабынан начар өздөштүрүлгөн бөлүмдөрдү жана темаларды аныктоо. Бул этапта салттуу болуп саналган кыйла натыйжалуу, ири жана татаал методдорунан артыкчылыктуу болгондору - дидактикалык жана ишкердик (бизнес) оюндар.

4. Интерактивдүү окутуунун методдору дисциплинасы боюнча окууну аяктагандан кийин, окуп жаткандардын окуу программасынын өздөштүрүлүшүн контролдоо үчүн колдонулушу мүмкүн. Зачетторду жана экзамендерди өткөрүүдө оюн ыкмаларын колдонуунун практикалык тажрыйбасы бар [51, 134]

Башка сөз менен айтканда, окутуунун кайсы баскычында кандай гана сабак болбосун интерактивдүү окутуунун элементтерин же методдорун пайдалануу менен өткөрүлүшү мүмкүн. Андан сырткары, өз табияты боюнча интерактивдүү окутуу методдору, окутуунун салттуу методдору деп аталгандан жана ыкмалардан ажырагыс болуп эсептелет. Бул варианттарды ишке ашыруу үчүн биз педагогикалык окуу жайларында окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуунун эксперименттик программасын иштеп чыкканбыз. Программа беш этапты: даярдоочу, теориялык, практикалык, чыгармачыл, кайра түзүүчү этаптарды камтыган.

Даярдоо этабы студенттерди жогорку окуу жайдын шарттарына ыңгайлаштыруу аркылуу ишке ашырылды. Студенттердин окуу

ишмердүүлүгүн активдештирүү маселеси (анын негизинде мотив жатат) көп убакыт бою көңүлдөн сырткары калган. Азыр дагы, буга чейин дагы жогорку окуу жайына окуйм деп келген студенттин окууга болгон мотивациясы жогору болуусу зарыл деген аксиома бар. Анын мотивациясы жогору болсо, ал окуйт, мотивациясы төмөн болсо, ал студенттен жакшы адис деле чыкпайт, окутпай эле коюш керек деген пикир басымдуулук кылып келген.

Эгерде студенттин каалоосу жана жөндөмдүүлүгү бар болуп, бирок эрктик сапаттары жетишсиз өнүккөн болсо, аны кыйнап окутуу керек же окуусун таштоого мажбур болгон шарттарга алып баруу керек.

Акыркы жылдары мындай позиция ЖОЖдорго бир катар олуттуу көйгөйлөргө алып келди. Студенттин окуу мотивациясынын төмөндүгү, албетте, андан жогорку даражалуу адистерди даярдоо үчүн жетишсиз. Буга окутуучулардын окутуу деңгээли да таасир этет. Салттуу формалар жана таасир этүү методдору мурдагыдай жыйынтыктарды бербей калды. Мындан чыгуу жолу – жаңы ыкма, жаңы методдордун түрлөрүн табуу.

Дал ушул мезгилде көпчүлүгү гуманисттик педагогика жана биргелешип иштөө педагогикасынын теориясына, өнүктүрүүчү, ойноочу, интерактивдүү окутууга көңүл буруп башташкан. Бул теориялардын негизги жоболорунун бири окутуу окуучулардын кызыгуусун өнүктүрүү талабы болуп саналат. Алардын окуу ишмердүүлүгүн күч ыкмалары менен эмес, таанып-билүү кызыкчылыктарын актуалдаштыруунун эсебинен, изилденип жаткан материалга болгон мамилесин өзгөртүүнүн эсебинен активдештирүү.

Студенттердин активдүү окуу ишмердүүлүгүнүн керектүү шарты катары, мындай ишмердүүлүккө аларды даярдоо шарты катары, андан окуу мотивациясын калыптандыруунун фактору катары, өзгөчө биринчи курстун студенттерин адаптациялоо эсептелет.

Студенттерди адаптациялоо процесси татаал жана көп аспекттүү жараян:

а) окуу адаптациясы – окуу процессинин мүнөзүнө, мазмунуна, шарттарына жана уюштурулушуна ылайыкташуу, окуу жана илимий иште өз алдынчалуулук көндүмдөрүн иштеп чыгуу;

б) социалдык-психологиялык адаптация – студенттердин окуу тобуна ылайыкташуусу, аны менен өз ара мамилелер, жүрүм-турумдун коомдук стилин иштеп чыгуу.

Болбосо адаптация деп адамдын социалдык, ошондой эле жеке чөйрөнүн ар кандай талаптарына ылайыкташуу, ички ыңгайсыздыкты сезбестен жана аны менен конфликтке барбастан чечүү жөндөмдүүлүгү түшүндүрүлөт. [Кругликов В.Н. Активное обучение в техническом вузе: теоретико- методологический аспект: Дис. ...докт. пед. наук. - СПб, 2000. - 424с.]

Мында адаптациялоо – бул жигердүү ишмердүүлүктүн өбөлгөсү жана анын натыйжалуулугунун зарыл шарты [106, 169]

Изилдөөчүлөр биринчи курстагы студенттердин ЖОЖдордун шарттарына ыңгайлашуу формасынын үч түрүн айырмалашат:

– формалдык – студенттин жаңы айлана-чөйрөгө, жогорку мектептин түзүмүнө, анын ичинде окутуунун мазмунуна, өзүнүн милдеттерине карата таанып-билүү-маалыматтык ыңгайлашуусу.

– социалдык – биринчи курстагы студенттер тобун ички интеграциялоо (бириктирүү) процесси жана бул топторду жалпы курчап турган чөйрө менен интеграциялоо.

– дидактикалык – студенттерди жогорку мектепте окуу ишинин жаңы методдоруна даярдоого тиешелүү [98, 424]

Адаптация процессине көптөгөн факторлор таасирин тийгизет жана кечээги окуучунун бул мезгили кантип өтөт, анын ЖОЖдогу окуусунун сапатынан көз каранды.

Көптөгөн биринчи курстун студенттери өз алдынча окуу ишинин көндүмдөрүнүн жоктугуна байланыштуу чоң кыйынчылыктарга дуушар болушат, алар лекцияларды конспект жасай алышпайт, окуу китептери

менен иштөөгө, булактардан маалыматтарды табууга жана чоң көлөмдөгү маалыматты талдоо жүргүзүүгө, өз ойлорун ачык жана так баяндоого көндүмдөрү жок. Ю.Н. Пароходов көрсөткөндөй, окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатууга жетишүүгө мүмкүн, эгерде студенттерди рационалдуу илимий-практикалык иштин инструментарийлерине, окууну өз алдынча башкарууга үйрөтсө [131, 186], биз дагы буга кошулуп, студенттердин окуу-таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн багыттарынын бири болуп аларга окутуунун көндүмдөрүнө ээ болууга жана окуу ишмердүүлүгүнүн жеке стилин иштеп чыгууга жардам берүүнү эсептедик. Студенттер, анын бардык компоненттерин өз ара байланыш аркылуу окутуунун аракетинин бүтүндөй түзүлүшүн түзүү үчүн абдан маанилүүлүгүн түшүнүштү.

Интерактивдик окутуунун модели көз карашынан алып караганда, адаптация студенттерди бул ЖОЖдун окуу процессинин социалдык-психологиялык абалына киргизүү баскычы катары каралат.

Студенттерде окуу ишмердүүлүгүнүн бардык компоненттерин өз ара байланыш аркылуу бирдиктүү түзүлүшүн түзүү абдан маанилүү болуп саналат.

Студенттердин адаптация маселелери (интерактивдүү) сабактардын төмөнкү методдорун уюштуруунун жардамы менен чечилет: ЖОЖдо, факультетте жана лабораторияларда экскурсия, китепканада, кафедрада практикалык сабактарды өтүү, тажрыйбалуу жана ЖОЖдун тарыхын билген окутуучуларынын лекциялары, окуу ишмердүүлүгүнүн рационалдуу методдору жана ыкмалары боюнча оюн сабактары. Адаптациялык чогултуу жүргүзүүнүн технологиялык картасы И.И.Шульганын «Социалдык педагогдун кесиптик-педагогикалык аниматордук ишмердүүлүгүнө даярдоо» диссертациялык изилдөөсүндө берилген.

Технологиялык карта окутуунун интерактивдүү методдорунун жыйындысын камтыйт. Аларда кесиптик ишмердүүлүктүн негизги мазмундуу, технологиялык, эмоционалдык-баалуулук өзгөчөлүктөрү

чагылдырылган; чыгармачылык окуу ишмердигинин көндүмдөрү калыптанат; окуу-кесиптик өз ара аракеттенүү маданияты, инсандык сапаттар өнүктүрүлөт; студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн мотивациясын өнүктүрүүнүн объективдүү шарттары түзүлөт.

Педагогикалык кесипке байланышкан бардык предметтерде окутуунун интерактивдик методдорун колдонуу максатка ылайыктуу: оюндар, диспуттар, тренингдер ж.б.

Биздин эксперимент дагы окутуунун интерактивдик методдорун жана формаларын (жеке, топтук жана коллективдик) колдонуу студенттерде жигердүүлүктүн жогорку деңгээлин пайда кылды.

Студенттерде окуу мотивациясынын жогорку деңгээлде болушу активдүүлүктүн жогорку деңгээлине туура келет жана төмөнкүлөр менен мүнөздөлөт: таанып-билүү кызыкчылыгы, окуу ишмердүүлүгүнө карата чыгармачыл мамиле, өз алдынча билим алуу, окуу жигердүүлүгү, демилгелүүлүк, өздүк аң-сезимдүүлүк жана инсандык калыптангандык, кесиптик багыттуулук, окуу материалын жакшы билүү, болочок кесибин адекваттуу көрүү.

Келтирилген тизмек студенттердин ушундай милдеттерди түзүү үчүн зарыл болгон мындай сапаттарын өзүнө камтыйт:

1. Студенттерди жогорку окуу жайында окуу шарттары менен тааныштырууну тездетүү:

- ЖОЖдун, факультеттин түзүмүн изилдөө, профессордук-окутуучулук курам, окуу базасы менен таанышуу;

- ЖОЖдо окутуу, студенттердин жетишүүсүн эсепке алуу жана контролдоо системасын, материалдык жана моралдык стимулдаштыруу системасын изилдөө;

- ЖОЖдо окутуунун методдорун жана ыкмаларын өздөштүрүү, аң-сезимдүү чыгармачылык иштин көндүмдөрүн үйрөтүү;

- конспектилөө көндүмдөрүнө, адабият менен иштөөгө, предметтерди чыгармачылык жактан иликтөөгө, экзамендерге өз алдынча жана жамааттык иштерге даярдык көрүүгө үйрөтүү.

2. Социалдык жана эмоционалдык контекстти эске алуу менен студенттердин келечектеги кесипти кеңири, адекваттуу кабыл алуусун өнүктүрүү.

3. ЖОЖдун тарыхын, окумуштуу жана педагогдордун жетишкендиктеринин маанисин үйрөнүү менен ЖОЖго, адистикке карата «патриоттук» сезимдерди өнүктүрүү.

4. Оң туруктуу инсандык сапаттарды, өзүн-өзү таануу жана бекемдөөнү калыптандыруу.

5. Ар бир студентке өзүнүн ордун табууга жардам берүү.

6. Окуу тобунда, агымында, курста чыгармачылык атмосфераны түзүү. Инсанды урматтоо, өз ара жардам берүү, өз ара окутуу сапаттарын өнүктүрүү.

Ушундай маселелердин бардыгын чечүү татаал жана бир мезгилде эле бүтө турган процесс эмес, ага жетишүү үчүн, биздин пикирибиз боюнча, интерактивдүү формадагы атайын сабактардын комплексин уюштуруу зарыл.

ОшМУда окутуунун интерактивдүү методдорун ишке ашыруунун кийинки этабы теориялык мүнөздө, окутуунун интерактивдүү методдорун бара-бара бардык психологиялык, педагогикалык адистиктерге, предметтерге киргизүү болду.

Жогоруда аталган курстарда эксперименталдык топтордо окутуунун интерактивдик методдору колдонулган сабактар өтүлдү, ал эми контролдук топтордо окутуу салттуу методдор менен өтүлдү.

Мындай сабактардын болжолдуу структурасын төмөнкү таблицада көрсөнүздөр болот (3.1-таблица).

3.1-таблица. – Интерактивдүү методдорду колдонгон сабактын болжолдуу структурасы.

Этаптар	Максат	Ыкмалар, методдор, сунуштар
Мотивация	Студенттердин көңүлүн темага буруу жана теманы талкуулоого кызыгууларын арттыруу	– окутуучунун кыскача аңгемеси – баарлашуу – көрсөтмө материалдарды сунуш кылуу – татаал эмес интерактивдүү технология («мээге чабуул», «микрофон», «муз жаргыч», ж.б.).
Теманы жана күтүлүүчү натыйжаны жарыялоо	Студенттерге алардын иш-аракеттеринин мазмунун, сабакта эмнеге жетишүү керектигин жана мугалим алардан эмнени күтүүсүн түшүнүүнү камсыздоо	– сабактын темасын айтып берүү же окуучулардын бирин окуп берүүсүн сурануу; – эгерде теманын аты жаңы сөздөрдү же көйгөйлүү суроолорду камтыса, ага студенттердин көңүлүн буруу; – студенттерди күтүлүүчү натыйжаны айтуусун сурануу окуу китебинин текстинен кийин же доскага жазылган мугалимдин суроосу боюнча (суроолор алдын ала жазылган), керектүү түшүнүктөрдү, иш-аракеттердин ыкмасын, жаңы терминдерди түшүндүрүү;

Керектүү маалыматты берүү	Берилген кенири маалыматтын негизинде студенттер кыска мөөнөттүн ичинде практикалык тапшырманы аткара алышы керек	– студенттерге сабактын аягында алар кандай денгээлде жыйынтыка ээ болгондугун жана алардын жетишкендиктерин кантип баалоону эскертүү; – мини-лекция; – окуу китебиндеги текстти окуу; – таркатма материалдар менен таанышуу; – материалды окутуунун техникалык ыкмасынын жардамы менен же башка көрсөтмөлүүлүк менен окутуу; – ИКТ колдонуу.
Интерактивдүү көнүгүү	Окуу материалын өздөштүрүү, сабактын жыйынтыгына жетишүү	– тапшырманы аткаруунун алдында окуучуларга көрсөтмө берүү: аткаруунун эрежелери, аткаруунун убактысы, иш-аракеттердин ээрчишүүсү; – топторго биригүү; – тапшырманы аткаруу, мугалим уюштуруучу, жардамчы, дискуссиянын алып баруучусу катары өз алдынча иштөөгө жана өз ара окууга көбүрөөк мүмкүнчүлүк берет; – тапшырманы аткаруунун жыйынтыгынын презентациясы.
Рефлексия	Жетилген	– жекече иштөө;

	жыйынтыктарды жалпылоо	– жупта же топто иштөө; – дискуссия; – ооз эки аңгеме; – жазуу түрүндө отчет; – коллективде талкуулоо.
Жыйынтыктар	Жасалган иштин мазмунун тактоо, алынган билимдин жыйынтыгын жалпылоо, белгилүү болгон жана келечекте биле тургандын ортосунда байланыш түзүү	Биринчи стадиясында – ачык суроолорду колдонушат (Эмне? Кантип? Эмне үчүн?); – эмоцияларын (сезимдерин) билдирет; – комментарийлер баалоочу эмес, баяндоочу мүнөздө болушун талап кылуу; – жасаса боло турган эмес, жасалган иш жөнүндө сүйлөө; Экинчи стадиясында – себептерин сураңыз (Эмне үчүн? Кантип? Ким?); – жоопторго чөмүлүү (Эмне үчүн бул жок? Эгер мындай болсо эмне болмок?); – альтернативалуу теорияларды издегиле (башкача жасаса болобу?); – мисалдарды келтиргиле; – көз каранды эмес эксперттердин пикирин келтиргиле; Үчүнчү стадиясында:

		– окуучулар кийинки иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликти алуусун талап кылуу.

Интерактивдүү окутууну колдонуу окуу процессин фронталдык жана кооперативдик формада уюштуруу, студенттерди дискуссияга катышууну үйрөткөн интерактивдүү оюндар жана ыкмаларды колдонуу жолу менен ишке ашат. Эң көп колдонулгандары:

Иштин фронталдык формасында кийинки технологиялар: микрофон, «Мээге чабуул», «Бүтпөгөн сүйлөм»;

– Кооперативдик иштөөдө: жупта иштөө («Бетме бет», «Жалгыз-экөө-бардыгы бирге»), топчолордо иштөө, аквариум;

– Интерактивдүү оюндар: «Ролдук оюндар», «Драмалаштыруу» «Жөнөкөйтүлгөн соттук угуу»;

– Дискуссияда окутуунун технологиясы: «Позициянды танда».

Жогорку айтылганга кайрылсак, практикада интерактивдүү методдорду бүтүн колдонуу зарыл, же кайсы тайпа үчүн элементтерди алуу максатка ылайык. Теория менен практиканы бирдей сиңирген окуу чөйрөнү интерактивдүү методдор түзөт, бул студенттерге мүнөзүн түптөгөнгө, дүйнө таанусун, логикалык ойлоосун, байланыштуу речин өстүрүүгө, сынчыл ой жүгүртүүсүн түптөгөнгө, өздүк мүмкүнчүлүктөрүн таап, ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берет. Окутуу-тарбиялоо процесси студенттер жаңы жана мурда алган билиминин ортосундагы байланышты издегидей болуп уюштурулат; альтернативдүү чечимдерди кабыл ала алат, «ачылыш» жасай алышат, ар түрдүү каражаттардын жардамы менен өз ойлорун жана идеяларын калыпташат; кызматташууга үйрөнүшөт.

“Аквариум” методу.

Бул методдо бир нече окуучу кырдаалды тегеректин ичинде көрсөтүшөт, калгандары байкоо жүргүзүшөт жана анализдешет.

Максаты:

Окуучуларга көйгөйлөрдү талкуулоого эркин кирип жана чыгуусуна мүмкүнчүлүк берүү.

Жүргүзүүнүн этаптары (баскычтары):

1. Студенттер мугалим менен бирдикте эки тегерек уюштурушат: сырткы (байкоочулар) жана ички (активдүү катышуучулар).

2. Ички тегеректин мүчөлөрү мугалим койгон суроону талкуулоого активдүү катышышат. Калган окуучулар байкашат, качан гана бирөөнүн пикири кызыктырганда алар талкууга катышат: толукташат, суроо беришет, такташат. Байкоочу кимдин пикири кызыктырган болсо, ошо катышуучунун жанына барып турат.

3. Бир көйгөйдү (суроону) талкуулап бүткөндөн кийин студенттер орундарын алмашышат (тегеректин сыртында тургандар, тегерек болуп отурушат). Бардык студенттер тегеректе болуп чыгыш керектиги шарт.

“Аукцион” методу.

Тема берилет. Окутуучу аукцион жарыялайт. Бешти берилген темага байланышкан терминди (атты, окуяны, географиялык аталышты ж.б.) акыркы айткан окуучу алат.

Тема аталат. Аукциондо соода жүргүзүүчүнүн ролун аткарып, мен колума жыгач балканы алам. Окуучулар атаган аттар көбөйө баштайт. Беш алган окуучу гана жеңишке ээ болбостон, оюн түрүндө тар убакыттын ичинде унутула түшкөн материалды кайталап алгандардын бардыгы утушта.

Кээ бир кеңештер:

1. Оюн жогорку темпте өтүшү керек. Чыныгы аукцион кандай өтөөрүн эстегиле. Алып баруучуга – мугалимге көп нерсе көз каранды. Сүйлөө речи тез, даана болушу керек. Аукциондун негизги атрибуту болгон саноону унутпаңыз.

2. Мугалимге – аукционисттин тез жана кыска комментарийлери маанилүү. Бир окуучу бул терминди билет, бири унутуп калган. Мугалимдин

кыска комментарийи чоң мааниге ээ. Эгерде жооп туура эмес болсо, ага тереңдеп комментарий берип отурбаңыз.

3. Жеңүүчүгө жакшы баа коюу шарт эмес. Бул жерде кокустук элементи бар.

4. Атрибуттар жөнүндө унутпаңыз. Оюн оюн болушу керек. Бир жолу ушу ыкманы бир эжеке колдонгонун көрдүм, ал жөн гана алаканын чаап турду жана санаган жок: «мына термин - бир...». Оюн жоголуп кетти. Ошон үчүн балканы унутпаңыз.

5. Материалды жакшы билбесеңиз, бул оюнду ойнотпоңуз. Эгерде оюн жогорку деңгээлде өтсө, сиздин профессионалдык деңгээлиңиз көтөрүлөт.

6. «Аукцион» кайталоо жана бышыктоо сабактарында гана эмес, чоң темаларды бышыктоодо да колдонсо болот.

«Бумеранг» методу.

Тарыхый маалыматты терең жана ар жактуу позициядан кароого жардам берген интерактивдүү метод. Ошону менен бирге окуучулардын аң-сезимин өөрчүтүүгө көмөктөшөт, балдарды өз ара аракеттенүүгө, кызматташууга үйрөтөт.

Ишке ашыруу:

1. Ар бир группа тема боюнча бирден суроо алат.
2. Беш мүнөт баракка жооптун негизги жактарын жазышат.
3. Баракты башка группага беришет, алар толукташат, жоопторду такташат, өздөрүнүн комментарийлерин жана суроолорун жазышат.
4. Тайпа комментарийленген, такталган, суроолору менен өзүнүн барагын кайра алганда иш бүтөт.
5. Тайпа толуктоолорду комментарийлейт, суроолорго жооп берет (бар болсо).

«Ысык отургуч» методу.

Жаңы материалды өздөштүрүүдө 2-3 суроо даярдашат (бөлүм боюнча ж.б.).

Окуучулардын бири (өз эрки менен же мугалимдин каалоосу менен) «ысык отургучка» олтурат жана классташтарынын суроолоруна жооп берет. Классташтары «ысык» отургучтагы окуучуну баалашат, ал эми жооп берип жаткан окуучу эң кызыктуу суроону тандайт.

«Чечим дарагы» методу.

Класс тең сандагы 3-4 топко бөлүнөт. Ар бир топ суроону талкуулайт жана өзүнүн дарагына (ватман барагы) жазат, андан кийин топтор ордуларын алмашышат да коңшусунун дарагына өз идеяларын жазышат.

Суроо бер.

Текст менен өз алдынча иштөөдө окуучулар суроо түз деген тапшырма алышат. Мисалы «Эмне...?», «Качан...?», «Эмне үчүн...?», «Кайсы жерде...?» деген сөздөр менен башталган суроолорду берүү. Убакытты жана суроолордун санын чектеп коюу максатка ылайык.

Кандай гана болбосун суроону сабаттуу жана кыскача формулировкалоо үчүн окуучу жок дегенде китепти үстүртөн карап чыгышы керек. Бирок окуучу «окуп чык» деген тапшырманы алганга караганда, бул жолу батыраак текст менен таанышып чыгат. Жыйынтыктап жатып эң мыкты суроону белгилейбиз жана студенттерди ага жооп берүүсүн сунуштайбыз. Муну менен биз өтүлгөн теманы бышыктайбыз.

Китептен жаттап алган жоопко караганда, татынакай жана жыйнактап берилген суроо салмактуу.

«Блумдун кубиги» же «Блумдун ромашка гүлү» методу.

Кубиктин жактарында суроолордун башы жазылган: «эмне үчүн», «түшүндүр», «атап бер», «ойлоп тап», «бөлүш». Мугалим (же окуучу) кубикти ыргытат. Кубик кайсы жагы менен түшсө, темага ошол суроону формулировкалоо керек. Суроолор америкалык педагог жана психологдун китебинин идеяларына шайкеш келгендигин оңой эле байкаса болот.

Блум мектептин негизги максатынын бири турмушта жолуктурчу проблеманы чечүүгө жана алган билимин практикада колдоно билүүнү үйрөтүү деп эсептеген.

Таксономиянын негизги принциби болуп, ал студенттерди проблемаларды чечүүгө үйрөтүүдө, ошондой эле окутуунун жыйынтыгын баалоодо да, мугалимдин колундагы эффективдүү курал болуш керек.

Бул идеялар Блумдун кубигинде ишке ашкан. Мисалы, «атап бер» деп башталган суроо алган билимди кайрадан эстеп чыгууга көмөкчү болот.

«**Эмне үчүн**» деп башталган суроолор процессуалдык билимге шайкеш келет. Бул учурда окуучу болуп жаткан нерсенин себебин табыш керек.

«**Түшүндүрүп бер**» деген суроого жооп берип жатып студент түшүнүктөрдү жана принциптерди жаңы жагдайда колдонот, закондорду, теорияны конкреттүү практикалык жагдайларда колдонот. Процедураларды же ыкмаларды туура колдонууну көрсөтөт.

Албетте «**сунушта**», «**ойлоп тап**», «**бөлүш**» деген тапшырмалар окуучунун ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн активдештирүүгө багытталган. Студент жашырылып жаткан бүдөмүк ойлорун белгилейт, анализдейт, фактылар менен натыйжанын айырмасына көз карашын чаптырып, талдоо жүргүзөт, маалыматтардын маанилүүлүгүн баалайт, ар тармактан билимдерин пайдаланат, бар маалымат менен чыгарылган тыянактын шайкеш келишине көңүл бурат.

Берилген ыкманын эки режими болушу ыктымал:

1. Окутуучу шайкеш келген суроолорду берет.
2. Окуучулар суроолорду формулировкалайт.

Репродуктивдүү мүнөздөгү суроолорго жооп берүү гана жеңил болбостон, аларды формулировкалоо да жеңилдиги байкалат. Себебин натыйжанын байланышын издөөгө багытталган суроолорду формулировкалоо татаалыраак.

Андан да татаалы «**сунуш кыл**», «**ойлоп тап**», «**бөлүш**» деген суроо-тапшырмаларды формулировкалоо.

Албетте мугалим окуучулардын эмгегин ар түрдүү баалашы керек.

«ПТМТ – Формула» методу.

Бул потенциалы боюнча эң сонун болгон интерактивдүү методду ЮАРдык профессор Дэйвид Маккойд-Мэйсон таап чыккан. Бул метод окуучулардын рефлексиясына багытталган. Англисче төмөнкүдөй жазылат: PRES-formula (Position-Reason-Explanation or Example-Summary). Санкт-Петербург Укук Институнун биринчи проректору, “Жарандык билим берүү” ассоциясынын вице-президенти Аркадий Гутников которгон. Которулгандан кийин ПОПС аббревиатурасы келип чыккан. Бул технологиялык методдун баалуулугу окуучуларга өтүлгөн тема боюнча өзүнүн позициясын кыска жана ар тараптуу билдирүүгө шарт түзгөндүгүндө. Мугалимге окуучулар жаңы материалды канчалык сапаттуу кабыл алгандыгын билүү зарыл. Тесттер, өз алдынча иштөө, суроолор же көп убакытты талап кылат, же дайыма эле окуучу канчалык деңгээлде материалды билгендигин, канчалык деңгээлде аң-сезимдүү кабыл алгандыгын баалоого мүмкүнчүлүк бербейт.

Мындай учурда окуучуларга төмөнкү төрт учурду чагылдырган төрт сүйлөм жазуу сунушталат ПТМТ (орус тилинде ПОПС) – формулалар:

П- позиция

Т - түшүндүрүү

М - мисал

Т – тыянак (ПТМТ)

Бирок бул метод технологиялык, бүтүн болмок эмес, эгерде биз сүйлөмдүн башын сунуш кылбасак.

Биринчи сүйлөм (позиция) төмөнкү сөздөр менен башталышы керек:

«Мен эсептейм...».

Экинчи сүйлөм (түшүндүрүү, өзүнүн позициясын негиздөө) төмөнкү сөздөрдөн башталат:

«Себеби...».

Үчүнчү сүйлөм (өзүнүн позициясынын тууралыгын далилдеп берүүгө багытталган) төмөнкү сөздөрдөн башталат:

«Мен муну мындай мисал менен далилдейм...».

Төртүнчү сүйлөм (тыянак, натыйжа):

«Мына ушунда, мен мындай тыянак чыгарам...».

“Проектирлөө” методу.

Проект дегенибиз – студенттердин орток максаты бар, орток натыйжага жетүүгө багытталган өз ара келишилген шарттары менен аракет этүү технологиясы. Педагогикалык проектирлөөдө башкы шарт – мугалимден да, окуучудан да чоң чыгармачылыкты талап кылуу.

Проектирлөө технологиясы - окуучулардын илим тармагы боюнча кызыктырган маселелерин жүзөгө ашырууга, болочоктогу максат-пландарын ишке ашырууга, жөндөмдүүлүктөрү менен акылын ишке ашырууга мүмкүндүк берет.

Проектирлөө аракети мугалимден да даярдыкты талап кылат. Мугалим да өз алдына милдеттер менен максаттарды коет. Себеби мугалим маселелерди чечүүдө кеңешчи жана байкоочу кызматты аткарат.

Проектирлөө аракети уюштуруудагы мугалим менен окуучулардын иш-аракетинин алгоритмине токтололу:

3.2-таблица. Проектирлөө аракетиинин этаптары.

Жумуштун учурлары	Жумуштун мазмуну	Студенттердин иш-аракети	Окутуучунун иш- аракети
Даярдык учуру.	Проекттин темасы менен максатын аныктоо. Жумуш тобун түзүү.	Мугалим менен бирге проект темасын талкуулайт жана кошумча маалымат алат. Проекттин максатын аныктайт.	Проектирлөөнүн мааниси менен мазмунун түшүндүрөт. Проекттин максатын аныктоого көмөктөшөт. Окуучулардын жумушуна байкоо жасайт.
Программалоо	Зарыл	Проекттин	

	маалымат булагын аныктоо.	милдеттерин түзөт. Иш- аракеттин программасын жасайт.	
	Маалыматты жыйноо жана талдоо шарттарын аныктоо.		
	Жумуш натыйжасын көрсөтүү шарттарын аныктоо (проект түрү).		
	Проект натыйжасын баалоонун критерийлери менен аракетин дайындоо.		
	Жумушчу топтогу мүчөлөрдүн милдеттерин бөлүү.		
Изилдөө	Маалыматты жыйноо		

	(негизги куралдар: маек, суроо, байкоо, тажрыйба ж.б.)		
	Проектти ишке ашырууда пайда болгон жагдайларды талдоо.		
	Проектти ишке ашыруунун тийиштүү нускаларын тандоо.		
	Проекттин изилдөөчүлүк максаттарын кез-кези менен орундаттуу.		
Корутунду	Маалыматтарды жумшоо. Корутунду чыгаруу.	Изилдөөлөрдү жүргүзүп, маалыматтарды жумшайт. Проектти дайындайт.	Студенттердин суроосу боюнча кеңеш берет, байкайт.
Проектти коргоо жана натыйжасын баалоо	Проекттин жүрүшүн ишке ашыруу тууралуу эсеп	Проектти сунуштайт, уюмдук талдоо менен баалоого	Катардагы катышуучу иретинде угат, суроолорду коет. Зарыл болгон

	дайындоо, чыккан натыйжаларды түшүндүрүү. (Эсеп түрү: оозеки эсеп, жазма эсеп). Проектти ишке ашыруу, жеткен натыйжа менен анын себептеринин баяндамасы.	катышат.	жагдайда түзөтүүлөрдү киргизүү.

«Кейс-стади» методу.

Инновациялык технологиялардын ичинде чыныгы окуу шарттарын пайдаланып окутуу кеңири колдонулуп келүүдө. Бул окутуу усулу – «Кейс-стади» деп аталат. Кейс түшүнүгү англис тилинен "case" сөзүнөн алынган, же «жагдай» дегенди билдирет. Көбүнчө аны "чыныгы шартты талдоо методу" деп да атайт. Анын мааниси – жөнөкөй окутууну уюштурууда чыныгы шарттын колдонулушунда. Бул метод мугалим тарабынан чоң чыгармачылыкты талап кылат. «Кейс-стади» методу адистик билим алуучулардын окууга кызыгууларын арттырат, ал өз кезегинде болочок муундун өнүгүүсүнө, калыптанышына таасир этет.

Чыныгы шарттарда туура же туура эмес жооптор болбойт, же болбосо окуу материалы студенттерди талдоого, пикир талашуу жүргүзүүгө, ойлорун ачык айтууга, өз көз караштарын негиздөөгө гана кызмат кылат. Чыныгы шарт методун тиешелүү предметтерде колдонууга болот.

Чыныгы шарт методу милдеттерди талдоо жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү жана милдеттерди өзүнчө түзүүгө үйрөтөт. Чыныгы милдеттер менен бетме-бет келген кезде окуучу чече турган проблеманын бар-жогун, өз багытын аныктоо, түшүндүрүү, эмнени чечүү керек экендигин жана кандай зарылдык бар экендигин аныктап алуу кажет.

«Кейс-стади» методун колдонуудагы окутуунун ийгиликтүү болушу уюштуруучу мугалимдин жумушуна байланыштуу. Анын негизги максаты - окуучулар бир топто жумуш иштеп, үйрөнүп, эң кыска убакытта, тез арада чечим кабылдай билүү.

Артыкбаш пикирлешпөө, ар бир катышуучунун өз мүмкүндүгүн, иш-кыймылын толук колдонуусуна шарт жаратуу жана өзүнүн жобосун жүзөгө ашыруу багытында катышуучунун аткара турган мүмкүндүгү үчүн аракет кылуу, серепчи, аналитик жана экспериментатордун катышуусуна мүмкүндүк жасоо ишке ашырылат. Мугалим бардык пикирлерди тиркейт, аларды топтоп, пикирин билдирип отурат.

"Кейс-стади" методун колдонуу багытында мугалимдин кызматы эки кадамдан турат.

1-кадам - шарт тандап алуу кезиндеги чыгармачылык жумуш. Ал кезде уюштурула турган жумуштар:

- максат менен милдетти аныктоо;
- шартты түзүү жана сүрөттөө;

2-кадам - мугалимдин класстагы иш-аракети:

- кейске киришүү;
- шартты талдоо (чакан топтордо);
- пикир талашуу;
- корутунду чыгаруу.

Кейс-стади методу боюнча калыптана турган ыктар:

1. Аналитикалык ык. Аларга: даректерди маалыматтардан айырмалоо чеберчилиги, маанилүү жана маанисиз жаңылыктарды айырмалай билүү, талдоо, элестетүү жана аларга кол жеткизүү, жиберип алган маалыматтарды

таап, аларды калыбына келтирүү чеберчилиги. Аналитикалык ыктар чыныгы жана логикалык ойлоо жөндөмдүүлүгүн талап кылат. Бул, кадыресе, маалыматтык сапаты төмөн болгон шартта өтө маанилүү.

2. Тажрыйбалык ык. Маселенин маанилүүлүгү методдор менен сунуштарда колдонула турган тажрыйба, ыктарын системалаштырууга мүмкүндүк берет.

3. Чыгармачылык ык. Эрежеге ылайык жалгыз Кейс менен маселе чечилбейт. Мында логикалык жол менен чечилбей турган, маселени баалоо жолу менен чечүүнү талап кыла турган чыгармачылык ыктар өтө маанилүү.

4. Коммуникативдик ык. Ага: пикир талашуу жүргүзүү чеберчилиги, катышуучуларды ынандыра алуу, көрмө материалдарды жана башка зарыл маалыматтар менен куралдарды колдонуу, топторго биригүү, өз көз карашын коргоо, оппоненттердин пикирин билдирүү ж.б.

5. Социалдык. Мында маселени талкуулоо туурасында Кейс-стадиде окуучулардын өзүн-өзү баалоо тартиби, уга билүү, пикир талашууну колдоо же карама-каршы көз карашты дадилдөө же өзүн-өзү кармоо ж.б.

Студенттердин биргелешкен окуу аракетиндеги ойлоо жөндөмдүүлүгүн арттырууга арналган оюн түрүндөгү кейс методдору өтө көп. Мисалы, "Суроону кагып ал" оюнду ала турган болсок, мугалим суроо койгон кезде буурчак салган капчыкты таштайт. Бул студенттерди өз эрки менен жооп берүү үчүн ниет билдирүүгө жетелейт. Студенттер жоопту билбеген учурда, суроону башка окуучуга берүүсүнө мүмкүндүк берилет. Бул тапшырманы топ менен чечүүгө да болот. Мугалим кезек-кезеги менен буурчактуу капчыкты ар бир топко таштайт. Эгер капчыкты кагып алган адам суроого жооп берсе, анда топ 3 балл алат. Эгер ал жообун билбесе, капчыкты башка топко 2 баллга таштайт. Эгер капчык дагы да таштала турган болсо, анда туура жооптун куну 1 баллга чейин төмөндөйт.

«Конверттеги суроо» оюну. Окуу максатына байланыштуу 2-3 суроо жазылып, конвертке салынат. Конверт ар бир студентке арналып даярдалат. Ар бирине 2 мүнөт берилет: окуучу стикерге атын жана жообун жазат. Эки

мүнөт өткөн соң конверт кийинки окуучуга берилет, ушундай бул 2-3 суроого бардыгы жооп бергенче жүрө берет. Стикерлер жыйналып, бир нече жооп үн чыгарылып окулат; класс белгилүү бир суроонун канчалык туура болгонун талкуулайт.

«9 ромб» оюну. Катышуучуларга маанисин аныктап, талкуулоо үчүн тизме берилет. Тизменин ар бир тармагын чоң ромбдуу торго орноштуруу керек. Маанилүү тармактарды адатта ромбдун жогорку бөлүгүнө, ал эми анчалык мааниге ээ эместерин төмөн бөлүгүнө жайгаштыруу керек.

«Ойлон. Бирик. Бөлүш» оюну. Студенттер оюна келген жоопторду же идеяларды болушунча көп жазат (Ойлон). Андан кийин алар өз идеяларын класстары менен бириктирет (Бирик) жана акырында мугалим бүткүл класстын идеяларын талкуулай баштайт (Бөлүш).

«Уга турган үч бурчтуктар» оюну. Студенттер үч адамдан турган топто биргелешип жумуш иштейт: СПИКЕР окутуучунун көрсөтмөсү боюнча теманы түшүндүрөт (же маселе тууралуу өз ою менен бөлүшөт). ИНТЕРВЬЮЕР жакшылап угат жана оош-кыйышын аныктоо үчүн суроолорду берет. **КАТЧЫ** ишке байкоо жүргүзөт жана "спикерге" да, "интервьюерге" да байланыш жолун көрсөтөт.

«Темага байланыштуу теннис». Студенттер үч адамдан турган топторго бөлүнөт. Эки оюнчу, бир судья. Окутуучу көрсөтмө берген убакытта топтогу окуучулар берилген текст бонча сөздөрдү айта баштайт. Ал каршылашы токтоп калганча улана берет. Калыс эсеп жүргүзүп отурат. Ролдорду алмашып турууга болот.

«Өз оюнду толукта». Топтогу студенттер материалды канчалык түшүнгөндүгүн сыноо үчүн бири-бирине бир нече суроо берет. Билимди текшерүүгө арналган кээ бир суроолор:

Неге?..

Муну кандай билесиң?..

... үчүн сенде кандай далили бар?

Сен эмнеге антип ойлойсуң?

Түшүндүрө аласынбы?

... үчүн эмне жасоо керек?

“Учуучу килем” методу.

Бул көнүгүү 1-вариантында таанышуу жана саламдашуу үчүн болгон көнүгүү катары аткарылат. Кеңейтилген вариантында көнүгүү топто иштөөгө багытталган.

Максаттык группа:

Студенттер. Катышуучулардын саны 6-25. Убактысы 15 минута.

Максаттары жана темасы:

Топто иштеп бүтүргөн жумушуна маашырланат.

Достук атмосфераны түзүү.

Көнүгүүнүн жүрүшү:

Тегиздикке килем (одеяло, брезент) төшөлүп коюлат. Студенттер килемдин үстүнө турушат (же изолента менен белгиленген аянтка). Аянтка катышуучулар батыш керек ошону менен эле бирге көп бош аянт калбашы керек. Көнүгүүнүн максаты – четте эч ким калбай, бардык катышуучулар аянтка батышы керек. Катышуучулар батууга мүмкүнчүлүгү бар болгуча, берилген аянтты кичинертиңиз (килемди, одеялону бүктөп же чектелген аянтты кичинертиңиз). Кээ бирин ийиндерине отургузуп алганга балдардын акылы жетет болуш керек. Эгерде сиз жаратылышта болсоңуз, дөңгөчтөрдү колдонсо болот. Таң калыштуусу бир дөңгөчкө бир нече бала батышы мүмкүн.

Көмөкчү материалдар: одеяло, килем, изолента, дөңгөч.

“Ысым боюнча орун алмаштыруу” методу.

Сабактын башында тез жана эффективдүү көнүгүү. Топтун разминкасы уялчаактуулукту азайтат, башка ишмердүүлүккө багыттайт, мурдагы бөлүнүүнү өзгөртүү жана топторду түзүү.

Катышуучулардын саны: 6-30, убактысы: 5-10 мүнөт.

Өткөрүү:

1. Топтогулар атынын баш тамгасы боюнча тизилишет. Эгерде биринчи тамгасы окшош болсо кийинки тамгасына карата, андан кийин фамилиясына карата.

2. Бөлмөнүн бир тарабында – алфавиттин башы **А** тамгасы менен, бөлмөнүн башка тарабында - **Я** тамгасы.

3. Маселе ушунда - мүмкүн болушунча тез, эч нерсе сүйлөбөстөн элестетилген сызыкчадан өз ордун табуу.

4. Студенттер ымдоолорду, мимикаларды ж.б. ойлоп тапкан каражаттарын пайдаланса болот.

5. Аягында бири-бири менен таанышышат - таанышууга тез көнүгүү.

Туулган датасы боюнча тизилүү варианты да бар. Ошол эле эрежелер. Бир жак бетте январь, башка жагында - декабрь.

«Учуучу топ» методу.

Тез жана шамдагай көнүгүү. Студенттер командага бөлүнүшөт жана өздөрүнүн жыйынтыктарын (көрсөткүчтөрүн) жогорулатууга умтулушат.

Максаттык топ: Студенттер.

Катышуучулардын саны: Ар кандай. Убакыт: 10 мүнөт.

Максаты жана темасы:

- Биргелешкен максатка жетүү.
- Топто байланышуу.
- Бири-бирин шыктандыруу.

Өткөрүү:

1. Студенттер менен айлана түзүңүз, олтуруп же туруп. Оюндун максатын түшүндүрүңүз. Студенттер топту алышат, аны алар бири-бирине мүмкүн болушунча тез беришет (кандай жол менен берүү керектигин чектеп койсо болот).

2. Канча убакытта топ айлананы айланып чыгыш керектигин ченеп коюу керек.

3. Биринчи раунд бүткөндөн кийин, окуучуларды андан да жакшы жыйынтыкка шыктандырып коюу керек. Канчалык тез аткара алышат көнүгүүнү?

Талкуулоо:

Студенттерден сураңыз: Убакытты жакшыртууга эмне жардам берди? Көрсөткүчтү жакшыртууга топту ким шыктандырды? Эмнеге жыйынтыкты жакшыртуу керек? Сүйлөшүүлөрдү кантип жакшыртса болот?

Түшүндүрмө: Мындай вариант болушу мүмкүн, оюндун башталышында окуучуларга негизги маселе – топко колду батыраак тийгизүү.

«Маанай барометри» методу.

Оюн мурдагы көнүгүүлөрдү тез талкуулоого же топтун маанайын билүүгө ылайык келет.

Максаттык топ:

Окуучулардын саны чектелген эмес. Убактысы 5 мүнөт.

Максаты жана темасы:

Ишмердүүлүктүн бир түрүнө багыт алуу, өзүнүн сезимдерин жана маанайын эркин билдире алууга үйрөнөт. Өзүнүн пикирин билдире жана коргой алууга үйрөнөт.

Өткөрүү:

1. Студенттер алып баруучунун каршысында тизилишет же айлана болуп турушат. Көздөрүн жумуп колдорун алдыга созушат.

2. Команда берилгенде колдорунун кыймылы менен маанайларын көрсөтүшөт - эрте менен кандай турушту, алардын оюнга болгон мамилеси ж.б. Колдорун канчалык бийик көтөрсө, өзүн ошончолук жакшы сезет - колун эң ылдыйда болсо маанайдын төмөндүгүн билдирет, каардуулук же көңүлсүздүк; Жогору шыпка көтөрүлгөн кол маанайдын эң сонун экендигин көрсөтөт, шайырдуулук жана оюнду чыдамсыздык менен күтүү. Кол маанайга жараша ортодо болушу мүмкүн (горизонталдуу созулган кол,

мисалы, мен жакшы уктай алган жокмун, бирок оюнду чыдамсыздык менен күтөм дегенди билдириши мүмкүн).

3. Бардыгы колдорун керектүү абалга келтиргенден кийин команда боюнча көздөрүн ачышат жана башкаларды карашат. Студенттер башкаларды көрүп колдорунун абалын өзгөртпөй, мурдагы абалда кармап туруусу маанилүү. Мугалим же студенттерден бирөө жыйынтыктап, топто маанай кандай экендигин айтат («Келгиле, бүгүн биздин маанай кандай экендигин көрөлү...»).

Талкуулоо:

Андан кийин аудиториядагы (класстагы) мамиле жөнүндө талкуу болушу мүмкүн – эмне үчүн мен чыдамсыздык менен оюнду күтөм (ойногум келбейт, эмне үчүн мага жакшы же жаман).

Көмөкчү материалдардын кереги жок.

“Аватар” методу.

Биз башкалар менен тилектештикти сезебиз, мисалы, биргелешкен иш-чараны өткөрүү алдында.

Максаттык топ: Студенттер.

Катышуучулардын саны: 5 жана андан жогору.

Убакыт: 5 мүнөт.

Максаттар жана темалар:

Топтун ар бир мүчөсүн колдоо, ал команданын мүчөсү экендигин түшүндүрүү. Команданын мүчөлөрүнө, алар жардам, кеңеш сурап кайрыла ала тургандыгын көрсөтүү.

Өткөрүү:

1. Биргеликте чакыруучу тандалат. Анын милдети – студенттердин бирин тандап, аны АВАТАР катары аныктайт. (Мисалы ал айтат: «Асан Аватар болот»).

2. Бардыгы полдо олтурат, Чакыруучу студенттердин биринин ысымын атайт жана ал Аватар экендигин айтат. Чакырылган Аватар өзүнө ыңгайлуу болгон жерге барып турат. Башкалары жылып барып, колдорун

анын ийнине коюшу керек. Аватар калгандардын тийүүсүн тилектештигин сезиши керек.

3. Ар бир раунддан кийин чакыруучу башка Аватарды атайт.

4. Бул контакттык (байланыш) жакыndoого жардам берген оюн. Жалпы командалык рухту куруу үчүн, бардыгы биригүүсү керек. Аватарга, ал топко тиешелүү экендигин, биз ага ишенээрибизди, анын укугу жана милдети башкалардыкындай экендигин, ал команданын мүчөсү экендигин билдиребиз. Ошону менен бирге биз жакшы мамиледе экендигибизди, биргеликте кандайдыр бир нерсе менен алектенгенибизде, бардык жаман нерселер четте калаарын көрсөтөбүз. Биз бир дене, бир рух, же жөн эле бир команда.

5. Бул көнүгүү уялчаак, өзүн көрсөтө албаган, дааналыгы жок студенттер үчүн. Ушул жөнөкөй оюн аркылуу биз аларга колдообузду көрсөтө алабыз.

6. Аватарды биргелешкен чоң иш-чаранын астында ойносо болот, бардык студенттер алар команданын бөлүгү экендигин, ар бири өз милдетин аткаруу керектигин сезиш үчүн.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ЖОЖдун окутуучулары окутууда диалогдун зарылчылыгына шектенишет (сурамжылоого алынгандардын 62%), окуу процессинде аны пайдалануунун мүмкүндүгүн тескери баалагандар (92%). Сурамжылоого алынгандардын көбү ушундай мамиле кылуунун эки себебин атап жатышат: «студенттердин диалогго даяр эместиги» (91%) жана «окуу убактысынын тартыштыгы» (78%). Өздөрүнүн даярдыксыз экендигин окутуучулардын 21% гана белгилешет. Ал эми студенттер, биринчи кезекте, окутуучулардын даяр эместигин белгилейт (86%).

Дискуссиянын негизинде окуу процессин уюштуруу издөө жол-жоболорун атайын пайдаланууга негизделген интерактивдүү окутууну жүзөгө ашырууга багытталган. Рефлексивдүү ойлонууну калыптандырууга,

студенттердин тажрыйбасын актуалдаштырууга жана уюштурууга, иш-аракетти биргелешип иштеп чыгууга ж.б.

Мүнөздүү белгилер катары төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот: катышуучулардын топтук иштери; иш процессинде катышуучулардын өз ара аракеттенүүлөрү, активдүү сүйлөшүүлөрү; вербалдык пикир алмашуу да негизги формасы өз ара аракеттенүү процессинде талкуу; тартипке келтирилген жана багыттоочу, пикир алмашуу менен тиешелүү уюм ордун жана иштөө убактысын уюштуруу, бирок катышуучулардын өзүн-өзү уюштуруунун негизинде окуу максаттарына жетишүүгө багыттуулугу.

Дискуссиянын принциптерин ишке ашыруучу сабактардын мисалдарын көп сандап келтирсек болот. Мындай интерактивдүү окутуунун формасы катары ишкердик оюндар таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүгө шарттарды түзүүгө өбөлгө түзөт жана студенттердин инсандык сапаттарын өнүктүрөт, коллективизм, шериктештик, кызматташтык, кесиптик мотивациясынын калыптануусуна өбөлгө түзөт.

Ишкердик оюндардын негизи мотивациялык башатында, интерактивдүү окутуунун бардык методдорун пайдалануу максатында (активдүү окуу ишмердүүлүккө мотивация), ошондой эле оюн сабактарынын өздөрүнүн түзүмүндө. Ал эми ишкердик оюндарынын жана интерактивдүү окутуу методдорунун өзгөчөлүгү болуп таасир этүүнүн көп пландуулугу саналат, бул студенттердин мотивдеринин комплексин ишке киргизүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Биз экспериментте өткөрүлгөн бир мисалды: «Башкаруу» оюнун келтирели.

Түзүмү боюнча «Башкаруу» оюну (Тиркеме) бардык зарыл элементтерди камтыйт. Ролдук мүнөздөмөлөрү жана ролдук максаттардын айырмачылыгы бар. Кесиптик ишмердүүлүктүн имитациялык модели бар. Чөйрө реалдуу социалдык-коомдук түзүлүш, мамлекеттик жана башка уюштуруу структуралары жана оюндарды өткөрүү учурунда түзүлгөн кырдаал түрүндө көрсөтүлгөн. Бирок эгерде бул оюнду аныктоодо аны толук

өлчөмдө ишкердик оюндардын категориясына киргизүүгө болбойт, анткени анда чечимдердин чынжырчасынын принциби анча билинбейт. Биринчи этапта командалар бири-бирине тапшырма даярдайт, экинчи этапта ар бир команданын кабыл алган чечимдеринин кемчиликтерин айкындайт, ал эми үчүнчү этапта командаларга оңдоолорду киргизүү жана кайталап баяндама жасоо үчүн мүмкүнчүлүк берилет. Методикалык жактан мындай мамиле дагы өзүн актайт, анткени чыгармачыл иштерге өбөлгө түзөт жана каралып жаткан маселени терең көрүүгө мүмкүнчүлүк түзөт.

Биз тараптан угуучулардын окуу-таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүгө аныкталган ык-амалдардын негизинде интерактивдүү окутуу үчүн бул маселелерди чечүү мүмкүн гана эмес, керектүү болуп эсептелет. Шайкеш өнүгүү, студенттердин көндүм жана жөндөмдөрүн өнүктүрүү тарбиялык милдет дагы, жана эң маанилүү мотивациялык фактор дагы болуп саналат, аларды ишке ашыруудан студенттердин баалуулук багыттарын, таанып-билүү жана коомдук активдүүлүгүн калыптандыруу көз каранды. Буга окуу процессин башкаруу жана уюштуруу деңгээлинде ишке ашырылган интерактивдүү окутуу каражаттары багытталган. Интерактивдик окутуунун дидактикалык каражаттарынын комплексин пайдаланууда окуучулардын таанып-билүү ишмердүүлүгүн, таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү негизги милдет болуп саналат. Интерактивдик окутууда тарбиялоонун калган бардык маселелери да чечилет.

Ошентип, интерактивдүү окутуу студенттерге тарбиялоо таасири менен тыгыз байланышта жана ал тарбиялык таасир этүүнү ишке ашыруу үчүн мүмкүнчүлүк берет, ал кош – окуу жана тарбиялык маанидеги мамилелердин ишке ашуусун талап кылат, ал студенттин ички дүйнөсүнө түздөн-түз таасир этүүчү каражаттар жана ыкмаларга ээ. Мунун баары интерактивдүү окутууну ЖОЖдун бүтүрүүчүсүнүн инсанын калыптандыруунун башкы элементи катары кароого мүмкүндүк берет. Тажрыйбалык-эксперименттик иш Окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуунун моделин апробациялап, аны ишке ашырууда натыйжалуулугун текшерүүгө мүмкүнчүлүк берди.

Топтолгон материалдар изилдөө жүргүзүлгөн ЖОЖдордун иш практикасында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында төмөнкүдөй типтүү кемчиликтер бар экендигин көрсөттү: Педагогикалык дисциплиналар боюнча окуу-методикалык комплекстерде (ОМК) студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү маселеси приоритеттүү баалуулук катары айкындалган эмес; методикалык кеңеш жана кафедралардын иш-пландарында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу маселелери жетишээрлик белгиленген эмес; студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн диагностикалоо жана анын өнүгүш динамикасына мониторинг жасоо иштери олуттуу маселе катары каралбайт; көпчүлүк окутуучулардын иш практикасында даале болсо окутуунун натыйжасы катары таанып-билүү активдүүлүгү өнүккөн окуучуга караганда, программалык билимди өздөштүргөн окуучунун образы идеалдаштырылат; сабактарда студенттердин ой жүгүртүү, өз оюн ырааттуу туюнтуу, башкаларга жеткире билүү, ар кандай нерсеге сынчыл көз карашта болуу сыяктуу сапаттарын өнүктүрүүгө аздыр-көптүр көңүл бурулат, бирок алар теориялык концепцияларга караганда, өздөрүнүн интуитивдик тажрыйбаларына көбүрөөк негизделген; семинардык сабактарда студенттерди проблемалык кырдаалдарды чечүү, өрнөк окуяны талдоо, талкуу, мээге чабуул сыяктуу интерактивдүү методдорду колдонуу эпизоддук мүнөзгө ээ.

Тажрыйбалардын жыйынтыгында айкындалган типтүү кемчиликтер бүтүрүүчү курстун студенттеринин таанымдык активдүүлүгүнүн өнүгүш деңгээлдерин диагностикалоо аркылуу да тастыкталды. Аныктоочу экспериментке катышкан бир да студент таанымдык активдүүлүгүнүн жогорку деңгээлине шайкеш келген эмес.

3.2. Интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча калыптандыруучу педагогикалык эксперименттин натыйжалары.

Калыптандыруучу эксперимент окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн диссертациябызда аныкталган критерийлерге ылайык калыптандыруунун педагогикалык шарттарын айкындоо жана апробациядан өткөрүүгө багытталды.

Эксперимент Ош мамлекеттик университетинин педагогика жана дене-тарбия факультетинин базасында өткөрүлүп, ага контролдук жана эксперименталдык топтор катары педагогика дисциплиналарын окуган 2-4 курстун студенттеринен 89 студент жана ал сабактарды окуткан 11 окутуучу катышты. Студенттердин ичинен 45и эксперименталдык 44ү контролдук группага кирди.

Калыптандыруучу эксперименттин жүрүшү жогорку кесиптик билим берүү багытындагы мамлекеттик билим берүү стандарттары, ага байланыштуу расмий директивалык талаптар окутуучуларга жаңыча багыт берет, бирок, өзүнөн-өзү эле сөздүн толук маанисиндеги окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча инновациялык чөйрөнү жаратпай тургандыгын тастыктады. Буга байланыштуу эксперименталдык долбоорго катышкан бардык окутуучулар тарабынан өздөрүнүн кесиптик компетенттүүлүктөрүн кайсы багытта өнүктүрүүсү керектигин түшүнүүсүнө жетишүү зарылдыгы белгиленди жана ага байланыштуу университетте өткөрүлүүчү интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу багытындагы техникалык иш-чаралар менен тааныштырылды.

Негизинен калыптандыруучу эксперименттин алкагында интерактивдүү окутуу методдор аркылуу студенттердин таанып-билүү өз алдынчалыгын өнүктүрүү максаттуу баалуулук катары ортого коюлду. Буга

байланыштуу педагогика кафедрасынын билим берүү концепцияларында, негизги билим берүү программаларында окутуудан күтүлгөн натыйжаларды кайрадан карап чыгуу зарылдыгы жаралды. Баса белгилей кетүүчү жагдай “Мамлекеттик Жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты” (Багыты: 550700 Педагогика) дал ушундай парадигмалардын негизинде иштелип чыккан. Алсак, стандарттын инструменталдык компетенттүүлүктөр компоненти методикалык жөндөмдүүлүктөр, айлана-чөйрөнү түшүнүү жана башкаруу, убакытты уюштуруу, билим алуу, чечимдерди кабыл алуу жана көйгөйлөрдү чечүү стратегияларын түзүү; технологиялык көндүмдөр, технологияларды колдонууга байланыштуу көндүмдөр, компьютерде иштөө жана маалыматты башкаруу көндүмдөрү; тилдик көндүмдөр, коммуникативдик компетенциялар сыяктуу компетенттүүлүктөрдөн турат.

Арийне мамлекеттик жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарты башкы билим берүү документи катары түрдүү адистиктердин кесиптик компетенттүүлүктөрүнүн көп кырдуу өзгөчөлүктөрүн камтый албайт. Ал милдеттер “Негизги билим берүү программасы” жана “Окуу-методикалык комплекс” терде долбоорлонот.

Негизги билим берүү программасы – максаттарды, күтүлүүчү натыйжаларды, даярдоонун тийиштүү багыты боюнча билим берүү процессин ишке ашыруунун мазмунун жана уюштурулушун регламенттөөчү окуу-методикалык документтердин жыйындысы.

Окуу-методикалык комплекс окуу дисциплиналарын окутуудагы улантуучулукту сактоо максатында, ошондой эле студенттердин өз алдынча иштөөсүн колдоого жана натыйжалуу уюштурууга өбөлгө болуучу шарттарды түзүү максатында дисциплиналардын мазмуну жагынан да, формасы жагынан да окуу-методикалык жабдылышына даярдык көрүү процессин жөнгө салат

Булардын негизинде мугалимдик кесиптеги адистиктердин билим берүү программасынын өзөгүнө таанып-билүү активдүүлүгү жогору өзүнүн

кесиптик өнүгүшүнө өзү жоопкер адистин образы коюлду. Анткени, Мугалимдин билим берүүсүнүн максаты адамды ойлоно билүүгө, ой жүгүртө билүүгө көнүктүрүү.

Мугалим гезит, катты ээсине жеткирип берген жөн эле почтальон эмес, ал ар кандай чындыкты өз сезиминен, акылынан, жүрөгүнөн өткөрүп, өзүнүн менчик табылгасы, жаңылыгы катары жар салган чыгармачыл инсан.

Инсан гана инсанды жарата алат. Мугалим адамды гана өзгөртпөйт, ал коомду да өзгөртөт. Анткени коом өзүнөн-өзү эле өзгөрбөйт, адамдар өзгөргөндө гана өзгөрөт. Демек, адамдарды өзгөртүүчү мугалим болгондон кийин, коомдун рухий абалы, тазалыгы мына ушул мугалимге, анын эмгегине көз каранды.

Буга байланыштуу “Башталгыч билим берүүнүн педагогикасы адистигинин” программасынын күтүлгөн натыйжалар компоненти төмөнкүдөй тезистер менен толукталды.

– кесибинин коомдук баалуулугуна жана аны туура тандап алганына ынануу, балдар менен чын ыкластан иштөөгө байланыштуу гуманисттик-педагогикалык көз караштарынын жетилгендигин көрсөтө алат;

– кесиптик ишмердүүлүктүн максатын, мазмунун жана технологияларын, жаныланып жаткан шартта окуу-методикалык жана нормативдик-укуктук документтер менен иш алып барат;

– инсандын кесиптик жана жекече инсандык өнүгүүсүн башкаруу, кесиптик милдеттерди аткаруу, кесиптик ишмердигинде маалыматтык байланыш технологияларын колдоно алат;

– өзүн башкалардын ордуна коюп аларды түшүнөт, окуучуларды жана кесиптештерин колдой билет;

– ар бир окуучунун күчтүү сапаттарын жана өнүгүү перспективаларын таба алат;

– окуучулардын жүрүм-турумун анализдей алат;

– таалим-тарбиянын жаратмандык кудурет күчүнө ишенет;

– кесибинин коомдук баалуулугуна, жана аны туура тандап алганына ынануу, балдар менен чын ыкластан иштөөгө байланыштуу гуманисттик-педагогикалык көз караштарынын жетилгендигин көрсөтө алат;

– балдардын кызыкчылыктарын коргоо жана аларга көмөктөш болуу ыкласы, активдүүлүгү жогору;

– окутуу-тарбиялоо процессинде, балдардын турмушунун түрдүү кырдаалдарында адекваттуу туура жоопкерчиликтүү чечим кабыл алуу, өзүнүн педагогикалык ишмердүүлүгүндө жалпы стандарттардан тышкары табылгаларды үйрөнүү, колдонуу, жарата билүүгө умтулат;

– балдарды окутуу ишинин борбору, башкы дөөлөтү катары кабылдоо, ар бир баланын инсандык дараметине ишенүү, келечегинен чоң үмүттө болот;

– окутуу-тарбиялоонун теориялык-методологиялык негиздерин терең билүү. Билим берүү философиясы жаатында түрдүү концепцияларды жетик талдап, өтүмдүүсүн тандай билет;

– билим берүүнүн мазмуну, максаты, формалары, методдору, технологиясы боюнча заманбап билимин көрсөтө алат;

– предметтик билим берүү программаларынын максат, мазмунун анын натыйжаларынын критерийлерин билет;

– предмет тармагына байланыштуу автордук программа жана окуу материалдарын жарата билүүгө умтулат;

– балдардын курактык жана жеке өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле алардын билимди эффективдүү өнүктүрүүсүн шарттаган факторлорду терең билет;

– предмет тармагына тиешелүү маалымат технологияларын колдонуунун теориялык жана методикалык жол жоболорун билет;

– окутуу процессинин жүрүшүн жана түпкү натыйжаларын долбоорлоо б. а. жылдык, жарым жылдык, чейректтик пландарды жетик түзө билет;

– окутуу максаттарын жүзөгө ашырууга байланыштуу өзүнүн жана окуучулардын ишмердүүлүктөрүн уюштура билет;

– окутуунун максаттарына ылайык окуу каражаттарын жана материалдарды тандоо, даярдай алат;

– пландоодо классты эмес, ар бир окуучунун инсандын өзгөчөлүктөрүн эске алып, шыктандыруучу иш-чараларды аныктай алат;

– сабак үчүн зарыл маалыматтарды тандоо жана аны кайрадан чыгармачылык менен иштеп чыга алат;

– сабакта сөз болуп жаткан материалга карата жеке көз карашын, мамилесин, пикирин таасирдүү туйдура билет;

– окуу материалын балдардын курактык, таанымдык тажрыйбаларына, үндүн тонун, жест мимикаларды ийкемдүү колдонуп, жеткиликтүү, ырастуу, жандуу, таасирдүү, түшүндүрө алат;

– сабак материалын проблемалуу сунуштоо, окуучулардын суроо берүү, дискуссияларга катышуу мүмкүнчүлүгүн арттыруу, сабакта монологу караганда диалог, эки жактуу иш-аракет басымдуу болушуна умтула алат;

– окуучуларды сын көз карашты тутунууда жана сынчыл ой жүгүртө билүүгө үйрөтө алат; Сабакта окуучулар тарабынан айтылган ар бир жекече ой-пикирди табылга катары баалоо, ага сый-урмат менен мамиле кыла алат;

– класста окуучулар өздөрүн эркин сезе турган ишенимдүү окуп-үйрөнүү чөйрөсүн жаратуу (окуучу-окутуучу, окуучу-окуучуну, окутуучу-окуучуну мамилелерин түзүү) жана ийкемдүү жетектей алат;

– окуучулардын академиялык жетишкендиктерин маал-маал пландуу текшерип айкындоо, анын натыйжаларын алдыга жылууну, өнүгүүнү камсыз кыла турган белгилер, баалар менен белгилей алат.

Арийне, мындай баалуулуктарга негизделген компетенттүүлүктөрдүн көрсөткүчтөрү ЖОЖдордо таанымдык активдүүлүгү жогору адистерди даярдоого өбөлгө боло алат. Дал ушундай шартта гана окуу программаларынын, окуу жана окутуу иш-чараларынын күтүлгөн натыйжаларын тариздөөдө студенттин, болочок педагогдун өзүнүн субъективдүү таанымдык активдүүлүгүнүн өнүгүшүнө карата моралдык, граждандык жоопкерчилиги борборго коюлат.

Ошону менен бирдикте бул талаптар окуу процессинин реалдуу мазмуну аркылуу гана чындыкка айлана тургандыгын көрсөттү. Бул жагдай окуу процессинде студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүнүн активдүүлүгүнө өбөлгө болуучу *мазмундук-операционалдык компонентти* долбоорлоо жана практикалык өнүктө жүзөгө ашыруу зарылдыгын жаратты.

Буга байланыштуу «Башталгыч билим берүүнүн педагогикасы жана методикасы» адистигинин окуу планындагы сабактардын мазмунун интерактивдүү окутуу методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнү борбордук орунга койдук.

Азыркы ЖОЖдордо педагогикалык билим берүүнүн мазмуну “Мугалимдик кесипке киришүү”, “Педагогикалык теориялар системалар, технологиялар”, “Педагогиканын тарыхы”, “Предметтик билим берүүнүн методикасы” сыяктуу дисциплиналардын курамынан турат.

Стандарттык талаптар боюнча “Педагогикалык теориялар, системалар, технологиялар” дисциплинаны окутуунун милдеттери төмөнкүчө айкындалган:

– мугалимдик кесип боюнча жалпы түшүнүк берүү, анын өзгөчөлүктөрү жана мааниси, коомдогу орду жөнүндө маалымат берүү;

– келечектеги кесип ээсинин негизги сапаттары, атайын билими, маданияты, чыгармачылык жана ишкердик аракетин түшүнүү жана өстүрүүгө жардам берүү;

– студенттердин билим алуусунун натыйжалуу усул-ыкмаларын, түрлөрүн, жаңылануу методдорун колдонуу менен эффективдүү өздөштүрүүгө шарт түзүү;

– педагогикалык кесипке болгон кызыгуусун, далалатын, жөндөмүн арттырууга көмөктөшүү;

– билим алып жаткан окуу жайынын тарыхы, профессордук-окутуучулук жааматы менен тааныштыруу максатында иш-чараларды өткөрүү (жолугушуу, таанышуу, ачык эшик, лекция, экскурсия ж.б.);

– студенттердин жогорку окуу жайына көнүп кетүүсүнө жана билим алуусуна, өз алдынча иштөөсүнө жардамдашуу.

“Педагогикалык теориялар системалар, технологиялар” дисциплинасынын мазмунундагы негизги темалардын бири - педагогика илиминин предмети, негизги категориялары. Биз калыптандыруучу эксперименттин программасынын алкагында педагогикалык базалык түшүнүктөрдү жаңы парадигмалардын алкагында аңдоосуна жетишүүгө аракет кылдык. Буга байланыштуу негизги түшүнүктөрдү төмөндөгүдөй аныктамалардын негизинде өздөштүрүүгө багыттадык. Алсак, билим берүү түшүнүгү салттык көз карашта “инсанды коомго пайда келтире турган абалга алып келүү», “Билим берүү – системалуу илим билимдерди берүү жана алуу процесси” катары аңдалып келген. Биз бул түшүнүктөрдү азыркы учурдагы адамды бир гана маалыматты кабыл алуучу, жаттоочу эмес, анын жаратуучусу, тактап айтканда, билим жана билгичтиктин ээси катары сыпаттоого аракет кылдык. Анын негизинде азыркы парадигмаларды эске алуу менен ал түшүнүктүн аныктамасын “Билим берүү - бул инсандын өз өмүрүнүн агымы, активдүү аракети аркылуу жашоо үчүн зарыл жана жетиштүү билимдерди жана жүрүм-турумдарды, көндүмдөрдү өздөштүрүү процесси” – деп мүнөздөдүк. Буга ылайык адам баласы өмүр бою түрдүү ишмердүүлүк тажрыйбасын үзгүлтүксүз өздөштүрүү аракетинде болот.

Изилдөөбүздүн логикасына ылайык бул сабактын түйүндүү категорияларын эл аралык билим берүү мейкиндигинде бекем орун алган айрым түшүнүктөр менен толуктадык.

М.Ташпынар жана А.Алимбеков белгилегендей, окутуу процессинде мугалимдин ролу, орду илгертеден бүгүнкүгө чейин эле орчундуу болуп келет. Илим-билим менен технологиянын өсүшү, маалыматтар табиятынын өзгөрүшү мугалимдерге коюлуучу талаптарды да өзгөртөт. Мындай шартта мугалим жетектөөчү позицияны ээлейт. Демек, окутуунун (үйрөтүүнүн) жетекчиси деген түшүнүк да жаңыча мазмунга ээ болот.

Бул аныктаманын мазмунуна таянсак, анда мектеп мугалими кандайдыр бир жетекчилик сапатка да ээ болушу шарт. “Окутуунун жетекчиси дегенибиз - окуу процессин окуучунун өзүнүн активдүү аракетинин негизинде майнаптуу, натыйжалуу үйрөнүшүнө ылайык уюштура алган, ага үйрөнүүнү үйрөнүү жолдорун көрсөтүп, үйрөтүүнүн негизинде анын өзүн-өзү өркүндөтүшүн камсыз кылган, окуучулардын жеке өзгөчөлүктөрүн кылдат эске алган мугалим”. Көрүнүп тургандай, бул түшүнүктүн тутумунда дагы бир түшүнүк камтылган. Ал - үйрөнүүгө үйрөнүү түшүнүгү. Үйрөнүү «бармактын мөөрү сыяктуу ар бир кишинин өзүнө гана таандык» иш болгондуктан, окуучунун ролу да өзгөрөт. Мугалим окуучуга жол көрсөткөн, сүрөөнчү жетекчиге айланат. Бул шартта окуучулардын айырмачылыктарын, үйрөнүү өзгөчөлүктөрүн жакшы билүү, үйрөнүү багыттарын аныктоо жана буга шайкеш үйрөнүү мүмкүнчүлүктөрүн ачыкка чыгара билүү зарыл.

Ошентип, жогорудагы чечмелөөлөрдүн негизинде үйрөнүүгө үйрөнүү түшүнүгүн минтип аныктоого болот: “Үйрөнүүгө үйрөнүү – бар маалыматтын негизинде жаңы абалга жетүү үчүн жаңы маалымат жаратуу процесси”. Аталган курстун курамындагы негизги темалардын бири “Окутуу процесси”. Ал мугалимдин окутуу-үйрөтүү, окуучунун окуп-үйрөнүү ишмердүүлүгүн өз ичине камтыган эки жактуу процесс. Окутуу үйрөтүүнүн үзүрлүү жана жемиштүү болушу балдардын окуп-үйрөнүү ниети, таанып-билүү дилгирлиги, билим билгичтиктерге аң-сезимдүү, өз алдынча ээ болуу жаатындагы жигердүү аракетине багынычтуу. Окутуу процессин мындай өңүттө ачыктап, талдоо студенттерде бир тараптан мугалимдик иштин табиятын терең түшүнүүгө өбөлгө түзсө, экинчи тараптан өзүн окуу процессинин паритеттүү активдүү субъекти катары андоого мүмкүнчүлүк берет.

Буга байланыштуу окутуунун салттуу жана инновациялык үлгүсүн төмөнкү таблицада(3.3-таблица) көрсөтөбүз.

3.3. – Таблица. Окутуунун салттуу жана инновациялык үлгүсү

Жалпы мүнөздөмөлөр	Окутуунун салттуу үлгүсү	Окутуунун инновациялык үлгүсү
<i>Максаттуу басымдын жасалышы</i>	Окутуунун натыйжасы (программа боюнча берилген маалыматтын көлөмүн өздөштүрүү)	Окутуу процесси (үйрөнүүгө үйрөтүү)
<i>Мугалимдин ролу</i>	Өзгөчө мааниге ээ (билим булагы)	Консультативдик (менеджер, режиссер)
<i>Билимди көрсөтүүнүн формалары</i>	Вербалдык ыкмалар жана текст формасында үстөмдүүлүк кылган үлгүлөр боюнча «даяр түрдө» көрсөтүү	Активдүү формалар (оюндук, көйгөйлүү, өз алдынча иштин, издөөнүн уюштурулуусу ж.б.)

Биздин педагогикалык тажрыйбабызда «Педагогиканын тарыхы» курсунда белгилүү бир өзгөрүүлөргө учурады. Ал базистик программадан педагогикалык илимдин өнүгүшүндө үйрөнүүчүнүн таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү идеясын жактаган философиялык агымдар, түрдүү педагогдордун көз караштары менен тааныштырдык.

Биздин талдообуз көрсөткөндөй, активдүү окутуунун алгачкы колдоочуларынын бири улуу чех педагогу жана ойчул Я.А. Коменский болгон. Окуучунун инсандыгын өнүктүрүүдөгү эң маанилүү маселелердин бири катары таанып-билүү иш-аракетин өнүктүрүү проблемасын караган. Я.А. Коменскийдин айтымында, «өз акылына» жетеленип үйрөнүү үчүн «жаштар көрүнөө эмес, чындык, үстүртөн эмес, кылдат билим алыш керек» [91]. Улуу педагог окуучуларда «Нерселердин түпкү тамырына кирүү жана аларды чыныгы түшүнүү жана колдонуу жөндөмдүүлүгүн» өнүктүрүү зарылдыгын жактаган [91]. Анын «Улуу дидактикасында» балдарда билимге болгон ойготуучу бардык мүмкүн болгон каражаттар зарыл экендиги баса

белгиленген. Я.А. Коменский когнитивдик активдүүлүктүн – ой жүгүртүү, эс тутум, көңүл буруу, эмоционалдык чөйрө менен тыгыз байланыш сыяктуу аспекттерин бөлүп көрсөткөн. Билимди алуу жана бекемдөө процесси сөзсүз түрдө балада окууга болгон каалоону ойготушу керек. Бул үчүн мектепте окуучулардын билим алуусу жана таанып-билүүчүлүк активдүүлүгүнүн өнүгүшүнө шарт түзгөн кырдаалды түзүү зарыл. Мугалим боорукерлиги, адептүүлүгү, сөзү менен окуучуларды кызыктыра алышы керек. Ал ийгиликтүү студенттерди мактоого сараң болбош керек. Мындай мугалим Я. Коменскийдин айтымында, окуучунун «жүрөгүн оңой багынтат» [91, 61].

Таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү идеясын швейцариялык мугалим И.Г. Песталоцци олуттуу өнүктүргөн. Ал активдештирүүнүн негизги принциптери катары визуалдаштырууну, байкоону, жалпылоону жана корутундуларды өз алдынчалуулукту эсептеген. Ар бир баланын таанып-билүү иш-аракетине активдүү катышуусун камсыз кылган билим берүүнү туура уюштуруу менен баланын байкоо жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу менен анын таанып-билүү жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүүнүн ортосунда ажырым болбошу маанилүү. Окуу иштерин уюштуруу жөнүндө талкуулап жатып, ал баланын акыл-эсине гана эмес, анын сезимдерин, эрк жана мүнөзүн өнүктүрүү зарыл деп эсептеген [134]. Окутуу ишинде изилдөөчү ыкмасын жана окууга өз алдынчалыкты киргизүүнү француз философу Ж.Ж. Руссо жактап, окуучу табият кубулуштарына баамдоосу зарыл деп эсептеген. «Ал түшүнө ала турган суроолорду берип, аларды чечүүгө мүмкүнчүлүк бериниз. Сиздин айтканыңызды эмес, өзү түшүнгөнүн айта билсин» [151, 130].

Россияда когнитивдик активдүүлүктүн өнүгүү проблемасын акыл менен жүрөктү байытуу зарылчылыгы катары түшүнүүгө олуттуу аракет К.Д. Ушинский тарабынан жасалган. Ал окуучулардын когнитивдик активдүүлүгүнүн өнүгүүсүнүн бирдиктүү картинасын көрсөткөн. Анын пикиринде, билим өзүнөн-өзү пайдасыз, ал негизинен күчтүү, аң-сезимдүү, терең жана системалуу ишенимдерди калыптандыруу үчүн керек. Билим алуу

процесси баланын муктаждыгына айланышы керек. Бирок бул мугалимдин жогорку кесиптик компетенттүүлүгүнө ээ болгондо гана мүмкүн болот. Ошентип, когнитивдик ишмердүүлүк, К.Д. Ушинскийдин пикири боюнча, мектеп окуучуларынын билимге болгон аң-сезимдүү муктаждыгын калыптандырууга багытталган ырааттуу психикалык аракеттерин мугалим тарабынан уюштурулушу. Ошентип, баланын активдүү таанып-билүү иш-аракети анын интеллектуалдык, руханий, адеп-ахлактык, эстетикалык тарбиясынын чечүүчү фактору болуп саналат. Ушундай эле көз караштарды педагог жана психолог П.Ф. Каптеров да айткан. Ал эс-тутумга негизделген окуу "пайдасыз үйрөнүү" деп эсептеген. Мектеп окуучулары тынымсыз эмгектенип, билим алуу жана өнүктүрүү үчүн өз алдынча кадамдарга баруусу зарыл [132]

Советтик педагогиканын классиктеринин бири В.А. Сухомлинский гуманизм принциптерине негизделген, баланын инсандыгын эң жогорку баалуулук катары таанууга, тарбиялоо жана билим берүү процесстери ага багытталышы керек болгон оригиналдуу педагогикалык системаны түзгөн. Ал даяр чындыктарды жана жалпылоолорду балдардын башына тыгып, мугалим кээде окуучуларга чыгармачылыкты, фантазияны, кыялдарды ишке ашырууга мүмкүнчүлүк бербейт деп эсептеген. Анын пикири боюнча активдүүлүк активдүү ишмердүүлүк аркылуу гана калыптанат. «... Баланы билим маалыматка көмүп койбо, класста билгениндин баарын айтууга умтулба – даяр билимге көмүлгөн балада изденүүчүлүк менен кызыгуу тайыздап калышы мүмкүн. Баланын айланасындагы дүйнөнү кантип ачууну билиңиз ... балада суроо пайда болушу үчүн ар дайым бир нерсени айтпай өзү үйрөнүш үчүн калтырыңыз», – деп жазган новатор педагог [165]. Педагогика тарыхындагы бул сабактар болочок педагогдордун башкы милдети – балдарга даяр билимдерди өткөрүп берүүгө караганда, алардын өз мээнети, иш-аракети, тырышчаактыгы менен үйрөнүүсүнө маани берүү зарылдыгына ишеним, ынанымын арттырууга мүмкүнчүлүк берет. Ошентип, педагогиканын тарыхы сабагындагы окуу материалдары үйрөнүүчү

субъекттин таанып-билүү иш-аракетин өнүктүрүү проблемасы өткөн мезгилдин көптөгөн окумуштууларынын көңүл чордонунда болгондугун, алар окуучулардын таанып-билүү иш-аракетин өнүктүрүү процессинин негизги ыкмаларын ачууга жана аны уюштуруунун жолдорун аныктоого аракеттенгендигин далилдейт. Мындай теориялык өбөлгөлөр студенттердин өз алдынча таанымдык иш-аракетинин активдешүүшүнө ишенимдерин арттырбай койбойт.

Рефлексивдик компонент студенттин таанымдык активдүүлүгүнүн өз алдынчалыгынан турат. Рефлексивдик маданият студентке өзүн жана айланадагы дүйнөнү түшүнүүгө жана өзгөртүүгө багытталган өзүнө жана өзүнүн ишмердүүлүгүнө баа берүүчү мамилелерден түзүлөт. Чыгармачыл өзүн-өзү өнүктүрүү студентти себеп-натыйжа байланыштарын талдап чыгууга шыктандырат, анын өзүн-өзү таануу жөндөмдүүлүгүнүн өнүгүшүнө түрткү берет, бул өз кезегинде инсанга ишмердүүлүктүн кайсы тармагында болбосун өзүн толук ишке ашырууга мүмкүнчүлүк берет. Рефлексия инсанга изилденген маалыматты жана ишмердүүлүк ыкмаларын түшүнүүгө жардам берет, ошондой эле андан ары өзүн-өзү аныктоо жана өзүнүн ишмердүүлүгүн долбоорлоо максатында өзүн-өзү сыйлоо сезимин калыптандырууга жардам берет. Субъект-субъектик мамилелерде студенттин субъективдүүлүгүнүн калыптанышына таасир эте турган белгилүү тажрыйбаны топтоого мүмкүндүк берет.

Педагогикалык процессте мындай ишмердүүлүктү камсыздоо окутуучулардан өзгөчө компетенттүүлүктү талап кылып, алардын мындай даярдыгын өнүктүрүү багытында атайын иш-чараларды өткөрүү зарылдыгын жаратты. Буга байланыштуу биз семинар жана тренингдерди өткөрүү боюнча методикалык сунуштарды иштеп чыктык. Мындай сунуштардын кайтарымдуулугун камсыз кылуу үчүн анын мазмунун артыкбаш теориялык материалдардан арылтып, өткөрүү иш-чараларын окутуучулардын күндөлүк ишмердүүлүгүнө жакындаштырууга аракет жасадык. Ошону менен бирдикте методикалык сунуштарды керектөөчүлөрдүн реалдуу талаптарына шайкеш

өнүктүрүүдө, анын мазмунун айкындоодо анкета жүргүзүү, аңгемелешүү, сурамжылоо аркылуу окутуучулардын ишмердүүлүгүнүн негизин түзгөн теориялык жана методикалык билимдериндеги кемчиликтер айкындалды жана анын мазмуну педагогдордун реалдуу сунуштарынын негизинде коррекцияланды. Окутуучулар үчүн уюштурулган семинарлар синергетикалык, инсан таламдуу ишмердүүлүк, компетенттүүлүк мамилелерге негизделди. Булардын башатында кесиптик ишмердүүлүктү өзүнүн катышуусу менен үзгүлтүксүз өнүктүрүү идеясына багытталган синергетикалык мамиле жатат. Компетенттүүлүк мамиле -окутуучулардын билимдерин анын сапаттуу ишмердүүлүгүн камсыз кылгандай туташ биримдикте өнүктүрүүнү камсыз кылууга багытталат. Бөлүнүп көрсөтүлгөн принциптер педагогдорду субъективдүү ишмердүүлүккө даярдоо процессин анализдөө, моделдештирүү, долбоорлоо үчүн концептуалдуу негиз боло алаары көптөгөн изилдөөлөрдө тастыкталган.

Биз студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү семинардык сабактарды, тренингдерди даярдап өткөрүү процессинде камсыздалаарын эске алып, методикалык сунуштарды дал ушул иш-чаралардын чегинде иштеп чыктык.

Семинар, тренингдер негизги максаты бир нече темалар өтүлгөн соң, аларды андан ары тереңдетип өз алдынча өздөштүрүүсүн, практикалык тажрыйбага ээ кылуу максатында жыш колдонулган ыкма.

Алсак, семинарда баяндамачы белгилүү бир тема боюнча жарым сааттан ашпаган убакыт ичинде жасаган билдирүүсү аркылуу маалымат берет. Баяндамачы билдирүүсүн тике туруп да, отуруп да жасашы ыктымал. Тыңдоочулар темага байланыштуу суроолорду гана бербестен, аларды толуктоо ишине да катышышат. Баяндама учурунда тыңдоочулар менен байланыш түзүү мүмкүн эмес.

Маселен, иштеле турган теманы же темаларды окуучуларга күн мурунтан бөлүп берип, аларды атайын даярдыктан өткөрүп, андан соң буга байланыштуу талкууну семинар түрүндө өткөрүүгө болот.

Ал үчүн төмөнкүлөр талап этилет:

- темаларды туура тандоо жана теңдештирип бөлүштүрүү;
- окуучуларга даярдык көрүү үчүн жетиштүү убакыт берүү;
- темага байланыштуу негизги жана кошумча адабияттардын тизмесин көрсөтүү;
- тема боюнча баяндаманы даярдоо үчүн зарыл методикалык көрсөтмөлөр менен камсыз кылуу;
- талкууну мугалимдин жетекчилигинде өткөрүү;
- жаңылыш пикирлердин калыптанышына жол бербөө.

Семинар сабактарында студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү үчүн окутуучу студенттердин ролун төмөнкүчө бөлүштүрдүк (3.4-таблица).

3.4. – Таблица. интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү үчүн окутуучу студенттердин ролу.

Сабактын этаптары	Сабактын максаты	Окутуучунун ишмердүүлүгү	Студенттин ишмердүүлүгү	Методдор, механизмдер	Күтүлүүчү натыйжа	Сабактын жабдылышы	Убакыт
Мотивация	Семинардык сабакка студенттерди көңүл бурдуруу	Максат, милдеттерди аныктоого тиешелүү жетелеме суроолор	Жоопторду издешет, негиздешет, талкуулашат, тыянак чыгарышат.	Мугалимдин сөзү	Оң мотивация түзүлөт, сабактын максаты аныкталат.	Сабактагы “Алтын эреже” боюнча плакат Тиркеме №1	3 мин.
Тапшырманы текшерүү	Студенттердин мурда өтүлгөн сабактарда алынган билимдердин жардамы менен алардын эске	Суроо коёт. 1-тапшырманы аткарууда кайсы эреже пайдаланылды? Эмне үчүн?	Отулгон материал боюнча коюлган суроолорго жооп беришет.	Блиц суроолор	Теориялык материалды эстешет жана бекемдешет.	Карточкалар Тиркеме №2	8 мин.

	тутуусу н активде штирүү жана өнүктүр үү						
Студенттердин таяныч билимдерин актуалдаштыруу.	Берилген теманын актуалдуулугун ачып көрсөтүү.	Видеоролик көрсөтөт. Тема “Адам индивид инсан” “Ты – личность”	Көрсөтүлгөн видеороликти талкуулашат.	Фильмди демонстрациялоо. Талкуулоо.	Индивид адам инсан тушунуктору жөнүндө маалымат алышат.	Проектордо видео көрсөтүлөт.	10 мин
Жаңы материалды алгачкы бышыктоо.	Студенттердин жаңы теманы өздөштүрүү деңгээлин текшерүү.	“Сен озунду инсан деп эсептейсиңби?” деген суроого кластер түзүлө.	Кластер түзүшөт.	Жеке жуптарда иштоо	Жоопкерчиликти сезүү менен өз алдынча иштешет. с өз байлыгын байытышат.	Глоссарий, слайд.	10 мин
Көнүгүүлөрдү иштөө	Лекциядагы ж. б. булактардан алынган теориялык билимдерди бышыктоо	Студенттерди 3 топко бөлүп, “Адам”, “Индивид”, “Инсан” түшүнүктөрүнүн маанисин инсандын осуп – онугуусуно таасир тийгизуучу факторлордун	Топтордо иштешет. Презентация жасашат.	Чакан топтордо иштөө. Презентация	Лекциядан ж. б. булактардан алынган билим, ыкмашыгууларды бышыкташат.	Флипчарттар, маркерлер, карточкалар	38 мин

		ролун бышыктап тушунууго тапшырма берет.					
Материалды системалаштыруу жалпылоо	Студенттердин билимдерин системалаштыруу.	Венн диаграммасы боюнча иштоону сунуштайт.	Венн диаграммасын тузушот.	Венн диаграммасы	Студенттер алган билимдерин системалаштырышат	Слайд.	7 МИН
Тапшырма берүү (комментарий менен)	Студенттерди кийинки семинардык сабакка даярдануусуна багыт беруу.	Комментарийлейт, түшүндүрөт	Түшүнүштөт, тапшырмаларды жазышат.	Мугалимдин созуу инструктаж.	Уй тапшырмасын аткарып келууго далалаттангышат.	План –схема.	5 МИН
Өз алдынча иштин материалы боюнча инструктаж.	Өз алдынча иштөөгө машыктыруу.	Инструктаж берет.	Даярданышат.	Атайын иштелмелер, адабияттардын тизмеси, электрондук даректер	Өз алдынча иштөөгө берилген тапшырмалардан өз алдынча иштоонун үй – машыгууларына ээ болушат.	Адабияттардын тизмеси	3 мин
Сабактын жыйынтыктоо.	Кайтарым байланыш.	4”Э” стратегиясы боюнча тапшырма берет.	Өз пикирлерин билдиришет.	Рефлексия.	Өтүлгөн материал боюнча тушунбогон суроолорун такташат жана кийинки семинарды	Слайд.	3 мин

					к сабакта талкуулаш ат..		
Студенттердин семинардык сабактагы активдүүлүгүн баалоо	Студенттердин окууга болгон мотивациясын жогорулатуу	Объективдүү баалоого шарт тузот.	Өзүн озу жана өз ара бири-бирин баалашат	Озун – озу баалоо оз ара баалоо.	Жумушчу программанын балл топтоо картасында көрсөтүлгөн баллдарды топтошот.	Баалоонун критерийлеринин таблицасы..	3 мин

Семинардык сабактардын көпчүлүгүндө студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү максатында интерактивдүү методдорду колдонуу боюнча сунуш кеңештерди иштеп чыктык. Мындагы эң башкы максат студенттерди таанымдык активдүүлүккө ыкласын ойготуу болду. Буга байланыштуу окутуучуларга “түшүндүргүч мугалим болуудан качыңыз” – деген кеңеш бердик. Эгер мугалим окуу материалын ашкере оңойлотуп түшүндүрүп берүүнү адатка айландырып алса, балдардын ой жүгүртүү жөндөмүн мөкөтүп токтотуп коет. Сабакты түшүндүрүп жаткан учурдагы окуучунун пассивдүү абалы эмнеге алып келээрин В.А.Сухомлинский төмөнкүчө эскерткен: “Эң коркунучтуу нерсе - бул партада олтурган баланын күн сайын алты саатка созулуп, айларды, жылдарды уурдаган бекерчилиги. Бул адамды адамдыктан калтырат да, кийин буга өндүрүштүк бригада да, мектеп участогу да, мастерской да жардам бере албайт. Эң башкы жактагы – акыл ой мээнеткечи боло турган жердеги жоготуунун ордун эч нерсе толтура албайт”.

Мындай иш-аракеттин шарты катары студенттерди болочок мугалим катары окутуу методдорун өз алдынча тандап, колдонуу тажрыйбасын арттыруу боюнча бир катар кеңеш нускамаларды иштеп чыктык. Аларга ылайык окутуу процессинде бир да метод универсалдуу ашкере таасирдүү боло албастыгын, метод тандоо мугалимден таанымдык тажрыйбаны талап

кылаарын эскерттик. Чындыгында эле ар кандай методдун артыкчылыктары менен чектелүү жактары болот.

Алсак, үйрөнүү-үйрөтүү ишинде суроо-жооп методунун төмөнкүдөй пайдалуу жактары болот:

- окуучуну сабакка жандуу катышуусун камсыз кылат;
- окуучуну түшүнүүгө мажбурлайт, анын кызыгуусун арттырат;
- мугалим менен окуучунун ортосунда кербайланыш сакталат ;
- билим берүүнүн натыйжасынан кабардар болууну камсыз кылат;
- мугалим-окуучу кызматташтыгын өнүктүрөт;
- окуучунун өз ара далилдүү айтып берүү жөндөмүн жана кишилик касиеттерин өркүндөтөт;
- өздөштүргөн билимдерин колдонууга жана жаңы пикирлерди жарата билүүсүнө өбөлгө болот.

Муну менен катар студенттерден суроо берүүнүн төмөнкүдөй чектелүү жактарын да көңүлгө тутуу зарылдыгын белгилейбиз.

Алар төмөнкүлөр:

- суроону көбүнчө мугалим берет, бул кырдаал белгилүү өлчөмдө окуучунун өз алдынча ой жүгүртүүсүнө тоскоол болот;
- мугалим берген суроолор, адатта, ынандырма мүнөздө болот. Бул кырдаал окуучунун ой-сезимин толук эркин билдиришине тоскоол болот;
- сабак бүткөнчө суроонун тынымсыз берилип турушу окуучуну тажатат;
- айтып берүү, түшүндүрүү ыкмасына караганда, кошумча убакытты көп талап кылат;
- окуучунун жоопторунда ката көп кетирилсе, убакыт текке кетип окуу процесси ойдогудай жүрбөй калышы мүмкүн;
- такай туура жооп бере албай калган окуучулардын өзүнө болгон ишенимдери солгундайт;
- туура ойлонуштурулбаган суроолорду түшүнүү кыйын болот;

• суроо берүү башка ыкмалар менен коштолуп олтурбаса, теманы түшүнүү кыйла оорлошот.

Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган мындай тажрыйба талкуу методдору боюнча семинардык сабактарда да улантылды.

Негизинде талкуу аудиторияда чыгырмачыл абалды жаратып, өз оюн эркин айта билүүгө, башка бирөөнүн пикирин сын көз менен кабыл алуу жана сыйлоо сыяктуу жөндөм-сезимдерин өркүндөтүүгө багытталган инсан таламдуу метод. Өтүлгөн сабакты жадысынан чыгарбай, эске бекем сактап калуу жагынан өзгөчө үзүрлүү. Анткени, өтүлгөн теманы кайталап айтып бере алуу ал билимди бекем өздөштүрүүнүн бирден бир белгиси.

Талкуу методунун таасирдүүлүк даражасын арттыруу үчүн эң обол аны туура пландаштырылышы, б.а. мугалимдин жана талкууга катышкан студенттердин иш-аракеттеринин өз орду менен болушун талап этти.

Буларды төмөнкүчө мүнөздөөгө болот.

Талкуу күн мурунтан пландалышы керек. Талкууда төмөнкүдөй сунуштарды эске алууга кеңеш беребиз:

1. Талкуунун темасы менен максатын алдын ала аныктаңыз жана ага жараша план түзүңүз.

2. Талкууга катышуучу окуучулардын тема боюнча даярдыгынын деңгээлин алдын ала билишиңиз керек.

3. Талкуу өткөрүлө турган жердин ыңгайлуулугун, зарыл курал-жабдык жана башкалар менен камсыз болушун текшерип чыгыңыз.

4. Талкууну жогорку деңгээлде өткөрүү үчүн тиешелүү эрежелерди аныктаңыз.

5. Талкуунун жыйынтыгы кантип баалана тургандыгын тактаңыз.

Талкууну жетектөөчүнүн ролу.

Талкуунун мүнөзүнө жараша анын жетекчиси мугалим да, окуучу да болушу мүмкүн. Талкуу көздөгөн максатына жетиши үчүн жетекчи тарабынан төмөнкү жагдайлар эске алынышы керек:

1. Талкууга катышкан окуучуларга өз оюн эркин айтууга мүмкүнчүлүк бериңиз.

2. Талкуунун темасы ириде өзүңүздү кызыктыра тургандыгын билдириңиз.

3. Талкуунун темасына байланыштуу жеткиликтүү билимиңиз болууга тийиш. Ансыз талкуу өз максатына жетпей калышы мүмкүн.

4. Талкууга катышкан окуучулар бири-биринин көз караштарын сыйлай турган чыгармачылык маанайда болушуна жетишиңиз.

Талкуу максатына жетиш үчүн чыгып сүйлөгөндөр төмөнкү талаптарды так сактоого тийиш экендигин эскерттик:

- сүйлөгөн сөздөрдүн так жана түшүнүктүү болушу;
- талкууга жандуу катышуу үчүн темага байланыштуу алдын ала даярдыктын болушу;
- талкуунун жүрүшүн угуп олтургандар үчүн тыңдоо маданиятынын өздөштүрүлүшү.

Бул башка бирөөнүн пикирин сыйлоого үйрөтөт. Демек, ал теманы өздөштүрүүдө да орчундуу мааниге ээ.

Студенттер талкуу методунун артыкчылыктарына өзгөчө көңүл буруулары зарыл:

- талкуу ага катышкандардын ой бөлүшүү, пикир алышуу жөндөмүн өстүрөт;
- маалымат менен пикирлердин өздөштүрүлүшүн камсыз кылат;
- талкуу учурундагы демократиялык маанай, суроо берүү жана берилген суроого жооп кайтаруу мүмкүнчүлүктөрүн өркүндөтөт;
- окуучуну класс жамаатынын бир мүчөсүмүн деген сезимге тарбиялайт жана өзүнө болгон ишеничин арттырат;
- мугалимдер окуучуларын дагы жакшыраак таанып билет;
- жетекчилик кылуу жана тыңдоо сыяктуу сапаттардын өнүгүшүнө өбөлгө болот;

- окуучуларды курулай жаттодон арылтат, анын ордуна алардын анализ жана синтез жасоо, жасалган ишке баа берүү сыяктуу жөндөмдөрүн өркүндөтөт.

Студенттердин талкуу методун ашкере актуалдаштыруудан алыс болуп, төмөнкүдөй чектелүү жактарын да билүүлөрүнө жетишүү зарыл:

- көбүрөөк убакытты талап кылат;
- талкуу узакка созулса, класста ызы-чуу чыгып, окуучуларды башкаруу жагы кыйындайт;
- талкуунун жана анда чыгып сүйлөгөн сөздөрдүн узакка созулушу тыңдоочуларды тажатышы мүмкүн;
- айрым окуучулар талкууга катышкысы келбеши мүмкүн, айрымдары өздөрүн карманбай, ар кандай жосунсуз аракеттерге барышы ыктымал;
- талкуунун жетекчилери менен лидерлери, тарабынан алдын-ала тиешелүү даярдыктар көрүлбөсө, чечүүнү талап кылган маселелер чыгышы мүмкүн.

Биз эксперименталдык иш-чаралар алкагында ар кандай методду студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрө турган ыңгайда өркүндөтүүгө аракет кылдык. Алсак, китеп менен иштөө методун адатта активдүү методдордун катарына кошо беришпейт. Тажрыйбалар ар кандай булактар, окуу китептер менен иштөө процессинде студенттердин таанып-билүүсүн активдештирүүгө болоорун көрсөттү.

Ал үчүн ар кандай студент китеп окуу мезгилинде өзүнө тааныш жана белгисиз ошондой эле акыйкаттыгы күмөн туудурган материалдарды талдап, жиктеп сын электен өткөрүп, окуп үйрөнүшү зарыл.

Окуу китеби менен мындайча иштөөнүн технологиясы төмөнкүдөй кадамдардан турат:

1. Окуу материалына байланыштуу мурдагы так жана болжолдуу, бүдөмүк түшүнүктөрүн сыдыргыдан өткөрүү, б.а. эмнесин билээрин эмнесин билбестигин аныктоо;
2. Маалыматты төмөнкүдөй белгилерди коюп окуу;

«V»-билем;

«+»-жаңы;

'- «-» маалымат мудагы түшүнүктөрүмө дал келбейт(же текстте карама- каршылык бар);

«?»-маалыматтын тууралыгы күмөн туудурат же макул эмесмин.

3-£з адынча окуган материалдардагы баштапкы идеяларды кайрадан сын-сыдыргыдан өткөрүү.

4 -Жалпылама таблица түзүү.

V	+	-	?
1.	1.	1.	1. ....
. 2.	2.	2.	2. ....
. 3.	3.	3.	3. ....
.		..	

Биздин тажрыйбаларыбыз бул стратегиянын төмөнкүдөй пайдалуу жактары болоорун көрсөттү: окуучунун жеке билимдерин көзөмөлгө алууну камсыз кылат; мурда өздөштүрүлгөн билимдерди жаңылары менен байланышын камсыз кылат; так маалымат менен так эмес маалыматтын айрымасын ажырата билүүгө үйрөтөт; ар кандай эле маалыматты акыркы акыйкат катары кабыл албай сынчыл ой жүртүп, талдап үйрөнүүгө шыкак берет; окуу материалын андан ары дагы тереңдеп өздөштүрүү ыкласын, дилгирлигин арттырат.

Окутуу методдорунун дал ушундай артыкчылыктары менен чектелүү жактарын ажырата тааный билүү гана алардын рефлексивдик педагогикалык маданиятынын туура калыптанышына өбөлгө болооруна ынандык.

Биздин тажрыйбабызда интерактивдүү окутуу методдорун студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүдө колдонууда окуу-тренингдери өзгөчө мааниге ээ болду.

"Тренинг" түшүнүгүнүн бир нече мааниси бар. Бул термин англис тилинен («train», «training») келип чыккан жана кыргызча котормосунда : билим берүү, окутуу, даярдоо, машыктыруу сыяктуу маанилери бар [Ташпынар, Алимбеков]. Көбүнчө психология жана педагогика тармагында окутууну уюштуруу жана өткөрүү маселелери каралат. Ошол эле учурда бул концепциянын мазмуну окутуунун көлөмүнө (колдонулушуна) жана түрлөрүнө жараша абдан ар түрдүү. Демек, бул жерде социалдык-психологиялык, психо-тренингдик, же психологиялык тренинг, ишкердик, кесиптик даярдык, педагогикалык окуу, тарбиялык окутуу ж.б.у.с.

Тренингде ар бир катышуучу өзү мурдатан ээ тажрыйбаларынын негизинде, башка катышуучулардын маалыматтарын өздөштүрүүнүн натыйжасында өз ык-машыгууларын өнүктүрөт. Ой жарыш негизинде ар бир катышуучу өзүнүн жетишпеген жактарын толуктап алууга мүмкүнчүлүк алат. Тренинг тажрыйба аркылуу окутуунун негизги формаларынын бири болуп саналат. Тренингде ар кандай методдор колдонулат. Мисалы, майда топтордо иштөө, түгөйлөш иштөө, жекече иштөө, ролдук оюндар, «акыл чабуулу», моделдештирилген оюндар жана башкалар.

Буга байланыштуу төмөндө «Окуу процессиндеги ишмердүүлүктүн түрлөрү» аттуу тренингдин жүрүшүнөн мисал келтиребиз.

Тема: Окуу процессиндеги ишмердүүлүктүн түрлөрү

Фасилитатордун ишмердиги

1 мүн. Жарыялоо: Сабактын темасы: Окуу процессиндеги ишмердүүлүктүн түрлөрү

Сабактын максаты:

- ИБОнун (инсанга багыттап окутуу) окутуунун түрлөрүн талдоо.

5 мүн. Катышуучуларга суроо бергиле: Биздин сабак учурунда ишмердиктин кайсы түрлөрү колдонулду?

Топто талкуулап, флипке жазгыла.

5 мүн. Болжолдуу жооптор: Маалыматты берүү;

Мээге чабуул, мини-лекция, проблема чечүү ж.б.

30 мүн Тактага ИБОнун ишмердүүлүктөрүнүн негизги түрлөрү тизмеси жазылып, алардын тиги же бул түрүн колдонуу тажрыйбасы же түшүнүктөрү суралат.

5 мүн.

1. Бекемдөө менен макул же макул эмес. Туура/же туура эмес бекемдөө;

2. Мээге чабуул;

3. Классификациялоо/ категорияларга бөлүштүрүү;

4. Маалыматты берүү;

5. Жарыш сөз;

6. Бири - бирине туура келүүчү фактыларды, сунуштарды, предметтерди тандоо ж.б;

7. Талкуу – пирамида;

8. Көйгөйлөрдү чечүү;

9. Ролдоштурулган оюн (симуляция);

10. Брааттуулукту сактоо;

11. Анкета алуу;

12. Дебаттар;

13. Долбоор;

14. Оюндар.

ТМ 2.1 тараткыла. Инсанга багытталган ишмердиктин түрлөрү: ЖОЖдо окутуу. Топторду адистиктери боюнча 4 кичи топторго бөлүп, тапшырма бергиле: 10 мүнөттүн ичинде кичи топтордо окуп, суроого жооп бергиле: Эмне себептен ишмердиктин бул түрү инсанга багытталган деп эсептелет? Биринчи топко ишмердиктин алгачкы 4 түрү боюнча. Экинчи топко – 5тен 8ге чейин, үчүнчү топ – 9дан 11, төртүнчү – 12 – 14 түрүн кошуп.

Топтогу жооптордун презентациясы 15 мүнөт

30 мин Кийинки тапшырма ушул эле топтордо аткарылат:

Сабакка колдоно тургандай, таблицадан 1 же 2 ишмердүүлүктүн түрүн тандап, аларды аткаруунун кадамдарын жазгыла.

Топтордо иштөө 15 мүн

Ишти презентациялоо 15 мүн.

5 мүн. Качандыр бир кезде Сиз проблема чечүү методун колдонуңуз беле? Эгер колдонсоңуз мисалдарды келтириңиз? Анын кайсы түрүн колдонгонуңузду ачыктаңыз? Төмөнкү суроолорду колдонуп, проблема чечүү методун колдонуу боюнча аңгемелешүү өткөргүлө:

Ү/Т: Үйдө окугула

Проблема чечүү методун колдонуу боюнча конспект даярдагыла.

Төмөнкү суроого жооп бергиле: Сиз кандай ойлойсуз бул методдорду сабактарда кантип колдонсо болот? Сократтын усулун колдонуу боюнча сабак же фрагментти иштеп чыккыла.

3 мүн. Сабактын резюмеси

1. Сабактын максаты жүзөгө аштыбы же жокпу деп катышуучулардан сурагыла?

Катышуучулардан алардын көз карашы боюнча бул сессиядагы маанилүү/ негизги эмне экендигин билдирген 5-10 сөз жазууларын өтүнгүлө.

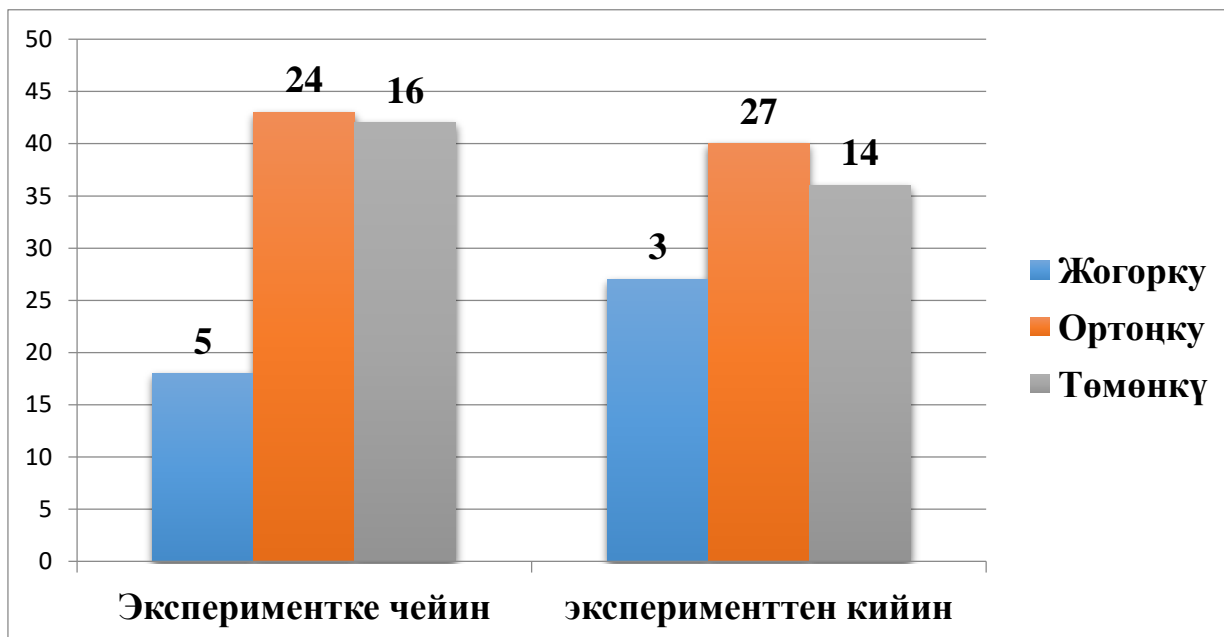
Окуу процессиндеги мындай иш-аракеттер студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн интерактивдүү окутуу методдору аркылуу өнүктүрүү багытындагы окутуучулардын инновациялык ишмердүүлүгүн уюштурууга негиз болду.

Ошентип, калыптандыруучу эксперименталдык тажрыйбалык иштер окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык модель жана шарттарына ылайык инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүүгө багытталган программалык иш-чаралар таризинде жүзөгө ашты. Бул процессте окутуу студенттер өздөрүнүн көнүмүш стереотипке айланган пассивдүү иш-аракеттерден субъект-субъекттик ролго өтүү процессин баштан кечиришип, өздөрүнүн билим, билгичтик, көндүм-жөндөмдөрүнүн өнүгүшүнө өбөлгө болуучу активдүү ишмердүүлүктүн тажрыйбаларына ээ болушту (3.5-таблица).

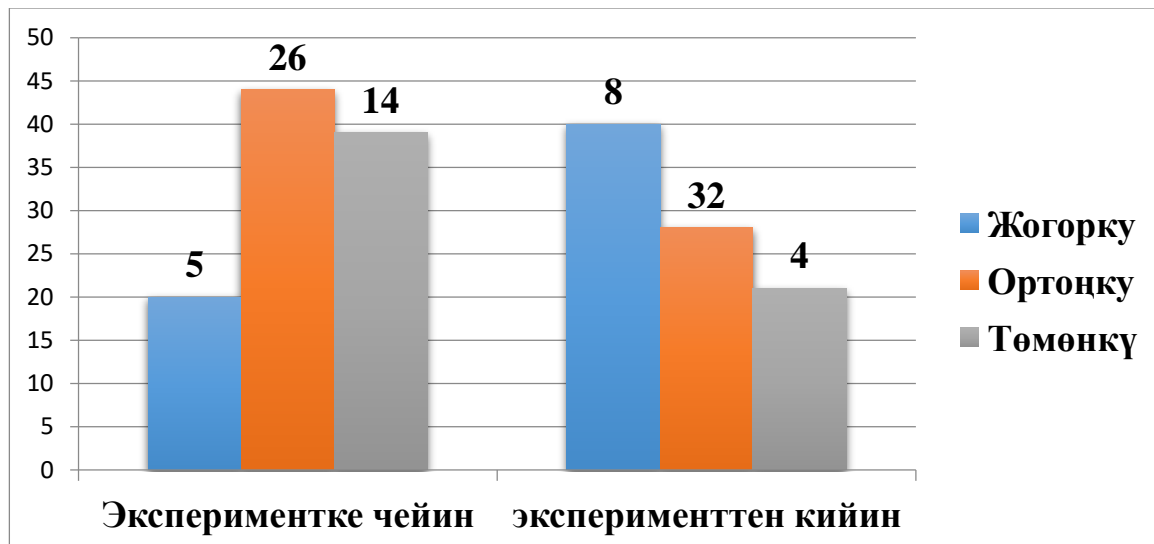
3.5.-Таблица. Студенттердин эксперименталдык жана контролдук группалар боюнча калыптаныш деңгээлдеринин көрсөткүчтөрү

Деңгээлдери	Экспериментке чейин				Эксперименттен кийин		
	Эксперименттик группа		Контролдук группа		Эксперименттик группа		Контролдук группа
	Саны	% менен	Саны	% менен	Саны	% менен	Саны
Жогорку		11,1	4	9,2	20,0	3	6,8
Ортоңку	6	57,8	24	54,5	27	71,1	61,4
Төмөнкү	4	31,1	16	36,3	14	8,9	31,8

Калыптандыруучу эксперименттин жыйынтыктарын баалоо алдын - ала айкындалган критерийлер жана деңгээлдер боюнча жүргүзүлдү. Окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү боюнча аныктоочу (констатациялык) жана калыптандыруучу тажрыйбалык-эксперименталдык иштердин натыйжаларынын жалпыланган, сапаттык жана сандык жыйынтыктары 1-таблицада жана 3.1,3.2-сүрөттөрдө чагылдырылды.

3.1-сүрөт. Контролдук группада студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн деңгээлдеринин динамикасы.

3.2-сүрөт. Эксперименттик группада студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн деңгээлдеринин динамикасы.

Таблицада көрүнүп тургандай, эксперименталдык иштерди жүргүзгөнгө чейин студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн деңгээлдери эксперименталдык жана контролдук группаларда

анчейин айырмаланбайт. Экспериментке чейин эксперименталдык группаларда студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн деңгээлдеринин этабы төмөнкү көрсөткүчтөрдү: төмөнкү – 31,1%, ортоңку – 57,8%, жогорку – 11,1% ды, ал эми контролдук группаларда төмөнкү – 36,3%, ортоңку – 54,5%, жогорку – 9,2% ды түздү. Эксперименталдык группаларда эксперименталдык окууларды (тажрыйбаларды) жүргүзгөндөн кийин, студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүү мүнөздөмөсү төмөнкүдөй болду: төмөнкү – 8,9%, ортоңку – 71,1%, жогорку – 20,0%. Ошол эле убакта бул көрсөткүчтөр контролдук группаларда олуттуу өзгөргөн жок.

Студенттердин активдүүлүгү акыл ишмердүүлүгүнүн жогорку деңгээли жана кубулуштардын себебин түшүндүрүү тенденциялары, аргумент, далил, тыянак чыгаруу билгичтиги менен түшүндүрүлөт. Окутуунун интерактивдик методдоруна студенттердин кызыгуусун аныктоого байланыштуу анкетанын жыйынтыктары 85% китеп менен иштөө, 84% - педагогикалык кырдаалдарды имитациялоо, 79% чакан топтордо иштөө, 91% – тренингдик сабактарга кайрылаарын көрсөттү. Студенттер интерактивдик сабактарда кызыгуу менен иштешет, бул кийин эксперимент жүргүзүү учурунда эсепке алынды.

«Студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу өнүктүрүүнүн натыйжалуулугуна эмне жардам берет?» деген суроого жооп берүүдө респонденттер төмөнкү шарттардын маанилүүлүгүнө басым жасашты: билим берүүнүн мазмунун регламентациялаган окуу-методикалык документтерде интерактивдүү методдоруна басым жасоо; кафедранын жана жеке окутуучулардын ишмердүүлүгү аркылуу инновациялык чөйрө түзүү; окутуучулардын өзүнүн компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүгө умтулуусу ж.б.

Ошентип, эксперименталдык изилдөөнүн жыйынтыгы боюнча алынган контролдук срездер окутуунун интерактивдүү методдорун пайдалануу менен студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө

багытталган, биз сунуш кылган педагогикалык шарттар жана ыкмалардын эффективдүүлүгүн тастыктаган маалыматтарды алууга мүмкүндүк берди.

Үчүнчү бап боюнча корутунду

Ошентип, интерактивдүү окутуунун методдорун колдонуунун натыйжалуулугун тажрыйбалык-эксперименттик текшерүүнүн жүрүшүндө студенттер өзгөчө уюштурулган чыгармачыл, билим берүү ишмердүүлүгүнө киргизилген.

Диссертациялык изилдөөдө биз төмөнкүлөрдү аткардык:

– базалык педагогикалык дисциплиналардын мисалында педагогикалык ЖОЖдордо окутуунун интерактивдүү методдорун киргизүү технологиясы апробацияланды;

– ЖОЖдо окутуунун интерактивдүү методдору беш этап боюнча ишке ашырылды: даярдоочу, теориялык, практикалык, чыгармачыл жана өзгөртүп уюштуруучу;

– эксперименттик материалдар: анкеталар, тесттер, тапшырмалар, окутуунун конкреттүү интерактивдүү түрлөрү боюнча методикалык колдонмолор түзүлдү;

– окутуунун интерактивдүү методдорунун натыйжалуулугуна жетишүүнүн педагогикалык шарттарын ишке ашыруу: окутуунун интерактивдүү методдорунун натыйжалуулугун талдоонун жүрүшүндө окутуунун интерактивдик методдорун колдонуунун педагогикалык шарттарынын эки тобу аныкталды: окутуу процессинде интерактивдик формаларды натыйжалуу колдонуу шарттарынын биринчи тобу; окутуунун интерактивдүү методдорунун натыйжалуулугун көрсөткөн критерийлерди аныктоо жана колдонуу шарттарынын экинчи тобу; биз төмөнкү шарттарды аныктадык: адаптация (формалдуу, социалдык, дидактикалык), изилденип жаткан материалга карата мамиленин өзгөрүшү, социалдык-психологиялык окутуунун принциптерин колдонуу, окутуучулардын психологиялык даярдыгы жана, баарынан мурда, студенттердин өз ара аракеттенүүдө

тоскоолдуктарды алып салуу; окутуунун интерактивдүү методдорунун натыйжалуулугу жогору болгон учур, эгерде сабактын ар бир этабына жана мазмунуна талдоо жүргүзүлсө, жана бул процесс топтун бардык студенттерин өзүн-өзү контролдоо формасында камтыса; бул алынган натыйжалардын объективдүүлүгүнө студенттердин инсандык өзгөчөлүктөрүн жана таанып-билүү активдүүлүгүн мониторинг таасир этет; тест, контролдук иштердин түрүндөгү текшерүү жүргүзүү зарыл, студенттердин билимдерди өздөштүрүү деңгээлин аныктоо үчүн, критерийлер натыйжалуу болуу үчүн эмоционалдык-баалуулук кабыл алуу жана студенттердин чыгармачыл ишмердүүлүгүнүн тажрыйбасы зарыл;

– окутуунун интерактивдик методдорунун натыйжалуулук критерийлерин тандоо жана системага салуу: кесиптик даярдыкка канааттандыруу; билимдерди өздөштүрүү деңгээли; кесиптик билим, билгичтиктердин сапаты; таанып-билүү активдүүлүгү, жеке-инсандык өнүгүүнүн критерийи;

– окутуунун интерактивдүү методдорун колдонуу менен сабактарда студенттердин ишмердүүлүгүн уюштурууну, координациялоону жана контролдоону камсыз кылуу;

– интерактивдүү окутуу процессинде окутуучулардын жана студенттердин жеке инсандык өзгөрүүлөрүн аныктоо.

Формаларды жана методдорду тандоодо интерактивдүү окутуу технологиясын колдонуу менен сабактарды уюштуруу окутуунун дидактикалык максаттарына жана милдеттерине багытты, ошондой эле төмөнкүлөрдү эске алууну талап кылат: студенттердин санын, ордун, убактысын, өткөрүү шарттарын жана катышуучулардын контингентин.

Эксперименталдык иштин оң жыйынтыктары аныкталган гипотезанын тууралыгын тастыктады.

КОРУТУНДУ

1. Студенттин таанып билүү активдүүлүгү дегенде - анын билим алуу процессине жана натыйжаларына карата эмоционалдык-дөөлөттүк мамилесин, максаттуу, реалдуу иш-аракетин түшүнөбүз. Мындай аракет студенттин билимге ээ болуу жолундагы ар кандай кыйынчылыктарды жеңүүгө, акыл эмгегине максималдуу эрктик күч-аракетин жумшап, өзүн окуу процессинин субъекти катары өнүктүрүүгө умутулуусунан көрүнөт. Изилдөөдө илимде калыптанган көз караштарды конкреттештирүү аркылуу студенттин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн натыйжасы окуу процессинде диалогго, полилогго, өз алдынча таанып-билүү, ой калчап, көйгөйлүү тапшырмаларды аткарууга көнүктүрүүгө, өзүнчө ой-пикир жаратып, башкалар менен бөлүшүүгө багыттаган интерактивдүү окутуу методдорун ийкемдүү колдонуудан көз каранды экендиги негизделген.

2. Изилдөөбүздө окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүнүн – бул аларда билимге баалуулук, башкы керектөө катары мамилеси, позициясы туруктуу, билим алуудагы кыйынчылыктарды талыкпай жеңүүгө дараметтүү, таанымдык тапшырмаларды стандарт, шаблондордон тышкары креативдүүлүк менен чечүүгө умтулган билимдерди өздөштүрүүдө өз алдынчалыгы, бекем эрки бар, өзүнүн билиминдеги кем-өксүктөрдү рефлексивдик баалоо маданияты жеткилен, инсандык касиеттерди тарбиялоого багытталган максаттуу, үзгүлтүксүз, ырааттуу уюштурулган педагогикалык процесс - деп айкындоо менен анын структуралык - функционалдык моделин иштеп чыктык. Анын мазмуну баалуулуктарга-максатка багытталгандык, мазмундук-операционалдык, рефлексивдик компоненттерден турат. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн сапаттык жана сандык айрымачылыктарын жогорку, ортоңку, төмөнкү үч деңгээлге ажыратып кароо мүмкүн экендиги айкындалды.

3. Теориялык жана эксперименталдык изилдөөлөрдүн натыйжасында интерактивдүү окутуу методдору аркылуу таанып-билүү активдүүлүгүн

өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй педагогикалык шарттары аныкталды: студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда анын мотивациясын, субъекттик тажрыйбасын жана рефлексияны максималдуу эске алуу; педагогикалык билим берүүнүн мазмуну регламентациялаган документтерде жана окутуу практикасында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн интерактивдүү методдор аркылуу өнүктүрүү идеясына негизделген инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүү; ЖОЖ окутуучусунун интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу чөйрөсүндөгү компетенттүүлүгү. Айкындалган шарттардын ичинде *интерактивдүү окутуучу* студенттердин таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүү процессин инновациялык өнүгтө өркүндөтүүнүн негизги фактору катары каралат.

4. Педагогикалык эксперимент аныктоочу, калыптандыруучу этаптардан турду. Аныктоочу этапта ЖОЖдордун иш-практикасында студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытындагы типтүү кемчиликтер айкындалып, баштапкы деңгээлдер аныкталды.

Калыптандыруучу этапта изилдөөдө долбоорлонгон педагогикалык модель жана шарттардын алкагында реалдуу окуу процессинде окутуунун интерактивдүү методдору аркылуу студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүүгө багытталган окуу процессинде студенттерди окуу ишмердүүлүгүнүн субъекти катары кароо жана окутуу процессин уюштурууда алардын мотивациясын, субъекттик тажрыйбасын жана рефлексиясын өнүктүрүүгө; педагогикалык билим берүүнүн мазмунун регламентациялаган негизги билим берүү программасын, окуу-методикалык комплекстерди, силлабус жана окуу материалдарын жана күнүмдүк сабактарды өткөрүү методикасын интерактивдүү методдорду колдонуу контекстинде өркүндөтүү; интерактивдүү методдорду колдонуу аркылуу инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүү багытындагы окутуучулардын кесиптик жоопкерчиликтерин, компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүүгө багытталган практикалык иш-чаралар апробацияланды.

Эксперименталдык-тажрыйба иштеринин натыйжалары сунушталган педагогикалык шарттардын илимий-практикалык негиздүүлүгүн тастыктады. Аныктоочу этаптагы көрсөткүчтөр менен калыптандыруучу этаптагы көрсөткүчтөрдү салыштырганыбызда, эксперименттик группадагы студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүнүн өнүгүшүнүн көрсөткүчтөрүнүн жогорку деңгээли – 20% га, орто деңгээл – 71,1% га өссө, төмөнкү деңгээли – 8,9% га кыскарган. Бул натыйжалар айкындалган педагогикалык модель менен шарттардын эффективдүүлүгүн айгинелейт жана аларды башка жогорку окуу жайларда колдонууга сунуштоого негиз берет.

Практикалык сунуштар

1. Жогорку окуу жайлардын билим берүү миссияларында ар кандай маселеге карата өз алдынча позициясы туруктуу, таанымдык тапшырмаларды стандарт, шаблондордон тышкары креативдүүлүк менен чечүүгө умтулган, билиминдеги кем-өксүктөрдү рефлексивдик баалоо маданияты жеткилең инсандарды даярдоо конкреттүү белгилениши абзел.

2. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытындагы практикалык тапшырмалар окуу-методикалык комплекстерде, окуу китептерде негизги компонент катары орун алышын сунуштайбыз.

3. ЖОЖ окутуучуларынын интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу боюнча компетенттүүлүктөрүн өркүндөтүү боюнча семинар - практикумдарды уюштуруу зарыл.

4. Студенттердин таанып-билүү активдүүлүгүн өнүктүрүү багытында интерактивдүү окутуу методдорун колдонуу боюнча методикалык колдонмолорду иштеп чыгуу.

ПАЙДАЛАНЫЛГАН АДАБИЯТТАР

1. Абдулина, О.А. Личность студента в процессе профессиональной подготовки // Высшее образование в России. – М., 1993. – №3.
2. Абдуразаков, А.А. Значение самостоятельной работы студентов в формировании специалистов [Текст] / А.А. Абдуразаков, Э.П. Назыров. – Ташкент, 1999.
3. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова - Славская. - М. : Мысль, 1991. - 140
4. Акимова.М.К. Учёт психологических особенностей студентов в процессе учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1998. – №6.
5. Акматов.К. Педагогика [Текст] / К. Акматов, Д. Бабаев, К. Кимсанов. – Бишкек, 2019. – 446 б.
6. Активные методы обучения педагогов и руководителей учреждений образования / Тезисы докладов. – Пермь, 1993. – 137 с.
7. Аликова А.М, Асекова Ж.Д ЖОЖдогу инсанга багытталган окутуу. ЖОЖдун окутуучулары үчүн тренинг модулдар. Бишкек 2012 ж. 112-бет.
8. Алимбеков А. Орто мектепте окутуунун методдору. Орто мектептин мугалимдери жана жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы. Б.; 2019.- _____ б.]
  1. . Алимбеков, А. Окутуунун жалпы методдору [Текст] / А. Алимбеков. – Бишкек, 2004. – 52 б.
  2. . Ананьев, Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста [Текст] / Б.Г.Ананьев // Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Г. Ананьева, Н.В. Кузьминой. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974
  3. . Арстанов, М.Ж. Развивающее обучение в учебном процессе вуза [Текст] / М.Ж. Арстанов, М.Г. Гарунов, Ж.С. Хайдаров. – Алма-Ата, 1999.
  4. . Архангельский, С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы [Текст] / С.И. Архангельский. – М., 1980.
  5. Асипова, Н.А. Билим философиясы жана тарыхы [Текст]: окуу китеби / Н.А. Асипова. – Бишкек: КТМУ, 2010. – 240 б.

6. Асмолов, А.Г. Анализ установок личности в ситуации деловой игры [Текст] / А.Г. Асмолов. – М: Воронеж, 1996. – 549 с.
7. Бадмаев, Б.Ц. Методика преподавания психологии [Текст] / Б.Ц. Бадмаев. – М.: ВЛАДОС, 2001.
Байгазиев, С
8. Байгазиев, С. Окутуунун интерактивдүү методу [Текст] / С. Байгазиев. – Бишкек, 2004. – 25 б.
9. Байрамова, Ж.А. Текстовый контроль как средство активизации учебной деятельности студентов [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Ж.А. Байрамова. – Махачкала, 1999. – 46 с.
10. Балаев, А.А. Активные методы обучения [Текст] / А.А. Балаев. – М.: Профиздат, 1986.
11. Баранова, Л.А. Сравнительная характеристика интеллектуальных особенностей студентов различных специальностей [Текст] / Л.А. Баранова, Л.Н. Борисова. – СПб, 1995.
12. Барикянц, Л.А. Концепция управления обучением в ВУЗе [Текст] / Л.А. Барикянц. – М., 1998. – 345 с.
13. Батурина, Г.И., Байер У. Цели и критерии эффективности обучения в вузе [Текст] / Г.И. Батурина, У. Байер. – М., 1995.
14. Бекбоев, И.Б. Сабактын оптималдуу варианттарын даярдап өткөрүүнүн методикасы [Текст] / И.Б. Бекбоев, А.И. Тимофеев. – Фрунзе: Мектеп, 1987.
15. Бекбоев, И.Б. Азыркы сабакты даярдап өткөрүүнүн технологиясы [Текст] / И.Б. Бекбоев, А. Алимбеков. – Бишкек: Бийиктик, 2001. – 28 б.
16. Бекбоев, И.Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И.Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика века. – 2004. – 384 б.
17. Бельчиков, А.И. Деловые игры [Текст] / А.И. Бельчиков, И.О. Бирштейн. – М., 1998. – 386 с.

18. Бенькович, И.В. Организационно-педагогические модели интеграционных процессов в региональном образовании [Текст]: автореф. дис... канд. пед. наук И.В. Бенькович. – Великий Новгород, 2000. – 17 с.
19. Бобылев, В.Ю. О некоторых проблемах состояния высшего образования в стране // Вестник московского университета. – 2003. – №7. – С. 25-64.
20. Бодалев, А.А. Личность и общение [Текст] / А.А. Бодалев. – М., 1983. – 271 с.
21. Бондаревская, Е.В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания [Текст]: учебное пособие Е.В. Бондаревская, С.В. Кульневич. – Ростов н/Д: Учитель, 1999. – 560 с.
22. Бондаренко, Е.Г., Козулин А.В. Демократизация образования: основные принципы // Высшее образование в Европе. – Т. XVI. – 1991. – №1. – С. 78.
23. Бордовский, В.А. Теория и практика организационно-методического обеспечения инновационного развития высшего педагогического образования [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. – СПб, 1999. – 39 с.
24. Борисова, А.В. Деловая игра [Текст] / А.В. Борисова, А.А. Соловьев. – М., 1982
25. Буюкас, Т.М. Процесс обучения как диалог между профессиональным личностным становлением // Вестник МУ. – Серия 14: Психология. – 2001. – №2. – С. 69-77.
- ‡ Вербицкий, А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [Текст] / А.А. Вербицкий. – М., 1993.
27. Вербицкий, А.А. Самостоятельная работа студентов младших курсов // Высшая школа России. – 1995. – №3.
28. Вербицкий, А.А., Платонова Т.А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации [Текст] / А.А. Вербицкий, Т.А. Платонова. – М., 1996.

29. Вигман С.Л Педагогика в вопросах и ответах: учеб. пособие / С.Л. Вигман. - М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. - 208 с. 77-б.
30. Волков Н. Г. Личность преподавателя и новые технологии обучения в инновационном вузе / Н. Г. Волков // Вестник Казанского технологического университета. – – № 10. – С. 397
31. Вопросы научно-исследовательской работы и образовательной практики высшей школы. Межвузовский сборник научных работ. – Ессентукски, 2002. – 74 с.
32. Выготский Л.С. 2001: 310
33. Выготский, Л.С. Педагогическая психология [Текст] / Л.С. Выготский. – М., 1993.
34. Габай, Т.В. Учебная деятельность и её структура [Текст] / Т.В. Габай. – М., 1995.
35. Гальперин, П.Л. Методы обучения и умственное развитие студентов [Текст] / П.Л. Гальперин. – М.: 1995.
36. Гальперин, П.Я. Развитие исследований по формированию умственных действий у студентов // Психологическая наука. – М., 1992.
37. Гальперин, П.Я. Формирование знаний и умений на основе теории поэтапного формирования умственных действий [Текст] / П.Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина. – М., 1988.
38. Гебос, Д.И. Психологические условия формирования положительной мотивации к учению [Текст] / Д.И. Гебос. – М., 1997. – 140 с.
39. Гладких, М.В. Методические пособия и программы проведения работы психолога с тренинговой группой [Текст] / М.В. Гладких. – Ставрополь: СКИПКРО, 2003. – 32 с.
40. Годнин, С.М. Причины стрессовых состояний у первокурсников вуза [Текст] / С.М. Годнин. – М., 1998.
41. Годнин, С.М. Проблемы психологического обучения и воспитания в высшей школе [Текст] / С.М. Годнин. – М., 1999.

42. Горбаченко И.М. Методы моделирования процесса обучения и разработки интерактивных обучающих курсов: Дис. Канд. ... пед наук. - Красноярск, 2001. - 134с.,

43. Горовая, В.И. Высшее педагогическое образование: проблемы и перспективы [Текст] / В.И. Горовая. – Ставрополь: СГПУ, 1995. – 165 с.

44. Горфункель, А.М. Психологическое изучение студентов как средство улучшения подготовки специалистов [Текст] / А.М. Горфункель – Ижевск, 1994.

45. Готт, В.С. О формировании нового типа педагогического мышления // Философские науки. – 1985. – №3. – С. 38-42.

46. Граф, В. Основы самореализации учебной деятельности и самостоятельная работа студентов [Текст] / В. Граф, И.И. Ильясов, В.Я. Ляудис. – М., 1981.

47. Громкова, М.Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности [Текст] / М.Т. Громкова. – М., 2003.

48. Гуревич, К.М. Тесты интеллекта и индивидуальные культурно психологические особенности испытуемых // Психодиагностика и школа, Таллин, 1980. – С. 19-25.

49. Давыдов, В.В. Проблемы развивающего обучения [Текст] / В.В. Давыдов. – М., 1986.

50. Деева, Е.М. Д 26 Применение современных интерактивных методов обучения в вузе: практикум / Е. М. Деева. – Ульяновск : УлГТУ, 2015. – 116 с.

51. Дистервег А.В. – 1967: 170

52. Добрынин, Н.Ф. Адаптация студентов и содержание высшего образования. В кн.: Проблемы адаптации студентов. [Текст] / Н.Ф. Добрынин. – Вильнюс, 1998.

53. Донцова, М.И. Обучение студентов рациональным приёмам учебного труда [Текст] / М.И. Донцова. – М., 1994.

54. Дубровина, И.В. Проблемы повышения качества обучения и воспитания студентов [Текст] / И.В. Дубровина, Б.С. Круглов. – М., 1996.
55. Дьяченко, М.И. Психология высшей школы [Текст] / М.И. Дьяченко, Л.А. Кандыбович. – Минск, 1996.
56. Жиневич, Н.И. Профессионально-педагогическая подготовка студентов [Текст] / Н.И. Жиневич, О.Т. Ткаченко. – М., 1998.
57. Журавлёв, В.И. Явление переориентации в жизненных планах поступающих в вузы [Текст] / В.И. Журавлёв. – М., 1997.
- Жутанова Г. А. Дидактикалык оюндар студенттердин практикалык сабактардагы таанып-билүү ишмердүүлүгүн активдештирүүнүн каражаты катары» [Текст]: пед. илим. канд. .дис. – Бишкек, 2013. – 150 б.
58. Жыргалбекова Г.К. Тарыхты окутуунун методикасы.-Б.:2013.-181
59. Загвязинский, В.И. Методология и методика дидактического исследования [Текст] / – М.: Педагогика, 1982. – 160 с.
60. Загвязинский, В.И. Основы дидактики высшей школы [Текст] / В.И. Загвязинский. – Тюмень: ТГУ, 1978. – 91 с.
61. Занков, Л.В. Обучение и развитие [Текст] / Л.В. Занков. – М., 1985.
62. Зиновьев, С.И. Учебный процесс в высшей школе. [Текст] / С.И. Зиновьев. – М., 1996.
63. Зимняя, И.А. Педагогическая психология [Текст]: учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений / Зимняя И.А. – Ростов-н/Д, 1997. – 476 с.
64. Изучение динамики процесса адаптации студентов младших курсов вуза к различной продолжительности аудиторных учебных занятий. / Под ред. Марголина В.Н. в кн.: Проблемы адаптации студентов. – Вильнюс, 1998.
65. Ильясов, И.И. Обучение студентов деятельности учения, формирование учебной деятельности студентов [Текст] / И.И. Ильясов. – М., 1989. – С. 35-68.

66. Ильясов, И.И. Обучение студентов деятельности учения. Формирование учебной деятельности студентов [Текст] / И.И. Ильясов. – М., 1999.
67. Иоганзен, Б.Г. Проблемы высшего педагогического образования [Текст] / Б.Г. Иоганзен. – Томск; 1997.
68. Исаев, И.Ф. Теория и практика формирования профессионально; педагогической культуры преподавателя высшей школы [Текст] / И.Ф. Исаев. – М., 1993.
69. Кабанова-Меллер, Е.Н. Учебная деятельность и развивающее обучение [Текст] / Е.Н. Кабанова-Меллер. – М., 1995.
70. Каган, В.И. Основы оптимизации процесса обучения в высшей школе [Текст] / В.И. Каган, И.А. Сычеников. – М., 1987.
71. Казаков, М.И. Самостоятельная работа студентов [Текст] / М.И. Казаков. – Киев, 1993.
72. Калошина, И.П. Структура и механизмы творческой деятельности [Текст] / И.П. Калошина. – М., 1983. – 167 с.
73. Квасников, В. Студентами становятся не сразу [Текст] / В. Квасников, В. Кузнецов. – М., 1996.
74. Келлер, В.С. Некоторые психологические особенности учебной деятельности студентов. Теория и практика учебной деятельности [Текст] / В.С. Келлер. – М., 1997.
75. Климов, Е.А. Как выбрать профессию? [Текст] / Е.А. Климов. – М., 1994.
76. Ковалев, В.И. Мотивационная сфера личности и ее динамика в процессе профессиональной подготовки // Психологический журнал. – 1982. – Т.3. – №6. – С. 14-35.
77. Ковалёва, В. Студент и преподаватель глазами друг друга // Высшее образование в России. – 1996. – №3.
78. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2001. – 111 с

79. Коджаспирова, Г.М. Педагогический словарь [Текст] / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М, 2000.
80. Колесова, А.М. Проблемы высшего педагогического образования [Текст] / А.М. Колесова. – М; 1991.
81. Комплексная деловая игра «Мысль». – М., Высшая школа, 1991. – 84 с.
82. Кондаков, И.М. Экспериментальный анализ некоторых структурных особенностей профессиональных интересов // Психологическая наука. – 1997. – №2. – С. 23-40.
83. Коробий Е. Б. Активизации учебно-познавательной деятельности студентов как педагогическая проблема / Е. Б. Коробий // Теория и практика общественного развития. – 2014. – № 3. – С. 141-144
84. Кострыкин, М.И., Организация и методика самостоятельной работы студентов [Текст] / М.И. Кострыкин, Ю.А. Медведев. – М., 1999.
85. Краевский В.В. Методология педагогического исследования. — Самара, 1994.)
86. Крайтор, Д.С. Психологические аспекты ученой работы в студенческой группе [Текст] / Д.С. Крайтор, В.М. Михлин, В.М. Смелых. – Кишинёв, 1994.
87. Краткий психологический словарь / Сост. Л.А. Карпенко; под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – Ростов-н/Д, 1998. – 512 с.
88. Кругликов В.Н. Активное обучение в техническом вузе: теоретико-методологический аспект: Дис. ...докт. пед. наук. - СПб, 2000. - 424с.
89. Кулюткин, Ю.Н. Эвристические методы в структуре решений [Текст] / Ю.Н. Кулюткин. – М., 1970. – 232 с.
90. Ламшер, И. Об условиях повышения эффективности учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1987. – №6.
91. Левитов, Н.Д. О психологических состояниях студента [Текст] / Н.Д. Левитов. – М., 1994.

92. Леонтьев, А.А. Психологические особенности деятельности лектора [Текст] / А.А. Леонтьев. – М., 1981. – 80 с.
93. Леонтьев, В.Г. Формирование мотивации учебной деятельности студентов [Текст] / В.Г. Леонтьев. – Новосибирск, 1985.
- 94.
- Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения: монография. – Москва: Педагогика, 1981. – 186 с.
95. Лидак, Л.В. Психологические аспекты педагогической деятельности в практике высшего образования России // Педагогика. – 2000. – №9. – С. 22-29.
96. Лийметс Х.И. Групповая работа на уроке - М.: Педагогика, 1975. - 169с
97. Лишин, О.В. Педагогическая психология воспитания [Текст] / О.В. Лишин. – М., 1997. – 256 с.
98. Ляудис, В.Я. Инновационное обучение и наука [Текст] / В.Я. Ляудис. – М., 1992. – 52 с.
99. Ляудис, В.Я. Методика преподавания психологии [Текст] / В.Я. Ляудис. – М., 1989. – 77 с.
100. Ляудис, В.Я. Формирование учебной деятельности студентов [Текст] / В.Я. Ляудис. — М., 1989. – 240 с.
101. Мамбиц, Е.Н. Психологические основы управления учебной деятельностью [Текст] / Е.Н. Мамбиц. – Киев, 1987. – 354 с.
102. Марголин, В.Н. Активизация умственной работоспособности и психофизиологических функций организма студентов [Текст] / В.Н. Марголин, В.А. Соколов. – Минск, 1999.
103. Маркова А.К., Матис Т.А., Орлов А.Б. Формирование мотивации учения. - М.: Просвещение, 1990. - 192с.].
104. Маркова, А.К. Формирование мотивации учения [Текст] / А.К. Маркова, Т.А. Матис, А.Б. Орлов. – М., 1995.

105. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. Директмедиа, 2010. - 392 с.
106. Махмутов, М.И. Проблемное обучение. Основные вопросы теории [Текст] / М.И. Махмутов. – М., Педагогика, 1975. – 403 с.
107. Машбиц, Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью [Текст] / Е.И. Машбиц. – Киев, 1997.
108. Менчинская Н. А. проблемы обучения, воспитания и психического развития ребёнка. / Н. А. Менчинская. - М.: Институт практической психологии, 1998. - 448 с.
109. Муратов, А.Ж. Окутуунун жаңы технологиялары [Текст] / А.Ж. Муратов, К.К. Акматов. – Бишкек, 2020. – 422 б.
110. Мюнстерберг, Г. Психология и учитель [Текст] / Г. Мюнстерберг. – М., 1997. – 320 с.
111. Наенко, Н.И. Психологические и социально-психологические особенности адаптации студентов [Текст] / Н.И. Наенко. – Ереван, 1993. – 120 с.
112. Неверкович, С.Д. Рефлексия оснований профессиональной деятельности // Психологическая наука и образование 2000. – № 2. – С. 34-54.
113. Нечаев, Н.Н. Психолого-педагогические аспекты подготовки специалистов в вузе [Текст] / Н.Н. Нечаев. – М., 1985. – 112 с.
114. Низамов, Р.А. Проблема активности студента в учебном процессе [Текст] / Р.А. Низамов. – Казань, 1993.
115. Нонан, Э. Студент как личность // Высшее образование в Европе. – 1994. – №2. – С. 56-61.
116. Ожегов С.И. Словарь русского языка / под ред. Н.Ю. Шведовой. — 15-е изд., стереотип. - М.: Русский язык, 1990. - 941 с. 34-б.
117. Ожегов, С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. - М.: ИТИ Технологии; Издание 4-е, доп., 2015. - 944 с.)
118. Организация и управление образовательной деятельностью. Межвузовский сборник научных работ. – Эссентуки: ЕИУБиП, 1998. – 85с.

119. Орлов, Ю.М. Потребностно-мотивационные факторы эффективности учебной деятельности студентов вуза [Текст] / Ю.М. Орлов. – М., 1984.
120. Основы педагогики и психологии высшей школы. / Под ред. А.В. Петровского. – М., 1986.
121. Пароходов Ю.П. Метод анализа и рационализации учебной деятельности студентов как средство самоуправления ею. Дис. ... канд. психол. наук. - Д., 1986. - 186с
122. Педагогика / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М., 1995. – 332 с.
123. Педагогика высшей школы: учебно-методическое пособие. – Казань, 1985. – 174 с.
124. Педагогика и психология высшей школы / Под ред. С.И. Самыгина. – Ростов н/Д., 1998. – 448 с.
125. Педагогика. Практикум на основе компетентностного подхода: Учебное пособие для преподавателей, аспирантов и студентов высших учебных заведений / Под общей редакцией О.Л. Жук. – Мн.: РИВШ, 2007. – 182 с.
126. Педагогикалык сөздүк. – М.: Академия. Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. 2005. <https://pedagogical.academic.ru>
127. Петровская, Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга [Текст] / Л.А. Петровская. – М., 1982. – 168 с.
128. Проблемы повышения успеваемости и снижения отсева студентов. – СПб, 1993.
129. Просецкий, П.А. Психологические особенности адаптации студентов нового приёма к условиям обучения в вузе [Текст] / П.А. Просецкий. – М., 1996.
130. Проценко, М.В. Проблема развития познавательной активности в процессе осуществления научно-исследовательской работы студентами [Текст] / М.В. Проценко, Л.В. Скоринова. – Ессентуки, 2002. – 77 с.

131. Психологические вопросы формирования личности будущего специалиста. – М., 1996.

132. Психологический анализ учебной деятельности: / Сборник научных трудов / Под ред. В.Д. Шадрикова. – М., 1991. – 263 с.

133. Психологическое обеспечение учебно-воспитательного процесса в вузе. – СПб, 1995.

134. Психология и педагогика / Под ред. В.М. Николаевского. – Новосибирск, 2000.

135. Психолого-педагогические проблемы профессионального обучения / Под ред. П.Я. Гальперина. – М., 1989.

136. Психолого-педагогические проблемы профессионального обучения. – М.: МГУ, 1979. – 85с.

137. Раева, М.Т. Окуучулардын таанып-билүү жөндөмдүүлүктөрүн өстүрүүдөгү дидактикалык оюндардын ролу [Текст] методикалык колдонмо / М.Т. Раева, У.Э. Дуйшеналиева. – Бишкек, 2014. – 47 б.

138. Раимкулова, А.С. Таанып-билүү ишин уюштуруу – болочок мугалимдин алдыңкы компетенттүүлүгү [Текст]: окуу-методикалык колдонмо / А.С. Раимкулова. – Бишкек, 2010. – 22 б.

139. Реан, А.А. Психология педагогической деятельности [Текст] / А.А. Реан. – Ижевск, 1994.

140. Решетова, З.А. Психологические основы профессионального обучения [Текст] / З.А. Решетова. – М., 1995.

141. Рогова Е.И. Настольная книга практического психолога: Учебное пособие: В 2 кн. - М.: Гуманитарный изд. Центр ВЛАДОС, 1998. - Кн. 2.

142. Романович, Г.Г. Некоторые особенности адаптации внимания студентов к процессу обучения в вузе [Текст] / Г.Г. Романович. – Свердловск, 1997.

143. **Рубинштейн С.Л. 2000: 211)**

144. Саалаев, Ө. Окуу иштерин уюштурууда интерактивдүү методдорду колдонуу [Текст] / Ө. Саалаев. – Бишкек, 2018. – 346 б.

145. Селевко, Г.К. Технологии развивающего обучения [Текст] / Г.К. Селевко. – М., 1996.
146. Селиванов, В.И. Студент и вузовский коллектив [Текст] / В.И. Селиванов. – М., 1993.
147. Скаткин М. Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении. — М., 1965.
148. Скибина, Т.Г. Психологические вопросы учебного процесса в высшей школе [Текст] / Т.Г. Скибина. – М., 1999.
149. Смолкин А.М. Методы активного обучения. - М.: Высшая школа, 1991.- 176с.].
150. Смолкин, А.Н. Методы активного обучения [Текст] / А.Н. Смолкин. – М.: Высшая школа, 1991. – 328 с.
151. Современный словарь по педагогике / Под ред. Е.С. Рапацевич. – М., 2001.
152. Стамалиева, К.А. Студенттердин өз алдынча таанып-билүүсүн активдештерүү үчүн практикалык сунуштар [Текст] / А. Стамалиева. – Талас, 2013. – 46 б.
153. Стамалиева, К.А. Студенттердин өз алдынча таанып-билүүсүн активдештерген методикалык көрсөтмө (1-2-курстун студенттери үчүн) [Текст] / А. Стамалиева. – Талас, 2013. – 26 б.
154. Суименко, Е.Н. Студент в учебном процессе [Текст] / Е.Н. Суименко. – М., 1992.
155. Суханов, И.В. Коллектив студенческой группы [Текст] / И.В. Суханов. – Горький, 1999.
156. Таранова, Т.Н. Педагогика и методика высшей школы [Текст]: Учебно-методическое пособие / Т.Н. Таранова, И.А. Малашихина. – Ставрополь: СГУ, 1999. – 86 с.
157. Тылец, В.Г. Оптимизация образовательного процесса в ВУЗе [Текст] / В.Г. Тылец. – Пятигорск, 2003. – 387 с.

158. Үкүева, Б.К. Жогорку окуу жайларында студенттердин чыгармачылык активдүүлүгүн жогорулатууда окутуунун жаңы технологияларын колдонуунун илимий-педагогикалык негиздери [Текст] / Б.К. Үкүева. – Ош, 2012. – 215 б.

159. Үкүева, Б.К. ЖОЖдун студенттеринин чыгармачылык активдүүлүгүн жогорулатуунун илимий-педагогикалык негиздери (кыргыз адабиятынын мисалында) [Текст]: пед. илим. д-ру дис. . автореф.: 13.00.02. / Б.К. Үкүева. – Бишкек, 2013. – 46 б.

160. Формирование творческой активности личности студента. – Омск, 1995.

161. Формирование учебной деятельности студентов. / Под ред. В.В. Давыдова, А.К. Марковой. – М., 1992.

162. Хайкин, В.Л. Активное отношение и ориентационная активность в структуре активности // Мир психологии. – 2000. – №2. – С. 12-16.

163. Хамблин, Д. Формирование учебных навыков [Текст] / Д. Хамблин. – М., 1996.

164. Хруцкий, Е.А. Организация и проведение деловых игр [Текст] / Е.А. Хруцкий. – М., 1991. – 320 с.

165. Цукерман, Г.А. Совместная учебная деятельность как основа формирования умения учиться [Текст] / Г.А. Цукерман. – М., 1992.

166. Цыганков, В.М. Техника организации учебной работы студентов вуза [Текст] / В.М. Цыганков. – М., 1996.

167. . Чернов, Е.Д. Совершенствование самостоятельной работы студентов // Высшее образование в России. – М., 1994. – №4.

168. Шамбеталиев, К.Ы. ЖОЖдун студенттеринин чыгармачылык таанып-билүү активдүүлүгүн дисциплиналар аралык байланышта өнүктүрүүнүн педагогикалык шарттары [Текст]: пед. илим. канд. дис. / К.Ы. Шамбеталиев. – Бишкек, 2018. – 188 б.

169. Шаповалов, В.А. Высшее образование в системе культуры [Текст] / В.А. Шаповалов. – Ставрополь: СГУ, 1996. – С. 22-41.

170. . Шентүрк, С. Педагогикалык диагностиканы ишке ашыруу менен окуучулардын чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн аныктоо // Наука и новые технологии. – Бишкек. – 2008. – №10-11. – 99-101-бб.

171. Штейнмец, А.Д. Психологическая подготовка будущих педагогов // Вопросы психологии. – 2001. – №2. – С. 140-157.

172. Щукина Г.И., Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе, 1979.

173. Щукина, Г.И. К вопросу о критериях ценности педагогических исследований // Советская педагогика. – 1972. – №9. – С. 61-68.

174. Эсаулов, А.Ф. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов [Текст] / А.Ф. Эсаулов. – М., 1998.

175. Якобсон, П.М. Психологические проблемы мотивации учебной деятельности студента [Текст] / П.М. Якобсон. – М., 1999.

176. Якунин, В.А. Современные методы обучения в высшей школе [Текст] / В.А. Якунин. – Л.: ЛГУ, 1991. – 111 с.

177. Янушкевич, Ф. Технология обучения в системе высшего образования [Текст] / Ф. Янушкеви. – М., 1996.

178. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка педагога к общению с учащимися: Метод, рек. - Киев, 1988. - 112с.

АНКЕТА

Студенттердин коммуникативдик маданиятынын деңгээлин

аныктоо

1. Сиз коммуникативдик маданияттын (баарлашуу, сүйлөшүү, жүрүм-турум) кандай деңгээлине ээсиз?

- а) жогорку
- б) орто
- в) төмөнкү

1. Сиз педагог менен мамилелешүүнүн кандай жүрүм-турумун карманасыз?

- а) жөнөкөй
- б) ишенимдүү
- в) эркин
- г) баары мүмкүн

2. Окутуучу менен баарлашууда коркууну сезесиңби жана кайсы сабакта?

- а) салттуу сабактарда (лекция, аралаш сабактарда)
- б) Окутуунун интерактивдүү методдорун колдонгон сабактарда

3. Сиз мугалим, ошондой эле курсташтар менен пикир алмашууну кайсы сабактарда көп жүргүзөсүз?

- а) салттуу сабактарда
- б) интерактивдүү сабактарда

4. Сиз мугалим менен курсташтарды уга аласызбы жана кайсы сабактарда?

- а) ооба
- б) жок
- в) сиздин жооптун варианты

5. Кимде, биринчи кезекте, көп жүрүм-туруму беделдүү мүнөздө болушу керек?

- а) окутуучунун коммуникативдик жүрүм-турумунда
- б) студенттин коммуникативдик жүрүм-турумунда
- в) окутуучу менен студенттин өз-ара аракеттенүүсүндө

7. Сиз педагог менен ишкердик деңгээлде байланыш жасай аласыз жана кайсы сабактарда?

- а) жасай алам а) салттуу сабактарда
- б) кыйналам б) салттуу эмес сабактарда
- в) жасай албайм в) сабактан тышкары

Тиркеме 2

ТЕСТ

Студенттердин коммуникабелдүүлүк деңгээли

1. Интерактивдик формада сабактарда болуу менен сиз каалайсыз:
  - а) адатта теңтуш жана мугалимдер менен контактка кирбей, унчукпоону;
  - б) диалогго зарылчылыкка жараша, бирок каалоосуз баруу;
  - в) эч кандай кыйынчылызсыз диалогго демилгелүү баруу;
  - г) сабактын темасы боюнча бейтааныш ой-пикирлер жана идеялар менен бөлүшүү.
2. Сабактар бою мугалимдер менен болгон мамиле сакталып турат:
  - а) сабактар бою окуудагы өз ара аракеттешүү;
  - б) эпизоддук диалогдук баарлашуу;
  - в) ишкердик баарлашуу;
  - г) эч кандай сакталбайт.
3. Интерактивдүү сабактарга диалогго канча жолу кошуласыздар?
  - а) 1-5   б) 6-10   в) 11-15   д) 16-20 жана андан көп
4. Эгер сиз сүйлөшө албасаңыз, анда кандай чараларды кабыл аласыз?

- а) тиешелүү адабиятты окуйм;
  - б) адамдар менен баарлашууга үйрөнөм;
  - в) окутуунун интерактивдик методдорунда үйрөнөм.
5. Орточо алганда, сиз сабакка даярдыкка канча убакыт жумшалат:
- а) 10-30 минут;
  - б) 30 мин-1 саат;
  - в) 1 саат-1,5 саат;
  - г) 3 саттан көбүрөөк.
6. Лекция материалдарын, окуу сабактары боюнча адабияттарды окуп, адатта, сиз:
- а) окуп чыкканды өзүңүз ойлоносуз;
  - б) окугандар боюнча суроолорго жооп бересиз, бирок каалоосуз;
  - в) каалоо менен окуган материал жөнүндө суроолорго жооп бересиз;
  - г) сиздин жолдоштор менен демилгелүү пикир бөлүшөсүз.
7. окутуунун интерактивдүү методдорунун учурунда сиз адатта:
- а) суроого жооп берүү үчүн ордунуздан тургузганды каалабайсыз;
  - б) сиз бул суроого жооп бересиз, сизге кызыктуу болот;
  - в) кээде курдаштар жана мугалимдер менен пикир алышасыз;
  - г) унчукпай отуралбайсыз, сиздин ой-пикириңизди билдирүүгө аракет кыласыз.
8. Көчөдө окутуучу менен жолукканда, сиз:
- а) эгер ага шашылыш жумуш болбосо, башыңызды ийкеп өтүп кетесиз;
  - б) саламга жооп берип, кыскача пикирлешесиз;
  - в) карабай өтүп кетесиз;
  - г) биринчи токтоп, саламдашып, суроо берип, өзүңүз жөнүндө айтып бересиз.
9. Кесиптик билим жана жөндөмдү көзөмөлдөөдө сиз тандайсыз:
- а) унчукпаганды;

- б) кыскача суроого жооп берүүнү;
- в) өз курсташтарынан кантип жооп берем деп суроону;
- г) окутуучулары менен активдүү баарлашууга киришесиз, тактоочу суроолорду бересиз.

10. Интерактивдүү сабакта болгондо, сизге билдирүү даярдоону сунуштаса, сиз адатта:

- а) китепканаларды кыдырасыз;
- б) педагогго суроо бересиз, каерде материал тапса болот деп;
- в) курсташтардан жардам сурайсыз, ыңгайсыздык сезесиз;
- г) бир нече теңтуштардан жардамды ыңгайсызбастан эле сурайсыз.

11. Окутуунун интерактивдүү формасында иштөө учурунда сиз артык көрөсүз:

- а) өз алдынча иштөөнү;
- б) бирөө менен жупта иштөөдө;
- в) кичи топто иштөөдө;
- г) жамаат менен иштөө.

12. Керектүү конспекттер бар дептер курсташыңызда, сиз:

- а) аны көчүрүп алууну суранасыз;
- б) ксерокопия жасап алуу жөнүндө айтасыз;
- в) демилгелүү колдонууну талап кыласыз;
- г) конспект жазууда кандай адабиятты колдонууну сурайсыз.

13. Адабият менен иштөөдө, сиз адатта:

- а) кыска бөлүмдү тандайсыз;
- б) суроолордун цикли, маселелер жыйнагы;
- в) байкабайсыз, көп жазылса да, кызыктуу болсун;

г) сын пикир камтыган тема боюнча маанилүү тыянактарды текши окуйсуз.

14. Стандарттуу эмес кырдаалга кокусунан туш болуу менен, сиз адатта:

а) өзүңүздү абдан уялчаак сезесизби, мындан ары сүйлөшкүңүз келбейт;

б) ичинизден байланышууга макулсуз, бирок каалоосуз;

в) демилгелүү сабактарда контактка барасыз;

г) жаңы сабактарга абдан кубанычтабыз, толук маалыматты

өздөштүрүүгө жана сабактарда мыкты тарабымды көрсөтүүгө даярмын.

15. Эгерде силер контролдук ишти аткарып жатсаңар, адатта:

а) өз алдынча иштейсиз;

б) теңтушуңуздан көчүрөсүз;

в) иштен баш тартасыз;

г) айланадагыларга тоскоол кылып, туура жоопторун сурайсыз.

16. Эгер курсташтарды үлгү коюп жатканда, сиз адатта:

а) алар жөнүндө өз пикириңизди айтпайсыз;

б) демилгелүү колдойсуз, бирок өз пикириңиз;

в) урушканды күтпөй, өзүңүздү мактаңыз;

г) жалаң гана мактабастан, бирок демонстрациялуу өз

пикириңизди тануулаңыз.

17. Адистин эң мыкты аталышын айткыла:

а) адискөй;

б) конкуренттүү инсан;

в) ишкер адам;

г) бардык нерсени билген.

18. Эгер сиздин досторунуздун бирөө сүйлөөк болуп кеткенин байкасаңыз, анда сиз:

а) ага айтып коёсуз, анткени бул жетишпегендик сизге жакпайт;

б) башка студенттердин сүйлөөк болгонуна көңүл бөлбөйсүз;

в) укканды жакшы көрөсүз, кызык болсо болду;

г) өзүңүз сүйлөөк болсоңуз, педагогдун окшош сапаты өзүңүздү

көрсөтүүгө мүмкүндүк берет.

19. «Эмне үчүн сиз сабакта унчукпайсыз?» деген суроого жооп бересиз:

- а) билбейм;
- б) билбейм, мен бүгүн даяр эмесмин;
- в) жооп бермекмин, бирок менде тема боюнча маалымат жок.

20. Жамааттык лекциянын учурунда, эгер тема сизге кызыктуу болсо, ал эми доклад жасаган адам талаш же туура эмес ойлорду айтса, сиз адатта:

- а) каршы сөз айтканды каалайсыз, бирок аны ишке ашырбайсыз;
- б) айткыңыз келет, бирок жининизди келтирбей эле сизге каалоонузду ишке ашырууга тоскоол болгон жагдайга жооп бересиз;
- в) кат аркылуу кеңири эле өз каалоонузду ишке ашырасыз;
- г) докладчикке каршы сүйлөгөнгө мүмкүнчүлүккө жетишесиз.

21. Гезитте сизди кызыктырган дискуссиялык макаланы тема боюнча окуп, Сиз адатта:

- а) дискуссияга катыша аларыңызды билесиз, бирок макалага кирише албай жатасыз;
- б) мүмкүн болгон жоопту ойлоносуз, план, черновик түзөсүз, анча кайгырбайсыз, эгер бир нерсе ишти аягына жеткирүүгө тоскоол болсо;
- в) макала жазып, жөнөтөсүз, бирок басып чыгарууга көңүлүңүзгө жакын албайсыз;
- г) материалыңызды басып чыкпаса, кайрадан редакцияга кат жазып, жаңы вариантты жөнөтөсүз.

22. Сиздин сүйлөшкөн адамдарыңызда сизге жаккан сапаттар:

- а) өтө сабырдуулук;
- б) контакттуулук, сизге багыттуулук;
- в) баарлашууга ачыктык;
- г) чексиз байланыш.

23. Өзүңүздү баалаңыз, сизге тиешелүү баарлашуу деңгээлин тандаңыз:

- а) төмөнкү;
- б) ортого жакын;
- в) жетиштүү жогорку;
- г) жогорку, эң жогоркуга жакын.

КЛЮЧ:

а)-2 б)-4 в)-6 г)-8.

Эгер болсо а), анда $22 \times 2 = 44$ – төмөнкү деңгээл.

Эгер болсо б), анда $22 \times 4 = 88$ – орточо деңгээл.

Эгер болсо в), анда $22 \times 6 = 132$ — жогорку деңгээл.

Эгер болсо г), анда $22 \times 8 = 176$ — эң жогорку деңгээл.

120-150 баарлашуунун жакшы активдүүлүгү, классикалык экстраверттүүлүккө жакын.

44-60 сиз активдүү баарлашууга үйрөнүшүңүз керек, болбосо сиздин интраверттүүлүгүңүз сизге жана сиздин айланадагыларга контакташканда тоскоол болот. Баарлашууга акырындап киришиңиз, сиздин натыйжасыздыгыңызга көп көңүл бурбаңыз, жана алар башкаларга караганда көбүрөөк көрүнөрүн унутпаңыз. Сиздин оюңузча, сүйлөшүүдөгү көбүрөөк активдүүлөрдү туурагыла.

70-100 сиз ошондой эле пландуу баарлашууда ишинизди жогорулатуу керек, бирок өзүңүздү ашыкча кыйнабай.

23-тапшырманын максаты сизге коммуникабелдүүлүктүн объективдүү деңгээли менен ага болгон сиздин бааңыздын ортосундагы айырмачылыкты туура баа берүүгө жардам берүү. Мисалы, эгер сиз 70 балл алсаңыз, ал эми өзүңүздү в) пункту менен бааласаңыз, анда сиз өзүңүз жөнүндөгү пикирге караганда объективдүү көрсөткүчкө ишениңиз, сиз баарлашуу боюнча өз мүмкүнчүлүктөрүңүздү өркүндөтүү жөнүндө тиешелүү тыянактарды чыгарыңыз.

«Башкаруу» ишкердик оюну

Ишкердик оюн окуу ишкердик оюндардын катарына кирет, жана чыгармачыл ойломдун көндүмдөрүн, жамааттык ишмердүүлүктү өнүктүрүүгө, оозеки доклад даярдоого жана конструктивдүү диалог жана талкуу жүргүзүүгө багытталган.

Оюн этап-этабы менен 5 этапта ойнолот. Оюн убактысы 6-8 аудиториялык саат. Кыскартылган түрдө - 90 минут. Өткөрүү үчүн 1-2 окутуучу керек. Катышуучулардын саны - 9-35 студенттер.

Оюндун мүнөздөмөсү.

Биринчи этап: идеяларды генерациялоо. Өз алдынча иштин жүрүшүндө катышуучулар 3-4 проблеманы аныкташат. являются определяющими в рамках заданной на игру тематики.

Экинчи этап: командалык талкуулоо. Командалар түзүлөт. Командаларда талкуулоо өткөрүлөт, анын натыйжасында биринчи этапта команданын мүчөлөрү алдын ала көрсөткөн көйгөйлөрдүн ичинен, же талкуулоо процессинде иштелип чыккан 2 эң маанилүү көйгөйлөр тандалышы тийиш.

Үчүнчү этап: жамааттык талкуу. Бардык командалар тарабынан сунушталган көйгөйлөр табличканын түрүндө доскага жазылган. Андан кийин жамааттык талкуулоо процессинде башкаруунун деңгээли аныкталат, анда көйгөйлөрдүн ар бири чечилүүгө тийиш.

Төртүнчү этап: аракеттер программасын иштеп чыгуу. Оюндун жетекчиси командалар ортосунда ролдорду бөлүштүрөт (өкмөт, министрлик, кадрлар башкармалыгы, ЖОЖ ж. б.), ага ылайык, алардын алдында милдет коюлат: берилген көйгөйлөрдү чечүү үчүн аракеттер программасын иштеп чыгуу.

Бешинчи этап: талкуу. Иштелип чыккан иш-аракеттердин программаларынын жамааттык талкуусу өткөрүлөт. Талкуулоодо кошумча командалык ролдор пайдаланылат: инноваторлор, оптимисттер, пессимисттер, реалисттер. Оюндун катышуучулары үчүн команданын курамында жеке ролдор колдонулушу мүмкүн: лидер (президент, премьер-министр), баяндамачы, оппонент, визуализатор (баяндамага көрсөтмө материалдарды тариздөөчү), провокатор, каттоочу, эксперт.

Кошумча командалык ролдор өзгөрөт. Баяндамачы инноватор катары жана командалык ролдорду дайындалган башкаруу түзүмүнүн атынан иш алып барат. Кезекте калган командалар оптимисттердин, пессимисттердин жана башкалардын ролун аткарышат. Баяндаманы талкуулоонун экинчи кадамында топтун эксперттери болушат жана командалык башкаруу ролуна ылайык, бул сунуш кылынган программага жыйынтык баа беришет. Андан кийин баяндамачы башка команда болот, жана талкуулоо айлампасы кайталанат. Баалоо системасы командалардын иш-аракеттерин салыштырууда төмөнкүлөрдү карайт: баяндаманын сапаты боюнча (мазмуну, баяндоо стили, регламентти сактоо); командалардын жана жеке ролдук функцияларды аткарууну сактоо боюнча; талкуулоого катышуу боюнча жана оюн аянтчада жүрүм-туруму карата.

Оюн схемасы өтө ар түрдүүчө айырмаланат. Оюндун темасы катары: жогорку билим берүү тутумунун реформасы (табл. кара), ЖОЖдун окуу процессинин мазмуну, каржылоонун проблемалары ж. б.

Проблема	Кафедра	ЖОЖ	Билим берүү министрлиги	Өкмөт	Президент
Каржы					
Кадрлар					

АНКЕТА

Студенттердин интерактивдүү окутуу методдоруна кызыгуусун аныктоо.

1. Окутуунун кандай методдору сабакта сизге көбүрөөк жагат?

Жооптун 3 вариантын сызгыла.

- 1) Чакан топто иштөө
- 2) Практикалык сабактар
- 3) Китеп менен иштөө
- 4) Педагогикалык кырдаалдарды имитациялоо
- 5) Оюн кырдаалдары
- 6) Аудио, видео техникаларды колдонуу.

2. Интерактивдүү формадагы сабактарга катышуу (жооптун 1 вариантын тандаңыз).

- 1) Өтө кызыгуу менен
- 2) Кызыгуусуз

3. Сиз окуу сабактарды окутуу зарылчылыгын кандай түшүнөсүз?

- 1) кесиптик чеберчиликти өнүктүрүү үчүн
- 2) келечектеги ишмердик үчүн
- 3) өз алдынчалуулукту өнүктүрүү үчүн
- 4) коммуникативдик сапаттарды калыптандыруу үчүн.

4. Интерактивдүү окутуу методдору кандай оң сапаттарды калыптандырат деп ойлойсуз? Жооптун 3 вариантын тандаңыз.

- 1) жалпы маселени чечүү үчүн мүмкүнчүлүгү
- 2) ишмердүүлүк үчүн жоопкерчиликти өзүнө алууга даяр
- 3) ишти туура бөлүштүрүү жана уюштуруу
- 4) өз аракеттерин талдай жана баалай билүүсү

5) критикалык кырдаалдардын себептерин жана булактарын табуу жөндөмдүүлүгү

6) идеяларды, сунуштарды коюу жөндөмдүүлүгү

7) өз ойлорун так жана ишенимдүү баяндоо жөндөмдүүлүгү.

5. Сиз кандай деп ойлойсуз, окутуунун интерактивдүү методдорунун натыйжалуулугуна эмне өбөлгө болот? Жооптун 3 вариантын тандаңыз.

1) сабактын ийкемдүү түзүмү

2) мазмунду тандоо

3) педагогдун максаттарды аныктоосу;

4) кесиптик өнүгүүгө багыт алуу

5) студенттердин сабактын максаттарын кабылдоосу

6) мазмунду өздөштүрүүнү контролдоо;

7) проблемалуу кырдаалдарды түзүү

8) педагогдун кесипкөйлүгү.

6. Окутуунун интерактивдүү методдору келечектеги кесиптик сапаттарды өнүктүрүүгө кандайча таасир тийгизет?

1) оң таасир

2) кесиптик сапаттарды иштеп чыгууга өбөлгө түзөт

3) эч кандай таасир тийгизбейт

4) инсандын калыптанышына өбөлгө түзөт

5) коомдо жашоого даярдайт

6) баарлашууга үйрөтөт

7) инсандын өнүгүшүнө өбөлгө түзөт